

MOELELWA: PADINYANA YA BOITSHWARO

M.I. KEKANA

2000

Moelwa: Padinyana ya boitshwaro

KA

MMANTU IDAH KEKANA

E neelwa go ya ka dinyakwa tša tikrii

ya

MAGISTER ARTIUM

ka

LEFAPHENG LA DITHUTOBOMOTHO

MOHLAHLI: DR M.J. MOJALEFA

MOTHUŠI: PROF P.S. GROENEWALD

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

SETEMERE 2000

DITEBOGO

Go mohlhali wa ka, Dr. M.J. Mojalefa, ke wa ka dikhuru ke re Mogale! Ka thekgo, tlhahlo, tšhušumetšo gammogo le go se mphelele pelo ga gago, o bile yena montshepetšabošego wa borare, bjale go sele ke a go leboga. Gola o kake tlou.

Ke sa pšhapšha diatla go wena Prof. P.S. Groenewald ge o ile wa nthekga, kudu go phetolelo ya kakaretšo ya leleme la Seafrikaanse. Ke re Mokone! Modimo a go dire ka botho.

Gape ke leboga Dr. M.M. Marggraff ka phetolelo go kakaretšo lelemeng la Seisimane. Ga ke rate go lebala motlanyi wa mošomo, e lego Letty Mathabathe yo a dirilego gore mošomo wo o bonagale bjalo ka modiro wa bokgabo.

Malebo go bokgobapuku, ka thekgo yeo bo mphilego yona, mošomo wo o kgonne go ba wo bonolo.

Nka dira phošo ye kgolo ge nka lebala go leboga mma wa ka montedi, e lego Meriam Mošopjadi Kekana le mmame Annah Mogoshadi Ngoasheng ka thuto yeo ba mphilego yona ye e bilego motheo wo ka wona ke kgonnengo go fihla maamong a ke lego go ona. Le gole Bakone-ba-tšwa-Tubatse.

Ke fetišetša malebo go bomogolle boMdi. M.S. Phalane le M.M. Masemola ka go ntlhohleletša go hlohla madiba akhwi. Ke re Mologadi le Tšhitšana! Ke sa lebale Mdi. K.J. Lebaka ge a ile a nthekga, a ntota le diphefong tša go tonya.

Ke rata go leboga banake, Kholofelo, Thabišo, Katlego le Mpho ka lerato leo ba nthekgilego ka lona ge ke be ke kotobane ke ba hlokiša lerato la botswadi.

Go baithutikanna, bao re bego re swarišane go šoga mokgopha wo, ke re kodumelang gobane ga go lehumo leo le tšwago kgauswi.

Ditheto ka moka ke di lebiša go Yogodimodimo ge a ile a mpabalela go fihla ke phetha mošomo wo.

DITENG

TŠHUPANE

LETLAKALA

KGAOLO YA PELE

1.1	Matseno	1
1.2	Maikemišetšo	1
1.3	Kakaretšo	4
1.4	Mokgwa wa nyakišišo	4
1.5	Taetšonyakišišo	5
1.5.1	Diteng	6
1.5.2	Thulaganyo	9
1.5.3	Mongwalelo	12
1.6	Tlhalošo ya dikgopolo	13
1.6.1	Pikareski	15
1.6.2	Padithuto	16
1.6.3	Padiboitshwaro	18
1.7	Tshepedišo ya ditaba	20

KGAOLO YA BOBEDI

2.1	Diteng I	22
2.2	Matseno	22
2.3	Kakaretšo ya diteng tša <i>Moelelwa</i>	22
2.4	Sererwa sa <i>Moelelwa</i>	24
2.5	Tlhalošo ya dielemente tša diteng	24
2.5.1	Baanegwa	25
2.5.1.1	Mongangišwa: <i>Moelelwa</i>	26
2.5.1.2	Mongangiši: Janaware	27
2.5.2	Kamano ya baanegwagolo le baanegwanyane	27
2.5.2.1	Tebanyo ya mongangišwa: <i>Moelelwa</i>	28

2.5.2.2 Tebanyo ya mongangiši: Janaware	33
2.6 Kakaretšomoka	39

KGAOLO YA BORARO

3.1 Diteng II	40
3.2 Matseno	40
3.3 Ditiragalo	40
3.3.1 Magoro a ditiragalo	41
3.3.2 Ditiragalo (ka botšona)	44
3.4 Tikologo	46
3.4.1 Nako	47
3.4.1.1 Kakaretšo ya ditiragalo	52
3.4.2 Felo	55
3.5 Kakaretšo	57

KGAOLO YA BONE

4.1 Thulaganyo I	58
4.2 Matseno	58
4.3 Moko wa ditaba	59
4.4 Moakanyetšo	60
4.5 Thaetlele	63
4.5.1 Mehola ya thaetlele	64
4.5.2 Mehuta ya thaetlele	67
4.6 Dikokwane tša thulaganyo	69
4.6.1 Kalotaba	70
4.6.1.1 Thulano	71
4.6.1.2 Maatlakgogedi	73
4.6.2 Tlhalošo ya kalotaba ya <i>Moelelwa</i>	75
4.6.2.1 Kakaretšo ya diteng tša <i>Moelelwa</i>	75

4.6.3 Dielemente tša kalotaba	77
4.6.3.1 Baanegwa	77
4.7 Kakaretšo	85

KGAOLO YA BOHLANO

5.1 Thulaganyo II	87
5.2 Matseno	87
5.3 Semelo sa baanegwa	87
5.4 Diphapantšhotshwanelo	87
5.5 Diphapantšhotlaleletšo	88
5.5.1 Molwantšhwa	88
5.5.2 Thekniki	90
5.6 Kakaretšo	108
5.7 Ditiragalo	108
5.8 Tikologo	109
5.8.1 Nako	109
5.8.2 Felo	113
5.9 Kakaretšo	115

KGAOLO YA BOSELELA

6.1 Thulaganyo III	116
6.1.1 Tšwetšopele	116
6.1.2 Tšwetšopele ya <i>Moelelwa</i>	117
6.2 Sehloa	126
6.2.1 Kakaretšo ya ditiragalo tša sehloa sa <i>Moelelwa</i>	127
6.3 Kakaretšo	131
6.4 Tlemollo ya lehuto	132
6.4.1 Kakaretšo ya ditaba tša tlemollahuto	133
6.5 Kakaretšo	139

KGAOLO YA BOŠUPA

7.1	Thumo	140
7.2	Matseno	140
7.3	Kgaolo ya pele	140
7.4	Kgaolo ya bobedi	142
7.5	Kgaolo ya boraro	142
7.6	Kgaolo ya bone	143
7.7	Kgaolo ya bohlangano	144
7.8	Kgaolo ya boselela	146
7.9	Papetšo ya kanegelo ya <i>Moelelwa le Tladi wa Dikgati</i>	146
8.	BIBLIOKRAFI	150
9.	SUMMARY/ OPSOMMING	163

KGAOLO YA PELE

1.1 MATSENO

Padi ya mathomothomo ya Sepedi ke *Moelelwa* ya go ngwalwa ke M.M. SehloDIMELA. Padi ye e gatišitšwe la mathomo ke ba Nasionale Pers ka 1940. Ka 1958 SehloDIMELA o ile a ngwalolla padi ye gomme a e oketša ka ditlhalošišo ka ntle le go fetola diteng tša yona. Kgatišo ya bobedi ke ya J.L. Van Schaik. Ge a kgonthiša taba ye Groenewald (1992: 5) o re:

“He actually enlarged the volume of the text to such an extent that the reader encounters in those two additions two single registers respectively.”

Ge a tšwela pele gona letlakaleng leo Groenewald (1992: 5) o gatelela bohlokwa bja padinyana yeo ka go re ke yona pulamadibogo ge go lekodišišwa tlhabologo ya dikanegelo tša Sepedi. E tšweletše lebakeng la bo-1940-1959. E latetšwe ke ya Madiba *Tsiri* (1942), ya Phalane, *Motangtang* (1943), le ya Serote, *Molato* (1945).

1.2 MAIKEMIŠETŠO

Maikemišetšo a magolo a phatišišo ye ke go fetleka padinyana yeo ya mathomothomo ya SehloDIMELA, *Moelelwa*. Pele go tšwelwa pele ka tshekatsheko ye go tlo kgonthišwa ge e se ya sekasekwa ka botlalo. Go fihla bjale go šetše go na le basekaseki ba bararo bao ba e sekasekilego. Bona ke Groenewald P.S., Breed J. le Dona M.O.

1.2.1 Groenewald, P.S.: ‘n Verhaalkategoreë in Noord-Sotho (1990)

Ge a be a tsinkela magoro a dikanegelo tša Sepedi, Groenewald (1990: 5) o re kanegelo ya *Moelelwa* ke padi ya thuto goba boitshwaro. O bolela gore gantši dipadi tše bjalo, thulaganyo ya tšona ga se yeo e raranego. Ke maemo a ditaba a a lebanego le tikologo (nako le felo) ye e itšego. Mosekaseki yo ga se a tšweletše ka botlalo ntlha yeo ya tikologo, baanegwa goba thulaganyo, ka ge yena a be a no bapetša le go fa mohlala magorong a dikanegelo a go fapafapana a Sepedi.

1.2.2 Breed, J.: ‘n Oorsig oor die moderne Noord-Sotho Letterkunde tot 1954 (1956)

Breed (1956: 67-68) mo go thesese ya gagwe ga se a hlaloše ka botlalo ka ga kanegelo ye, ka ge a be a nepiša fela melaetša ya dipadi tša mathomo tša Sepedi bjalo ka *Tsiri*, *Nkotsana*, *Moelelwa*, bjalobjalo. Breed o re molaetša wa *Moelelwa* o ithekgile ka seema se: Thutelabogolo e a roba. Ka go realo o gatelela thuto.

1.2.3 Dona, M.O.: Bosadi dingwalong tša Sesotho sa Leboa (1994)

Dona o sekasekile padi ye gore e lebane le bosadi dingwalong tša Sepedi. O bapetša *Moelelwa* le dipadi tše bjalo ka *Maroba* (1947) (Senyatši, C.P) le *Molomatsebe* (1951) (Ramaila, E.M.) Mo tshekatshekong ya gagwe o dirišitše lenaneo le latelago:

(a) Diteng:

Mabapi le diteng, Dona o re sererwa sa padinyana ye se lebane le bobodu, swele le go hloka maikarabelo a bosadi ga Moelelwa.

(b) Maemo a bosadi mehleng ya 1941:

SehloDIMELA o tšweletša mosadi wa mehleng yeo gore o swanetše go ba motho wa paale, wa go hlompha monna wa gagwe ebile a be a lemoge gabotse gore mosadi ke tšhwene o lewa mabogo. Dona o re *Moelelwa* ke padi ya thuto yeo mo go yona tša go loka di phalago tša go se loke.

(c) Ka moo Janaware a bonago Moelelwa ka gona:

O re lerato le bobotsana bja Moelelwa di ile tša bipa bošaedi ka moka bja Moelelwa gomme Janaware a mmona a swana le basadi ba bangwe.

(d) Ka moo Moelelwa a bonago Janaware ka gona:

Moelelwa o bona Janaware bjalo ka monna yo a swanetšego go hlomphiwa le go apeelwa diyamaleng le ge e dio ba diyamaleng ka leina.

(e) Ka moo mosadi a bonago mosadi yo mongwe ka gona:

Ge a ruma o re basadi ba Swatseng ke basadisadi go no swana le ba Transfala boMokgadi. Ba be ba šoma mešomo ka moka ya lapa: Ba apeela banna ba bona, ba hlokometše malapa le go hlagola mašemo fela ba makatšwa ke mosadi

wa go rotha dinala bjalo ka Moelelwa.

1.3 KAKARETŠO

Ka kakaretšo go ka thwe basekaseki bao ba gatelela gore molaetša wa padi ye ke thuto. Dona le ge a boletše ka diteng, ntlha ye ga se a e ntšha ka botlalo, o fo re sererwa se lebane le go hloka maikarabelo a bosadi ga Moelelwa. Groenewald le yena ntlheng yeo ya thulaganyo ga se a fa tlhalošo yeo e tseneletšego. Ka fao phatišišo ye e ya go tsitsinkela dintlha tšeo di sego tša sekasekwa ka botlalo bjalo ka diteng le thulaganyo. Mongwalelo le ge o ka se lekodišišwe ka botlalo fela o tla bolelwa bjalo ka letlalo la boraro la sengwalo. Nyakišišong ye go ya go lekolwa padi ya Moelelwa bjalo ka padiboitshwaro. Kgotlo ye padiboitshwaro e tla hlalošwa pele ka botlalo. Dikgotlo tše dingwe bjalo ka padithuto le padi ya pikareski le tšona di tla hlalošwa.

1.4 MOKGWA WA NYAKIŠIŠO

Go yo latelwa mokgwa wa nyakišišo wa go hlaloša (“*describe*”) le go hlatholla (“*interpret*”) popego ya sengwalo. Dikgotlo tše pedi tšeo di tla hlalošwa pele go tloša kgakanego yeo e ka bago gona go mmadi. Ge go bolelwa ka go hlaloša go ka be go šupša popego ya selo. Go ka tšewa mohlala ka tafola. Ge go hlalošwa tafola go ka thwe ke lepolanka leo le betlilwego, la segwa gore e be sediko goba phaphathi ya mahlakore a mane. Bokoto bja yona bo a fapanafapana go ya ka modiro woo e o diretšwego. Lona lepolanka leo le na le maotwana a mane go ya ka tlwaelo. Sona selo seo se bitšwa gore ke tafola.

Ge go hlathollwa gona go yo fiwa mehola ya selo seo, e lego tafola. Tafola e na le mehola ye mentši kudu. Maotwana a tafola a diretšwe go e thekga le go efa sebopego, mola bophaphathi goba sediko bo diretšwe go bea tša go ja, ge go lewa, goba go bea dipuku ge go ngwalwa goba go balwa, ga ešita le bathaladiswantšho, batlanyi, bjalobjalo; ba šomela tafoleng.

Ka boripana go ka thwe ge go hlalošwa go šupša diphapantšho tša selo, mola ge go hlathollwa gona go bolelwa mehola ya diphapantšho tšeo.

Nyakišišo ye e tlo hlaloša, gape e tla hlatholla padinyana yeo bjalo ka sengwalo seo se nago le mahlakore a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo. Lehlakore leo la mafelelo le ka se hlokomelwe mo nyakišišong ye.

Le ge tebelelo ye e lebane le borateori ba naratholotši, e a fapana. Diphapano tšeo di tlo bolelwa ge dikgopolo tše di tlo hlalošwa.

1.5 TAETŠONYAKIŠIŠO

Ditaetšonyakišišo ke tšeo di lebanego le naratholotši (“*narratological model*”). Naratholotši e hlaloša sengwalo ge se bopilwe ka mahlakore a mararo. Strachan (1988: 2) le Genette (1980: 27) ba bolela mahlakore ao ka go re ke: “*geskiedenis*”/ “*story*”, “*verhaal*”/ “*narrative*” le “*teks*”/ *narration*.” Groenewald (1993: 14) le Mojalefa (1996: 1) bona ba bitša letlalo la mathomo la ka gare go re ke la diteng, la bobedi ke la thulaganyo gomme la boraro, e lego la ka ntle, ke la mongwalelo goba setaele. Borateori ba ba kwana ka gore sengwalo se na le matlalo a mararo; phapano e no ba fela gore Strachan o re letlalo la thulaganyo le lebane le kanegelo, mola la mongwalelo lona le lebane

le tebelelo ya mongwadi.

Bjalo go yo hlalošwa matlalo ao a mararo a sengwalo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo.

1.5.1 Ditung

Groenewald (1992: 1) ge a hlaloša kgopolo ye diteng o re letlalo la diteng ke ditaba ge di lemogwa ka botšona, pele ga ge mongwadi a'ngwala ka ga tšona, pele ga ge a di hlaloša. Go tšwela pele mo letlakaleng la lesomeseswai o re tšona ditaba tšeo di a latelana. Ke ka fao Strachan (1988: 5) a kgonthišago tatelano yeo ya ditabatabana tša diteng ka go tsopola Van Luxemburg (1981: 48) ka go re:

“Die geskiedenis is die laag wat deur die formaliste beskou is as ‘n ketting motiewe in hul chronologiese volgorde.”

Heese le Lawton (1988: 104) le Chatman (1978: 19-20) ba sa gata ka mošito o tee le boStrachan ka go re ditaba tša diteng ke molokoloko wa ditiragalo tšeo di beakantšwego ka go latelana, tša kgokaganywa go fa popego ya sengwalo. Yona kgokagano yeo ya ditiragalo e dirwa ke taba e tee ye kgolo yeo Groenewald (1993: 8) le Mojalefa (1995: 19) ba e bitšago gore ke sererwa. Sererwa ke kgopolo ye bohlokwa yeo e šomišwago ke boGroenewald. Borateori ba naratholotši ga ba bolele selo ka ga sona.

(a) Sererwa (“Topic”)

Mojalefa (1995: 2) ge a hlaloša kgopolo ye sererwa o re:

“^{Sele}Sererwa ke karolwana ye bohlokwa ya diteng, ke gore ^{Setlho}ge monyakišiši a thoma go bolela ka diteng, go swanetše go no bolelwa ka sererwa pele, ka gobane sererwa se kgokaganya diteng tša sengwalo gore e be kgopana e tee ya go kgwahla.”

Ka go realo sererwa se bohlokwa ka ge se kgokaganya ditaba tša diteng. Go tšwela pele Mojalefa (1997: 5) o re:

“Sererwa ke kakaretšo yeo go ka thwego e akareditšwe ka mokgwa woo e ka se hlwego e sa kgonega go akaretšwa go fetela pele, o ka re ke magomo a kakaretšo.”

Ke ka fao go thwego se logagantšwe gomme se lebane thwi le histori/ diteng. Marggraff (1994: 61) o thekga polelo ya Mojalefa ka go re:

“When a point is reached at which the reality cannot be abstracted any further, when final abstraction is reached, then one refers to the topic of the story.”

Go akaretša kgopolo ye go ka thwe sererwa ke lefokwana le le akaretšago diteng tša sengwalo. Ka go realo sererwa ke se bohlokwa kudu ge go bolelwa ka diteng.

(b) Bohlokwa bja sererwa

Mojalefa (1995: 2-3) o bolela ka go re:

“Diteng tša sengwalo, e ka ba tša padi, tša tiragatšo, tša kanegelo, bjalobjalo, di kgokaganywa ke taba e tee, e lego sererwa (se tee); di lebane le taba yeo e rerwago goba e bolelwago sengwalong; ke gore di lebane le histori goba ditaba ka moka tšeo di lebanego le seo se rerwago goba se bolelwago sengwalong.”

Polelong yeo Mojalefa o thekgwa le go tiišetšwa ke Marggraff (1994: 61-61) ka go fo re:

“... topic holds a vital position. Its influence exerts itself two directions, vertically and horizontally. Topic influences all four elements of level, mainly events and characters, and in principle also time and place.”

Mojalefa (1995: 3) o akaretša bohlokwa bja sererwa ka dintlha tše:

- ^{se^t} Sererwa se kgokagantšha ditiragalo
- Se laola ditiragalo/ baanegwa
- Se laola tikologo (nako le felo)
- Mongwadi o phetha moo ditaba di thomago gona le moo di felelago gona. Sephetho seo se laolwa ke sererwa.
- Sererwa se lemoša mmadi ditiragalokgolo le moanegwamogolo.

Ka kakaretšo go ka thwe diteng di ahlaahlilwe ge di lebantšhwa le sererwa. Sererwa se laola dielemente ka moka tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Dikgopolo tše baanegwa, ditiragalo, nako le felo di tlo hlalošwa ka morago. Bjale go ya go tsitsinkelwa thulaganyo, e lego lehlakore la bobedi la sengwalo.

1.5.2 *Thulaganyo*

Serudu (1989: 48) ge a hlaloša thulaganyo o re:

“Thulaganyo ke freimi goba motheo wo go wona mongwadi a hlomago taba ya gagwe go wona. Go yona ditiragalo di latelana go ya ka moo di hlolanago ka gona.”

Serudu le borateori ba bangwe, bjalo ka Kgobe le Serudu (1985: 71), le Brooks (1975: 25) ba gatelela tatelano ya ditiragalo, go ya ka moo di hlolagano ka gona. Thokoane (1994: 13) o tlaleletša tlhalošo ya boSerudu ka go re ditiragalo tšeo di kgethwa ke mongwadi ka bokgwari bjo bogolo. Gomme ge mongwadi a sena go di kgetha, go ya ka Lentricchia le McLaughlin (1990: 403) le Madden (1980: 142) le ba bangwe, o di beakanya ka go latelana ka lenaneo. Cloete (1992: 307) o sa gatelela taba ye ya peakanyo ya dielemente tša diteng.

Cloete (1992: 307) o re peakanyo ye e bohlokwa ka ge e bitšwa ka kakaretšo ka moka ya dielemente sengwalong (“*global form*”) le maemo a yona ke ao a phagamilego (“*superstructure*”). Abrams (1981:137) yena o hlaloša thulaganyo ka go e amanya le khuduego le bokgabo. O hlaloša ka tsela ye:

“The plot in a dramatic or narrative work is the structure of its actions, as these are ordered and rendered towards achieving particular emotional and artistic effects.”

Mojalefa (1995: 10) le Groenewald (1991: 22) ba ruma kgopolo ye ka go bolela bohlokwa bja thulaganyo gore ke go bonagatša maikemišetšo goba tebanyo ya mongwadi yeo e bitšwago moko wa ditaba. E laetša pharologanyo magareng ga sengwalo le seo e sego sengwalo, bjalo ka kuranta.

Ka go realo go ka thwe thulaganyo e lebane le go rulaganywa ga ditaba tša diteng tša sengwalo. Thulaganyo e bohlokwa ka gore e bonagatša maikemišetšo goba tebanyo ya mongwadi yeo e bitšwago moko wa ditaba.

(a) Moko wa ditaba

Moko wa ditaba ke molaetša wa mongwadi go babadi. Mojalefa (1994: 74) o hlaloša moko wa ditaba ka go re ke kgopolokgolo yeo e lego yonayona motheo (kokwane) woo o laolago go rulaganywa ga ditaba gore e be sengwalo. Maibelo (1991: 1) le Groenewald (1991: 33) ba thekga tlhalošo yeo ya Mojalefa ka go re mongwadi o hlaloša tebelelo ya gagwe mabapi le taba goba tiragalo ye a e lemogilego mo bophelong. Ka go realo moko wa ditaba o na le mohola wo mogolo kudu sengwalong; woo Groenewald (1993: 4-5) a rego ke go swaraganya ditaba tša thulaganyo gore e be taba e tee le gore ke wona o kgokaganyago dithekniki gore di lebane. Taba ye ya tlemaganyo e šitlelwa ke Culler (1972: 224) ka mokgwa wo:

“Theme is not the result of a specific set of elements but rather the name we give to the forms of unity which we discern in the text or to the ways we succeed in making various codes come together and cohere.”

Ka fao ge go akaretšwa go ka thwe moko wa ditaba ke tebelelo ya mongwadi mabapi le taba ye a e lemogilego mo bophelong; gomme yona taba yeo a ratago go e tšweletša bjalo ka molaetša go babadi. Moko wa ditaba o tlemaganya ditaba tša thulaganyo gore di be ngatana e tee ya go kgwahla.

- Phapano gare ga **moko wa ditaba** le **sererwa**.

Moko wa ditaba ga se sererwa. Groenewald (1993: 14) o laetša phapano yeo ka tsela ye:

Moko wa ditaba	Sererwa
- Moko wa ditaba o lebane le letlalo la thulaganyo.	- Sererwa se lebane le letlalo la diteng.
- Moko wa ditaba o tlemaganya dithekniki gore di lebane.	- Sererwa se tlemaganya ditaba tša diteng gore di be kgopana.
- Moko wa ditaba ke tabakgolo (molaetša) yeo e lego kokwane yeo e laolago thulaganyo ya ditaba gore e be sengwalo.	- Sererwa ke kakaretšo ya mafelelo ya ditaba tša diteng.

Phapano ye e na le mohola wo mogolo kudu ka gore ke yona e godišago kgogedi. Ke gore mmadi ga a nolege moko ge a bala sengwalo sa mongwadi. Ka go realo molaetša (moko wa ditaba) o kgona go fihla go babadi. BoStrachan ga ba bolele selo ka ga moko wa ditaba.

1.5.3 Mongwalelo

Mongwalelo ke letlalo la boraro la sengwalo. Mongwalelo o ka se lekolwe mo nyakišišong ye, o tla no hlalošwa ka boripana. Go tla tsopolwa borateori ba se kae go kgonthiša tlhalošo ya kgopolo ye. Abrams (1985: 203) o fa tlhalošo ya mongwalelo ka tsela ye:

“Style is traditionally defined as the manner of linguistic expression in prose or verse - it is how speakers or writers say whatever it is what they say.”

Tsopolo ye e gatelela gore mongwalelo ke mokgwa wo mongwadi a o šomišago go hlaloša seo a ratago go se tšweletša. Ke ka fao Serudu (1989: 33) a thekgago tlhalošo ye ya Abrams ka go re mongwadi o itlhaloša ka polelo go tšweletša maikutlo a gagwe mo sengwalong, ka go kgetha mantšu le go a beakanya ka mafoko a a tanyago mmadi, a a nago le mošito. O kgetha dika, diema, dikapolelo bjalobjalo, gore molaetša wa gagwe o tle o kwagale gabotse ditsebeng tša mmadi go feta ge e ka ba polelo ye e tlwaelegilego. Murray (1996: 65) o re ke bokgoni bja mongwadi go beakanya le go tšweletša dikgopolo tša gagwe ka bothakga bjo bogolo. Ka go realo mongwadi o kgona go ikgokaganya le babadi ka polelo. Lucas (1974: 49) o šitlela taba yeo ka go re:

“Style is a means by which a human being gains contact with others, it is personality clothed in words, characters embodied in speech.”

Ke yona tsela yeo babadi ba kgonago go tseba mongwadi ka tšhomišo ya gagwe ya polelo. Ke ka fao Marggraff (1996: 62), Mohlala (1994: 26) le Mojalefa (1996: 19) ba rumago kgopolo ye ka go re mongwalelo o laola maikutlo le khuduego tšeo di tšwetšago pele tebanyo ya mongwadi.

Ka kakaretšo go ka thwe mongwalelo ke polelo yeo ka yona mongwadi a tšwetšago pele maikutlo a gagwe mabapi le taba yeo e bolelwago. Gape mongwalelo o lebane le khuduego, e lego seo se godišago maatlakgogedi.

1.6 TLHALOŠO YA DIKGOPOLO

Dikgopolo tšeo di tlogo hlalošwa ke pikareski, padithuto le padiboitshwaro. Go na le borateori ba bangwe bao ba hlalošago dikgopolo tše bjalo ka ge eke ke kgopolo e tee. Mojalefa (1994: 14) ge a bolela ka padithuto o re e lebane le thuto, semelo, boitshwaro le setho. O tšwela pele gona letlakaleng leo ka go tsopola Serudu (1989: 49) ge a hlaloša padithuto ka go re:

“Thuto (“*moral*”) ke seo mongwadi a se tšweletšago thwii goba ka tharedi sengwalong sa gagwe ka nepo ya go ruta mmadi se sengwe mo bophelong.”

Muir (1957: 37) le yena ge a ka badišišwa ka šedi o sa na le bothata bja go fapanya mareo ao a mabedi.

“... these moral stories appearing at the beginning of the literature also resemble the picaresque novel ...”

Groenewald (1993: 19) yena ge a bolela ka dikanegelo tšeo tša mathomo o re:

“Dikanegelo tša mathomo tša Sesotho sa Leboa ke tša thuto, ke dipadinyana bjalo ka *Molato* ((Serote), *Moelwa* (SehloDIMela) *Tsiri* le *Nkotsana* (Madiba), *Noto-ya-masogana* (Tsebe), bj.bj. le dikanegelokopana tše di ngwadilwego ke Ramaila (*Molomatsebe*); *Ba laotše kobo ya morwedi’agwe. Tswetši e sego yeno ke nama.* bj.bj.”

O tšwela pele gona letlakaleng leo la masomepedi ka go tiišetša seo se boletšwego ke Muir (1957: 32) mabapi le padi ya pikareski ka go re:

“... Polelo yeo ya Muir mabapi le padi ya “*picaresque*” e hlaloša seo padinyana tšeo di lego sona.”

Ka go realo borateori bao ba peleng ba be ba sa fapantšhe dikgopolo tše tharo tšeo. Taba ye e hlola gore nyakišišo ye e hlaloše mareo ao go fediša kgakanego yeo e ka bago gona.

Marggraff (1994: 10) yena o hlaloša dikgopolo tše tharo tšeo ka go di fapantšha, o re:

“Moral story is one of the types of narrative found in

early modern Zulu literature. Furthermore this early modern Zulu literature exhibits a related didactic story as well as picaresque tendencies.”

1.6.1 Pikaresi

Hawthorn (1985: 13) o hlaloša kgopolo ye pikareski ka go re:

“Picaresque is build on the tradition of the sixteenth century. Spanish picaresque narrative which typically portrayed a sharp witted rogue living off his wits while travelling through a variety of usually low life setting.”

Seo se gatelelwago ke gore mohuta wo wa padi o theilwe godimo ga moanegwathwadi o tee yo a itšego. Moanegwathwadi (“*pikaro*”) wa padi ya pikareski ke motho yo a swerego leeto. Hawthorn o swantšha leeto leo le bophelo. Groenewald (1993: 20) o tiišetša taba yeo ya leeto ka go re:

“Leeto leo le swantšha bophelo, le na le mathomo, le mafelelo. ... Gantši kgaolo ye nngwe le ye nngwe e hlaloša tiragalo e tee fela ya bophelo bja moanegwathwadi yoo.”

Ka go realo ditiragalo ka moka di diragala godimo ga gagwe. Mo leetong la gagwe o gahlana le bagwera le ditiragalo tše di itšego. O itswalanya le mekgwanakgwana ya boradia le mahlajana go fihlelela seo a se nyakago. Ke ka fao moanegwathwadi yo a swantšhwago le leobu leo le tšeago mmala wa felo

fao le dutšego gona.

Baldick (1990: 169) yena o re le ge kgaolo ye nngwe le ye nngwe e bolela ka tiragalo ye e itšego, fela di a latelana, ka moka di tlemaganywa ke moanegwathwadi (*pikaro*). O tiišetša tlhalošo ya gagwe ka go re:

“... it is used to refer to narratives that do not have a picaro as their central character, but which have loose structure consisting of a sequence of episodes which are held together only by the central character, who often embarks on a long journey.”

Tatelano yeo ya ditiragalo e tlaleletšwa ke Marggraff (1994: 41) ka go re di dikologa godimo ga moanegwa o tee, moo kgolo ya ditaba e amanago le ditiro tša moanegwathwadi, tšeo di sego tša tlwaelega.

Ge go rungwa kgopolo ye go ka thwe pikareski ke kanegelo yeo e nago le moanegwathwadi o tee yoo a swerego leeto leo le swantšhago bophelo. Moanegwathwadi yo ga a na maikarabelo gape ke moradia. Mo leetong la gagwe o sepela a itswalanya le bagwera le ditiragalo tše di itšego.

1.6.2 Padithuto

Padithuto ke kanegelo ye mo go yona maikemišetšo a mongwadi e lego go ruta. Holman (1972: 417) o hlaloša kgopolo ye ka go re:

“The emphasis in the didactic story is on the teaching, on the lesson.”

Ka go realo e ka ba thuto yeo motho a ka e amogelago ka gae goba mafelelong a go rutela bjalo ka dikolong. Abrams (1988: 42) o tiišetša ka go re e theilwe godimo ga thuto, sedumedi le ge e le setšo. Go tšwetša pele tlhalošo ya kgopolo yeo o re:

“... didactic piece of literature is designed to set forth a section of either theoretical or practical knowledge of art.”

Seo se gatelelwago ke gore thuto ye e ka rutwa ka mokgwa wa tša bokgabo goba thutokakanywa. Ke ka fao Beckson le Ganz (1961: 15) ba rego e theilwe magetleng a go ruta, go hlahla.

Marggraff (1994: 32) yena o gatelela kgopolo ye ka go re ke thuto ya go rutwa empa e sego nonwane. O hlaloša ka go re:

“The didactic story is being taught, and consists of more than mere fiction.”

Go akaretša kgopolo ye go ka thwe padithuto e lebane le thuto yeo motho a swanetšego go e rutwa, e lego yeo e nago le tebanyo ye e itšego, bjalo ka thuto ya tša sedumedi, sepolotiki, mediro ya bokgabo, bjalobjalo.

1.6.3 *Padiboitshwaro*

Mojalefa (1994: 14) ge a bolela ka padiboitshwaro o re maikemišetšo a mongwadi wa kanegelo ya mohuta woo e ka be e le go kgalema maitshwaro a mabe goba go tumiša maitshwaro ao a lokilego mo setšhabeng. Ka go realo ke thuto ye e lebanego le maitshwaro a mabe goba a mabotse. Marggraff (1994: 14) o šitlela tlhalošo yeo ya Mojalefa ka go re:

“A moral story is a story in which there is conflict between good and bad, between right and wrong.”

Abrams (1988: 98) o nyalantšha maitshwaro ao a bolelwago ka mo godimo le thuto ya bophelo bja Bokriste, ya go kgalema mediro ye mebe. O re:

“Morality plays were dramatized allegories of the representatives of christian life in the mode of a quest for salvation in which the crucial events are temptation, sin and the confrontation with death.”

Ka fao go ka thwe boitshwaro bja Sekriste bo lebane le go loka. Ge motho a dira tša go loka a ka se ke a wela sebeng le ge e le lehung. Groenewald (1976: 25) ge a tšwetša pele tlhalošo ya kgopolo ye malebana le maitshwaro ao a go loka le a go se loke, o re:

“The moral story deals with guilt and penance, and its theme is compressed into a moral which appeals to the reader’s moral-ethical values, and thus determines that

injustice should be punished.”

Go realo go gatelelwa kotlo yeo e tlogo wela motho ge a dira ditiro tše mpe; gore a tle a sokologe e be motho wa go loka. Go tlišwa gore moanegwathwadi wa padi ya boitshwaro o swanetšwe go ba le mahlakore a mabedi: (a) la bokgoni (go loka) le (b) la bofokodi (go se loke). Bofokodi bjo ke bjona bo mo dirišago ditiro tše mpe. Ge a sentše gona o swanetšwe ke kotlo. Taba yeo e gatelela boitshwaro bja moanegwa, ke gore boitshwaro bjo bo bolelwago, ga bo ame mongwadi le mmadi. Ke ka fao Marggraff (1994: 28) a kgonthišago ka go re:

“It is obvious that many of the characteristics of the reader of the moral story is also applied to the author of the moral story. This serves to strengthen the fact that both the author and the reader are totally excluded from the happening in the story and have no influence whatsoever in the happenings.”

Go ruma dikgopolo tše tharo tše go ka thwe ka pikareski go gatelelwa moanegwathwadi (*pikaro*) yoo e lego moradia wa go se tshepagale mo bophelong bja gagwe. Padithuto yona e gatelela thuto yeo motho a swanetšego go e rutwa, e ka ba ka gae goba mafelong ao a swanetšego, mola padi ya boitshwaro e gatelela maitshwaro ao a nepagetšego mo setšhabeng. Ge go fapantšhwa dikgopolo tšeo go lemogwa gore *Moelelwa* e na le diphapantšho tše ntši tša boitshwaro go feta tša thuto le pikareski. Taba yeo e bolela gore mmadi o tlo tseba gore ditaba di tlo fela ge Moelelwa a le mathateng a bophelo, ka ge e le moanegwa wa go se loke.

1.7 TSHEPEDIŠO YA DITABA

Mo kgaolong ya pele go boletšwe ka matseno, go šeditšwe kudu dipadinyana tša mathomo tša Sepedi gammogo le bohlokwa bja bangwadi bao ba mathomo. Go maikemišetšo go lebeletšwe bao ba šetšego ba sekasekile padi ye; gwa lemogwa ge padinyana ye e sa sekasekwa ka botlalo. Mokgwa wa nyakišišo wo o ilego latelwa ke wa go hlatholla le go hlaloša e lego mareo ao a fapanego. Taetšonyakišišo e lebantšwe le borateori ba naratholotši, yeo e bolelago ka matlalo a mararo a sengwalo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo. Mabapi le dikgopolo tšeo di hlalošitšwego ka botlalo, sererwa go boletšwe ge se kgokaganya ditaba tša diteng gore di be kgopana, mola moko wa ditaba wona e le molaetša wa mongwadi go babadi. Go hlalošitšwe le dikgopolo tše bjalo ka pikareski, padithuto le padiboitshwaro. Nyakišišo ye e ya go šetša matlalo a mabedi fela a sengwalo, e lego diteng le thulaganyo mo dikgaolong tše di latelago.

Kgaolong ya bobedi go yo sekasekwa *diteng I*, yeo e tlogo ba kakaretšo ya diteng tša kanegelo ya *Moelelwa*, sererwa sa padinyana ye gotee le elemente ya mathomo ya diteng, *moanegwa*.

Kgaolong ya boraro go yo tsitsinkelwa *diteng II*. Mo go yona go ya go hlalošwa dielemente tša diteng tše tharo tša mafelelo, e lego ditiragalo, nako le felo.

Kgaolong ya bone go tlo fetlekwa *thulaganyo I*. Mo go tlo hlalošwa moko wa ditaba, moakanyetšo, thaetlele le tlhalošo ya baanegwa.

Kgaolong ya bohloano go tla ahlaahlwa *thulaganyo II* yeo mo go yona go tla nyakišišwago semelo sa molwantšhwa go ya ka dikokwane tše pedi: diphapantšhotshwanelo le diphapantšhotlaleletšo, ditiragalo, nako le felo.

Kgaolong ya boselela go tla fetlekwa *thulaganyo III*. Mo go yona go tlo bolelwa ka dikokwane tše tharo tša thulaganyo, e lego tšwetšopele, sehloa le tlemollahuto.

Kgaolo ya bošupa e lebane le thumo, moo go tlogo akaretšwa ditaba ka moka tšeo di nepišago nyakišišo ye.

KGAOLO YA BOBEDI

2.1 DITENG I

Diteng di ya go arolwa ka dikgaolo tše pedi, e lego diteng I le diteng II. Go šetše go hlalošitšwe kgaolong ya pele gore diteng ke ditaba tseo di šetšego di le gona pele ga ge mongwadi a tlo thoma go ngwala sengwalo, e lego molaetša woo a ratago go o ruta babadi. Mojalefa, (1995: 1-2).

2.2 MATSENO

Lenaneo le le latelago le yo latelwa ge go hlalošwa diteng I.

- (a) Kakaretšo ya diteng tša *Moelelwa*.
- (b) Sererwa sa *Moelelwa*.
- (c) Tlhalošo ya elemente ya mathomo ya diteng, e lego baanegwa.
- (d) Kakaretšo.

2.3 KAKARETŠO YA DITENG TŠA *MOELELWA*

Kanegelo ye e lebane le ditaba tša boMoelelwa. Ke kgarebe ye botse ya go ithata mmeleng fela ge e be e sa gola. Kgarebe ye e bego e sa re selo ka go ithuta mešomo ya ka gae. E be e le sebody, a tšwafa tše o ka rego o loilwe. SehloDIMELA o gatelela ntlha ya gore o be a fela a ikgothatša ka la gore o tla thoma go ithuta go šoma mešomo ya lapa mola a godile a na le lapa la gagwe. A lebala gore: Tlogatloga e tloga kgale modiši wa kgomo o tšwa nayo šakeng. Moelelwa o be a sa hlomphe motho gape a sa kgalege. Lesogana leo le bego le

bitšwa Nakampe, le ile la rata Moelelwa le go mo dira mosadi wa lapa. Lerato leo le ile la phaelwa ka thoko, gomme a rata Janaware lesogana la go tšwa Swatseng. Botse bja Moelelwa bja bipa bošaedi le mafokodi go Janaware; a tšhabela naye Swatseng. Manyami ya ba gore Moelelwa ga a swane le ka moo monna wa gagwe a gopotšego ka gona. Mosadi ke yo monna a swanetšego go itheta ka yena, fela go Moelelwa tše ka moka di be di hlokega, ka ge bobodu le bošaedi di be di letše go yena.

Mokgadi le ge e le mohlala wo mobotse kanegelong ye; ga se a ka a kgona go fetola mekgwa ya Moelelwa mogwera wa gagwe, ka ge a be a ipoditše gore o tla thoma mošomo mola a godile. Moelelwa ge a be a le bogadi Swatseng, o be a leša basadi dihlong. A ronana le bosadi ka go hloka maikarabelo kudu ka lapeng la gagwe. Lapa le be le le bjaka lešaka la dikolobe; ntlo e tletše melete e le maphušuphušu. Mongwadi o re le mosegare wo monana o kwa magotlo a rakadišana ka ntlong; maloko a dikgogo a bonala kae le kae ka gae; mafehlo, dibjana, dingetana di gašane le ngwako. Ge a robala tše dingwe di fo ragwa ka maoto. O be a feteletše. O be a palelwa le ke go hlokomela ngwana yo a mmelegego, Makezi. A iphelela bjalo ka tšhiwanyana.

Bošaedi bo ronana le bosadi, ke ka fao MmaJanaware a ngwaletšego morwa wa gagwe lengwalo go mo tsebiša seemo sa ditaba mono gae. Janaware ge a di kwa a befelwa le go feta; a be a ngwalela Moelelwa go mmotša gore ka kgwedi ye e tlogo o tlo goroga. Moelelwa ge a ekwa gore Janaware o boa gae, tsebe tša ema le hlogo, a se tsebe gore a ka tšea eng a bea ka ge le mašemong go be go se seo a se dirilego.

Leswatse ge le fihlile gae, le bone ka a lona mahlo, la setla Moelelwa go fihlela a idibala. Ge a phafoga kidibalong yeo, la mo šupa tsela ya Bopedi; gore a rwale se e lego sa gagwe a boele ga gabo Transfala. Tša bogadi ya ba ge di paletše Moelelwa. Go yena gwa šala fela dihlong le boitsholo.

2.4 SERERWA SA MOELELWA

Sererwa ke lefokwana leo le akaretšago diteng tša sengwalo. Mojalefa (1995:2) o re ge monyakišiši a thoma go bolela ka diteng, go swanetše go no bolelwa ka sererwa pele, ka gobane sererwa se kgokaganya diteng tša sengwalo gore e be kgopana e tee ya go kgwahla.

Moelelwa ke sebedu; ga a rate go itšhomela. Mmagwe le yena go be go se nko e tšwago lemina, mo go yena go be go bonala bobotšwana. Moelelwa yena o be a ipoditše gore o tla thoma go ithuta mošomo mola a godile a na le lapa la gagwe. Seswana se re: Thutelabogolo e a roba. Sererwa sa *Moelelwa* ke: *Kgodišompe e tsenya motho mathateng mo go sa boelwego.*

Ka fao leihlo le bogale le tla bewa go hlokomedišiša ka moo sererwa se se laolago diteng tša kanegelo ye ka gona.

2.5 TLHALOŠO YA DIELEMENTE TŠA DITENG

Diteng di theilwe godimo ga dielemente tše nne, e lego:

- (a) Baanegwa
- (b) Ditiragalo

- (c) Nako
- (d) Felo

2.5.1 *Baanegwa*

Serudu le Mampuru (1988: 116) ge ba hlaloša kgopolo ye ba re baanegwa ke batho. Groenewald (1993: 9) o katološa tlhalošo yeo ya boSerudu ka go re baanegwa ke bao ba dirago ditaba goba ba diragalelwago ke se sengwe, mola Bal (1980: 14-15) yena a gatelela gore baanegwa ke baraloki go akaretšwa batho le dilo, e sego batho fela. Ka go realo baanegwa ga se batho fela, le dilo ke baanegwa.

Mojalefa (1995: 6) o šitlela tlhalošo yeo ya boGroenewald ka go dio re:

“Baanegwa ke batho ba sengwalo, le ge e le dilo (dikgomo, dinku, tonki, letlapa, selepe, thaba, noka, sefofane, puku, bjalobjalo) e ka ba baanegwa.”

Ke ka fao Bal letlakaleng leo a rumago ka gore go kaone ba bitšwe baraloki (“*akteurs*”), go phala go re ke batho (“*personasies*”), ka gobane ge go bolelwa ka baraloki go hlalošwa le dilo (“*instansies*”), e sego batho fela.

Go akaretša kgopolo ye go ka thwe baanegwa ga se batho fela ka gore le dilo di fetoga baanegwa. Nyakišišo ye le yona e ya go ba bitša “baraloki,” ke gore bokgathi ba tema mo sengwalong.

Baanegwa ba diteng ba tlo arolwa ka magoro gore go tle go lemogwe kamano ya bona, ke go re ka fao ba phelago goba ba phedišwago ka gona. Kamano ye e laetša setswalle sa bona ge ba lebantšhwa. Groenewald (1991: 39) ge a hlaloša kamano o re ke ka mo ditaba/ batho di tswalanago ka gona. Kamano yeo e laolwa ke sererwa. Baanegwa ba ba arotšwe ka magoro a mabedi, e lego baanegwagolo le baanegwanyane. Mojalefa (1995: 7) o bitša baanegwagolo bao gore ke mongangišwa le mongangiši. Bona ba amantšhwa ke sererwa, gomme kamano yeo e lebane le go ngangišwa.

Go ya ka kanegelo ya *Moelelwa* mongangišwa ke Moelelwa mola mongangiši e le Janaware. Baanegwagolo bao ba na le kamano ye e itšego, yeo e lebanego le sererwa.

2.5.1.1 Mongangišwa: Moelelwa

Mojalefa (1995: 6) o hlaloša mongangišwa ka go re ke moanegwa yo mogolo yoo a dirago go loka; eupša o thibelwa ke mongangiši go tšwetša pele dikganyogo tšeo tša gagwe tše botse.

Fela go ya ka padinyana ye, mongangišwa ke moanegwa wa go se loke, ke sebotu. O ikemišeditše go tšwetša pele tebanyo yeo ya gagwe ya go se loke. O thibelwa ke Janaware. Janaware o duma ge Moelelwa a ka lahla modiro yeo ye mebe, a fetoga ya ba motho wa go loka ka ge a nyaka go aga motse le yena, fela Moelelwa a pala.

2.5.1.2 *Mongangiši: Janaware*

Mongangiši ke moanegwa yoo a sa dirego tša go loka. Mojalefa (1995: 6) o mo hlaloša ka go re ke moanegwa yoo a ganetšanago le ditiro tša mongangišwa. Mongangiši yo ke senganga sa go se rate go fenywa le ge nnete se e bona. Bonganga bja gagwe bo ganetša maikutlo a mabotse a mongangišwa go tšwela pele.

Ga se ka mehla fao mongangiši e bago motho wa go se loke. Yena o ganetšana le ditiro tša mongangišwa, e ka ba tša go se loke goba tšeo di lokilego. Janaware ke sešomi. O ikemišeditše go šoma ka maatla gore mosadi wa gagwe Moelelwa le ngwana wa bona Makezi ba se bolawe ke tlala. Ka bomadimabe Janaware o nyetše sebedu; mosadi wa go se babalele selo sa ka lapeng. Ke ka fao Janaware a mo lwantšhago gore a tlogele mekgwa yeo ya gagwe ya go se loke.

Bjale ge kamano gare ga baanegwagolo (mongangišwa le mongangiši) e lekotšwe go tla latela kamano gare ga baanegwagolo le baanegwanyane.

2.5.2 *Kamano ya baanegwagolo le baanegwanyane*

Go yo latelwa lenaneo le le itšego la kamano gare ga baanegwagolo le baanegwanyane. Lona ke leo le hlalošwago ke Groenewald (1993: 11) le Mojalefa (1997: 19) ka go re ke:

- Tebanyo
- Bokgontšhi
- Bothuši

- Boganetši
- Bothušegi

2.5.2.1 Tebanyo ya mongangišwa: Moelelwa

(a) Tebanyo

Ge a hlaloša tebanyo Mojalefa (1997: 20) o re ke go lebantšha baanegwa ba diteng ba babedi, e lego mongangišwa le mongangiši. Tebanyo ye e nepiša mongangišwa goba mongangiši, mabapi le seo a ratago go se dira, ke gore ke ka lebaka la eng mongangišwa a ganetšwa tirong yeo a e dirago, ke mongangiši. Ka go ba lebanya bjalo re tla be re hlaloša tiragalo ya mohuta woo. Go tšwetša pele tlhalošo ya kgopolo ye, o re:

“... tebanyo ye e nepiša maikemišetšo/ phegelelo ya mongangišwa godimo ga seo a tlogo ba a ikemišeditše sona. Maikemišetšo ao a lebane le sererwa.”

Tebanyo ya Moelelwa ke go se rate go itšhomela. O ikemišeditše go se šome mešomo ka moka yeo e bego e šongwa ke basadi. O be a ikemišeditše go tuma mmeleng le go ba mmamokgadi wa banenyana. Sa gagwe e be e le go hlwa a nabile maoto a follela dipheta tšeo a tlogo di apara ge go iwa košeng. Le ge a bona dithaka tša gagwe di feafea di ithuta mešomo le go tšea malebiši go bommabo, yena o be a fela a ikgothatša ka la gore o tla thoma go ithuta mošomo mola a godile a na le lapa la gagwe.

(b) Bokgontšhi bja mongangišwa: Moelelwa

Mojalefa (1997: 20) o hlaloša kgopolo ye ka go re ke seo se hlohleletšago moanegwa go phegelela maikemišetšo a gagwe. Gantši bokgontšhi bo lebane le senaganwa sefe goba sefe; e ka ba lerato, manyami, bogale, bjalobjalo. Seo se ra gore senaganwa ke sona seo se kgontšhago mongangišwa goba mongangiši go phethagatša ditiro tša gagwe tša go loka goba tša go se loke.

Senaganwa: bobodu

Moelelwa o kgontšhwa ke bobodu. Go rotha dinala ga gagwe e be eke ga se gafeela, o loilwe. Le ge a be a bona thaka tša gagwe ge di tsoga di swara maswielo di hlwekiša mekgotha le mengwako, yena tšeo di be di sa mo ngwaye le gatee. Gape le go hloka phišegelo ya go dira dilo tše botse, go kgontšha Moelelwa go phethagatša tebanyo ya gagwe ya go se rate go itšhome (bobodu).

(c) Bothuši bja mongangišwa: Moelelwa

Go ya ka Mojalefa (1997: 21) bothuši go ka thwe ke selo se sengwe le se sengwe seo se ka thušago mongangišwa goba mongangiši tebanyong ya gagwe. E ka ba selo seo motho a se bonago goba selo seo se ka se bonwego ka mahlo. Ka go realo sona se thuša moanegwa go fihlelela maikemišetšo ao a gagwe. Ka fao go ka thwe bothuši bo lebane le senaganwa, motho le ge e le selo.

Senaganwa: bonganga

Moelelwa ke senganga. O be a sa dumele keletšo ya motho ofe kapa ofe yo a

bego a leka go mo eletša. Yo a ka lekago a re ke mmontšha tsela, o be a tla mo hlapaola gore a be a ye nokeng go yo hlapa. Bonganga bjo bo thušitše Moelelwa go phethagatša tebanyo ya gagwe.

Go kgona go bina

Seo Moelelwa a bego a se kgonetše go feta dilo ka moka, ke go bina. O be a kgona go bina ka mokgwa wo o makatšago. Ka go kgona go bina fao, a tsebeba metseng ya kgole le ya kgauswi, a be a kgethwa go ba ketapele ya banenyana. A thoma go ipona le go ikgantšha. Ka fao go kgona go bina go thuša Moelelwa go fihlelela maikemišetšo a gagwe.

Go hloka dihlong

Moelelwa ge a be a tletšwe ke baeng, ka go itseba gore yena ga a ke a apea dijo tšeo di kago lewa ke batho, a nape a kgopele mogwera wa gagwe, Mokgadi, gore a tle a ba apee. Le ge go le bjale o be a sa ke a ipotšiša gore a naa yena ke ngwanenyana wa mohuta mang a kago phalwa ke dithaka tša gagwe, aowa. O be a bona gore tša go hlwa a ithuta go apea di tla mo senya botse le go mo ditela go ya košeng. Ka gona go ka thwe go hloka dihlong ga gagwe go mo thušitše maikemišetšong ao a gagwe a go se loke.

Batho: MmaMoelelwa le Mokgadi

MmaMoelelwa

MmaMoelelwa ke sebotšwana. O inwela bjale. O tšwa ge le hlaba, o boa le

diketše. MmaMoelelwa e be e se motho wa go dubadubana le mešomo ya lapa. Ka tsela yeo a napa a thuša Moelelwa, ka ge go se yoo a tlogo mo hlohleletša go šoma. Ka go realo MmaMoelelwa o thušitše morwedi wa gagwe go phethagatša tebanyo ya gagwe.

Mokgadi

Mokgadi o be a kgona go apea; ka fao Moelelwa a napa a tshepa yena. Mokgadi ka go se rate go nyamiša mogwera wa gagwe, o be a nanoga ka mehla ge a kgopelwa go tla go apeela baeng. Ka gona Moelelwa a se sa itshwenya ka go hlwa a re o ithuta go apea. Ka go realo Mokgadi o thušitše Moelelwa go fihlelela tebanyo ya gagwe.

Selo: Dipheta le moropa

Dipheta

Modiro wo mogolo woo Moelelwa a bego a sa o tšwafe ebile a o rata ka pelo ka moka ke go hlwa a nabile maoto a follela dipheta. Ke ka fao go thwego dipheta le tšona di thušitše Moelelwa go phethagatša tebanyo ya gagwe ya go ba sebedu.

Moropa

Moelelwa o be a kgona go letša moropa. O be a re ge a o pidinya, gona moo wa hwetša masogana a ntšhitše ka ga tšhwene, mongwe le mongwe a nyaka gore a bonwe ke Moelelwa gore le yena o kgona go bina. Ee, Moelelwa o be a kgonetše moropa ka ge a be a o letša a dutše fase gape go se mošomo le o tee wo

o bego o mmaba ge e se wona moropa woo. Ka go realo moropa o thušitše Moelelwa go fihlelela maikemišetšo a gagwe.

Boganetši bja mongangišwa: Moelelwa

Ge a hlaloša kgopolo ye, boganetši, Mojalefa (1997: 20) o re bo lebane le se sengwe le se sengwe se mongangišwa goba mongangiši a ka thulanago le sona. E ka ba selo seo e ka bago senaganwa, motho (moanegwa) goba selo seo se ka mo paledišago go phethagatša tebanyo ya gagwe.

Senaganwa:

Bosadi

Bobodu le bošaedi di ganana le bosadi. Basadi ba kanegelo ye ba lemoga gore lapa ke la mosadi le gore mosadi ke tšhwene, o lewa mabogo. Ba makatšwa ke maitshwaro a a Moelelwa a go leša dihlong. Ba re Moelelwa o ka re ke mofeti, e sego modudi. Bosadi bo ganetša maikemišetšo a Moelelwa go phethagala.

Motho:

MmaJanaware

MmaJanaware o ganne go bona motse wa morwa wa gagwe o fetotšwe marope. A šitwa go kgotlelela bobodu bjo bja ngwetši ya gagwe. A ngwalela Janaware lengwalo go mo tsebiša ka ga bobodu bja mosadi wa Mosotho. O boletše le gore ga a na šedi ya selo ka lapeng. Ka go realo MmaJanaware o ganetša

tebanyo ya Moelelwa go phethagala.

Selo

Lengwalo

Janaware o kwa ditaba tša Moelelwa ka lengwalo, ebile o ngwalela Moelelwa lengwalo. Moelelwa ge a sena go amogela lengwalo o a tšhoga, o thoma go phela ka letswalo. Lengwalo le kgahlanong le maikemišetšo a Moelelwa a go se rate go šoma.

Bothušegi bja Molwantšhwa: Moelelwa

Maikemišetšo a Moelelwa a go se rate go itšhomela ga se a atlega. Mafelelong Moelelwa o rakilwe bogadi ka lebaka la bobodu le bošaedi. Polelo ya gagwe ya gore o tla thoma go ithuta mošomo mola a godile bjale e mo fetogetše. Thutelabogolo e a roba; wo ke wona molaetša wa padi ye; gape basadi ba ba bjalo ka boMoelelwa ga ba nyakege setšhabeng ka gore mosadi ke tšhwene, o lewa mabogo.

2.5.2.2   *Tebanyo ya mongangiši: Janaware*

Tebanyo ya Janaware ke gore o ikemišeditše go šoma ka maatla, a nyale mosadi wa mmakgonthe yoo yena le batswadi ba gagwe ba tla ithorišago ka yena ka mehla. Janaware o tšere Moelelwa a ya le yena Swatseng. Sa go nyamiša ke gore e be e le sebedu ebile e le lešaedi.

(c) Bokgontšhi bja mongangiši: Janaware

Senaganwa: Lerato

Janaware o ratile Moelelwa. Lerato le, le ile la bipa mafokodi ka moka a Moelelwa gomme Janaware a mmona a swana le basadi ba bangwe. O mo ratile a ba a fetša a tšhabetše le yena ga gabo Swatseng. Ka fao Lerato le kgontšha Janaware go phethagatša tebanyo ya gagwe.

(c) Bothuši bja mongangiši: Janaware

Senaganwa: Mafolofolo

Janaware ke motho wa mafolofolo wa go se rate go ja nako. Ka ge ba be ba tshepišitše methepa ya Basotho go tlo ba etela ka Mokibelo, ka kgonthe ba rile go tšhaiša ba napa ba kitimela go tšea disepe le ‘divelevete’ ba leba nokeng go yo hlapa. Ge ba feditše ba rotoga go ya ditenteng go yo apara tše botse. Lehlagahlaga leo ba be ba le dirišwa ke gona go kitimišana le nako gore ba tle ba boe le sešo la dikela. Mafolofolo a gagwe a mo thuša go fihlelela dinapo tša gagwe.

Motho: Sekesepense

Mothuši yo mogolo wa Janaware e bile mogwera wa gagwe, Sekesepense. O be a sa rate ge Janaware a ka nyatšwa ke batho, gomme o dirile seo ka go mo adima dieta. Le ge e be e le tše dikgolo, di ile tša se bonagale ka lebaka la mašela ao a bego a kitetšwe. Ka gona Janaware o ile a lebelelega bjalo ka lesogana

mahlong a Moelelwa; a mo rata. Sekesepense o thušitše Janaware go fihlelela tebanyo ya gagwe, e lego go nyala mosadi.

Selo: Bjalwa

Janaware o be a tagilwe ge ba gahlana le boMoelelwa la mathomo. Ke ka fao a sego a hlwa a senya sebaka, a napa a tšhela banenyana ka ditaba tša marato. Mafelelong ke ge a šetše a ipatile le Moelelwa a mo tšeišitše dikgang. Ka kgonthe ditabana tšela di thomile eka ke metlae, mafelelong tša tia tša ba le ntlha le thito. Ka fao bjalwa bo thušitše Janaware maikemišetšong a gagwe.

(d) Boganetši bja mongangiši: Janaware

Senaganwa: Mošomo

Janaware o be a šoma, ka fao go be go sa kgonege gore yena le Moelelwa ba bonane ka mehla. Ke ka Mokibelo le Lamorena fela moo ba bego ba kgona go bonana. Le gona ba be ba lekanyetšwa nako gore ba boe neng. Se se be se palediša Janaware go iketla le moratiwa wa gagwe, Moelelwa. Ka go realo mošomo o ganetša Janaware go fihlelela tebanyo ya gagwe.

Motho: Mongmošomo, MmaMoelelwa

Mongmošomo

BoJanaware ge ba be ba tšwetše ka ntle go yo etela metsaneng ya Basotho, ba

be ba botšwa tsebe go kwa gore ba se fetwe ke nako ya go boa. Ka lebaka la bosogana, ba iketlile le methepa ya bona, ya re ge le dikela ya ba gona ba goroga diteng teng. Taba ye ya befediša Baasa; a ba a ba botša gore a ka se sa ba dumelela go tšwela ka ntle ka Lamorena. Molato wo mogolo e le ge Misisi a ile a hlatswa dibjana a nnoši, matsogo a ba a šatoga mmala. Go tloga lona tšatšing lona leo ya ba ge ba itaeletše. Masogana a ile a thoma go hloka khutšo moyeng moo mafelelong ba go bona bokaone e le go leboga mošomo. Taba ya gore ba se sa ya go bona boMoelelwa yona ba se e kwešiše. Ka gona go ka thwe mongmošomo o ganetšana le dinepo tša Janaware go phethagala.

MmaMoelelwa

BoJanaware ge ba fiwa ditshwanelo tša bona tša ge ba lebogile mošomo, ke ge letšatši le šetše le diketše. Ka fao ba napa ba gopola ga boMoelelwa. MmaMoelelwa ge a ba hwetša ka lapeng la gagwe a ba raka. Seo se dirilego gore a ba rake, ke gore o be a sa ba tsebe, ka ge mosadi yo le yena e be e le mmaleoto. Taba ye ya kweša Janaware bohloko, a bona o ka re lerato la gagwe le Moelelwa ke gona ge le fedile. Mahlatse Moelelwa a ba swara direthe ba sešo ba tšwa ka kgoro, a ba botša ka moo a kwelego bohloko ka gona gomme ba bona bokaone e le gore ba mele diphego, ba tšhabe. Go realo ke gore mosadimogolo o ganetša maikemišetšo a Janaware go phethagala.

Selo: Setimela

Setimela sa go ya Komatipoort se be se šetše se fetile ge boJanaware ba lokollwa mošomong. Ge ba sena go rakwa ka gaboMoelelwa, ba ile ba iphihla ka morago ga dihlašana go fihlela masa a batamela. Ka kgonthe masa ge a fhla,

ba napa ba phanakela, lesaka la swa. Setimela se kgahlanong le maikemišetšo a Janaware.

(e) Bothušegi bja mongangiši: Janaware

Maikemišetšo a Janaware a go nyaka go nyala mosadi wa mmakgonthe, a age lapa la go tia le yena, ga se a phethagala. Molato e bile go nyala Moelelwa wa go hloka matsogo, wa lešaedi. Go feta fao o be a sa dumele go kgalwa. Mekgwa le bophelo bja Moelelwa di ile tša pshira batswadi ba Janaware dipelo gomme ba rera gore Moelelwa a rakwe, go nyalwe mosadi yo mongwe gape wa dikgomo. Ka kgonthe Janaware o ile go palelana le Moelelwa, a mo rakela ga gabo Transfala. Janaware o šetše ga gabo Swatseng a se na mosadi, mola Moelelwa le yena a rakilwe. Go realo ke gore ga go yo a atlegilego mafelelong.

Kakaretšo

Go tla dirišwa lenaneo le le latelago go akaretša kamano gare ga baanegwagolo: mongangišwa, Moelelwa, le mongangiši, Janaware, gammogo le baanegwanyane ba bangwe.

	Moelelwa	Janaware
--	----------	----------

(a) Tebanyo	Go se rate go itšhomela	Go šoma ka maatla a nyale mosadi wa mmakgonthe.
(b) Bokgontšhi	Senaganwa: Bobodu.	Senaganwa: Lerato
(c) Bothuši	Senaganwa: Bonganga Go kgona go bina Go hloka dihlong Motho: MmaMoelelwa Mokgadi Selo: Dipheta Moropa	Senaganwa: Mafolofolo Motho: Sekesepense Selo: Bjalwa
(d) Boganetši	Senaganwa: Bosadi Motho: Janaware MmaJanaware Selo: Lengwalo	Senaganwa: Mošomo Motho: Mongmošomo MmaMoelelwa Selo: Setimela

Ge go akaretšwa kamano gare ga mongangišwa le mongangiši go ka thwe go lemogilwe phapano yeo e tšwelelago mathomong a tebanyo ya bona ge ba lebantšhwa, le gore baanegwagolo bao ga ba laetše tswalano go bokgontšhi, bothuši le boganetši.

2.6 KAKARETŠOMOKA

Kgaolong ye go akareditšwe diteng tša kanegelo ya Moelelwa. Sererwa sa padinyana ye le sona se boletšwe. Mabapi le dielemente tša diteng go hlalošitšwe fela elemente ya mathomo, e lego baanegwa. Magoro a baanegwagolo, e lego mongangišwa le mongangiši le ona a bontšhitšwe, le ka fao (baanegwagolo) ba amanago ka gona le baanegwa ba bangwe. Kamano e laeditše gore bobedi ba bontšha phapano mo go tebanyo mola tswalano e bonagala go bothušegi.

KGAOLO YA BORARO

3.1 DITENG II

3.2 MATSENO

Kgaolong ye go ya go ahlaahlwa diteng II, e lego ditiragalo le tikologo.

3.3 DITIRAGALO

Ditiragalo ke ye nngwe ya dielemente tša diteng. Grobler (1986: 246) le Mojalefa (1995: 7) ba hlaloša kgopolo ye ya ditiragalo ka gore ke dilo tšeo di diragalelago baanegwa gammogo le mabakeng ao ba ikhwetšago ba le go ona. Groenewald (1993: 9) o thekga kgopolo yeo ka go re:

“Tiragalo e lebane le moanegwa. Ke se a se dirago goba se mo diragalelago/ welago.”

Ge a tšwetša tlhalošo yeo pele Groenewald (1991: 19) o re ditiragalo tša diteng di lemogwa ge di latelana. Tatelano yeo e tleleletšwa ke Strachan (1988: 7) ka go re:

“Die gebeurtenisse in die geskiedenis volg uiteraard chronologies op mekaar.”

Mmadi ge a bala sengwalo sa mongwadi o swanetše go lemoga ditiragalo ka moka gomme mafelelong a di nyalantšhe gabotse ka go di latelanya gore diteng

di tle di lemogega gabotse. Ke ka fao Marggraff (1994: 62) a rego ditiragalo di a lemogega ka gore go na le mo di thomago le mo di felelago gona. Gomme Mojalefa (1997: 8) yena o re ditiragalo tšeo di kgethologanywa ka lebaka la gore di a fetoga. Mojalefa (1996: 4), o tšwela pele ka go lemoša gore ditiragalo tše ka moka di laolwa ke sererwa; gape se re lemoša ditiragalokgolo gammogo le moanegwagolo. Ke ka fao a rego sererwa se bohlokwa ka gobane se phetha fao diteng tša sengwalo di thomago le moo di felelago gona.

Ge go lebeledišišwa sererwa sa kanegelo ye go lemogwa dintlha tše:

- (a) Yo a nago le phišegelo le maikemišetšo.
- (b) Yo a se nago maikemišetšo.
- (c) Pheletšo.

Ka go realo ke sona sererwa seo se tlogo kgetha ditiragalo tše go ya ka mehuta ye mebedi ya ditiragalo e lego (a) magoro a ditiragalo le (b) ditiragalo.

3.3.1 Magoro a ditiragalo

Mojalefa (1997: 9) o hlaloša magoro a ditiragalo ka gore ke ona a magolo ao a bopago kanegelo. Magoro a a laolwa thwii ke sererwa. Sererwa sa kanegelo ya *Moelelwa* ke: **Kgodišompe e tsenya motho mathateng mo go sa boelwego.** Le ge go le bjalo go a kgonega gore sererwa se se be le karolwana ya mafelelo, fela sephetho se a nyakega go fediša kgohlano ye e bilego gona. Kanegelo ye e na le mehuta ye meraro ya magoro e lego:

(a) Legoro la mathomo: Kgodišompe

Kanegelo e bolela ka ga Moelelwa, mosetsana yo a bego a sa rate go itšhomela. Sa gagwe e be e le go hlwa a nabile maoto a follela dipheta. Dithaka tša gagwe, boMokgadi, di be di emaema di ithuta mešomo ka moka ya lapa gore di se tlo palelwa ke malapa a tšona ge di šetše di godile, e le basadi. Moelelwa yena o be a sa tshwenyegwe, sa gagwe e be e le go fela a ikgothatša ka la gore o tla thoma go ithuta mošomo mola a godile a na le lapa la gagwe. MmaMoelelwa le yena e be e se sešomi, fela o be a duma ge nkabe Moelelwa le yena a swana le bana ba bangwe, molato e be e no ba fela gore o be a se na nako ya go bontšha yoo morwedi tsela. E be e le mmaleoto gape e le senwi sa bjälwa. A sa lemoge gore bjälwa bjo ke mathomo a tshenyego ya morwedi wa gagwe. Ke go phušoga ga thutothuto yeo e lego motheo wa lapa la Moelelwa. Mekgwa ya setho le setšhaba di tšwa ka lapeng kudu go bommawešo. MmaMoelelwa o be a lebala gore mokgwa wo a phelago ka wona ke woo o tlo phelwago ke ngwana wa gagwe ge a godile e le mosadi. O be a se na nako ya go bontšha Moelelwa seo e lego nnete mo bophelong. Ka fao ga go makatše kudu go bona Moelelwa a le ka tsela ye.

(b) Legoro la gare: O tsena mathateng

Moelelwa o ratile lesogana la Swatseng, e lego Janaware, a be a tšhabela nalo ga gabolona ntle le go laela batswadi. Mmagwe o ile ka bea mokhanya mo go beago tšhwene, a be a bea fase. Morago ga dibeke tše tharo, Maswatse a laela Moelelwa go tšola dikobjana tša Sesotho, a apešwa tša Seswatse, a laelwa le gore a ithute polelo ya Seswatse ka pele. Moelelwa a thoma go gopola mantšu a mmagwe ge a be a hlwe a re: “Ge o sa kwe nna mmago o tlo kwa dinonyana.”

Swatseng Moelelwa o hweditše basadi ba gona ba sa fapane le ba Transfala. Ba šoma mešomo ka moka ya lapa, ba hlagola le mašemo. Moelelwa a swara bothata kudu ka ge e be e se tlwaelo ya gagwe go šoma. Janaware o rile go ya Makgoweng, ya ba ge ngwedi o apogetšwe ke maru. Go apea ya ba go rutla mašaka, tšhemong le gona ge a fihlile, a fo thapa le tšhemo a sa tsebe gore a e thome ka kae. Ka gae le gona lapa le fetošitšwe marope. Selemo ge se fihla Janaware a romela tšhelete ya go lema, eupša Moelelwa a ithekela dimonamonane le dipheta, mašemo a lala.

Maswatse a ganne go bona seo, ba napa ba ngwalela morwa wa bona lengwalo go mo tsebiša gore mono gae mašemo a letše, lapa ke maphušuphušu, mašaka a rutlilwe, mosadi o iphelela mabjalweng. Janaware o ile go di kwa a le Gauteng, a boa gae.

(c) Legoro la mafelelo: Mo go sa boelwego

Janaware ge a goroga le be le šetše le thapame. Ge a fihla a hwetša ka lapeng la gagwe go se motho, e le motsedumela go sa bontšhe le seswantšhwana sa motho. O ile a itulela lebotwaneng pelo e le bohloko ka ge a hweditše lapa la gagwe eka mantlwantlwane a banenyana ba mašactšana, mašaka a se na bobono, a hlagaditšwe ke mosadi ge a be a apea. Letšatši le rile ge le sobela Moelelwa a goroga a etšwa bjalweng. Mohlang woo Janaware o ile go setla Moelelwa a ba a idibala. O rile mo a phafogago gona, Janaware a mo šupa tsela, a leba gae ga gabo. Tša bogadi ya ba ge di paletše Moelelwa. Go yena gwa šala dihlong le boitsholo.

Ka kakaretšo go ka thwe magoro a mararo a, ke tšona dikokwane tša sengwalo, ka gore kanegelo e theilwe godimo ga ona. Magoro a a laolwa ke sererwa. Legoro le lengwe le le lengwe le na le ditiragalo tša lona. Bjale go yo lekolwa ditiragalo tšeo ka botšona.

3.3.2 *Ditiragalo (ka botšona)*

Ditiragalo di ipopile ka ditiragalonyana tše nnyane tšeo di bopago magoro a mararo a ditiragalo. Ditiragalonyana tše ga di laolwe ke sererwa bjalo ka magoro ao go šetšego go boletšwe ka ona, fela tšona di lemogwa ge go na le **phetogo** ya dielemente tša diteng, e lego phetogo ya (i) baanegwa, (ii) nako le (iii) felo. Phetogo ye e bonala go swana le ge motho “**a sega**” a tle “**a lle**” goba ge a “**thabile**” a tle “**a swabe**”, bjalobjalo.

Go tla tsopolwa mehlala ye e sa tlalego seatla go tiišetša diphetogo tšeo.

(a) **Phetogo ya baanegwa**

- (1) Nakampe ge a fihla ka sethokgweng o thoma go remarema dipalelo tšeo a bego a di nyaka.
- (2) Ge a sa di kgwathakgwatha gwa fihla ba²nenyana Mokgadi, Matlala le Mapule. Ba nama ba thoma go botšišana maphelo le go k³gopelana metšoko.

Tiragalo ya mathomo ya go rema dipalelo e tlogelwa ge go tsena **moanegwa** yo mongwe (banenyana). Go thongwa poledišano le go kgopelana metšoko. Go

fihla ga banenyana go tšweletša tiragalo ye nngwe ya go tšhelelana metšoko. Go realo ke gore phetogo e tlišwa ke go goroga ga banenyana.

(b) Phetogo ya nako

- (1) BoJanaware ba ile go rakwa lapeng la MmaMoelelwa ba iphihla ka morago ga dihlašana ka ge e šetše e le mašegogare.
- (2) Erile ge naledi ye ba rego ke Selemela e thoma go retologa mathaka a phanakela lešaka la swa.

Tiragalo e a fetoga ge **nako** e fetoga. Tiragalo ya mašegogare e a felela ge masa a batamela, go thoma tiragalo ye nngwe gape, e lego ya leeto la bona la go ya Swatseng. Phetogo e tlišwa ke go fetoga ga nako.

(c) Phetogo ya felo

- (1) Janaware o šomile lefaseng la Transfala bjalo ka yo mongwe wa bomakgoladitsela (badiredi ba mo ditseleng).
- (2) Ge a fihla Gauteng a thwalwa felo mo ba rego ke Noroso Maine, mo go epiwago gauta.

Tiragalo ya mathomo e direga go la Transfala, e lego ya go kgola ditsela. Phetogo e tšwelela ge Janaware a le Gauteng fao bjale a šomago go epa gauta.

Ge go akaretšwa go ka thwe ge go bolelwa ka ditiragalo go gatelelwa phetogo ya dielemente tše tharo e lego phetogo ya baanegwa (moanegwa) nako le felo.

Sererwa ke se bohlokwa ka gore se laola ditiragalo, gammogo le magoro a mararo a ditiragalo. Ditiragalo ka botšona di bopilwe ka ditiragalonyana tše ntši tše di bopago magoro a mararo ao, tšona di lemogwa ka phetogo. Magoro a mararo a ditiragalo le ditiragalo a tlo akaretšwa ka lenaneo le le latelago:

Sererwa

(a) Legoro la pele Kgodišompe	(b) Legoro la gare: O tsena mathateng	(c) Legoro la mafelelo: Ga a boelwe

Ditiragalo

- (1) Ga a rate go šoma.
(2) O tšhabela bogadi.

Ditiragalo

- (1) A apole diaparo tša Sesotho.
(2) A tsebe polelo ka pela.
(3) O gapeletšwa go šoma.

Ditiragalo

- (1) O palelwa ke tša bogadi.
(2) O a rakwa

3.4 TIKOLOGO

Potter (1967: 27) ge a hlaloša kgopolo ye, tikologo, o re e bopilwe ka dikarolwana tše pedi, e lego nako le felo. O bea tlhalošo ya gagwe ka tsela ye:

“... the actions of the characters take place at some time, in the same place, amid some things – these temporal and spatial surroundings are the setting.”

Serudu (1989: 49) o tlaleletša tlhalošo yeo ya Potter ka go re tikologo e lebane le dinako gotee le mafelo ao ditiragalo tša sengwalo sefe kapa sefe di phethagalago go ona. Ka go realo go tlo hlokomelwa teori yeo e lebanego le dikarolwana tše pedi tšeo, go thongwa ka nako.

3.4.1 *Nako*

Nako ke ye nngwe ya dielemente tšeo di lebanego le diteng. Strachan (1988: 5) o hlaloša kgopolo ye ka go re:

“Tyd soos dit in die geskiedenislaag hanteer word, het uit die aard van die saak nie te make met die hoeveelheid tyd wat aan die vertelproses bestee word nie. Gevolglik word dit dan ook nie in terme van byvoorbeeld “aantal bladsye” gemeet nie. Die tyd van die geskiedenis hou alleenlik verband met die tyd wat deur die gebeurtenisse in beslag geneem word (ook die narratologiese tyd genoem) en die tydvak waarbinne die gebeurtenisse hulle afspeel (die historiese tyd).”

Seo se hlalošwago ke Strachan ke gore ge go bolelwa ka nako ga go bolelwe ka lebaka leo mongwadi a le tšeago ge a anega taba. Serudu (1980: 30) o re ge go bolelwa ka nako gona go šupša lebaka leo le tšewago ke mongwadi ge a laodiša

ditiragalo tše di tšwelelago sengwalong sa gagwe. Ke ka fao Mojalefa (1994:56) a thekgago polelo ye ya boSerudu ka go re nako e ka se lekanyetšwe ka botelele goba bontši bja matlakala a a ngwadilwego goba a ngwalwago. Go tšwela pele Mojalefa (1993: 64) o re:

“Nako ke lebaka leo ditiragalo di diregago go lona, ka go latelana go tloga nakong ya go feta, go tla nakong ya bjale, go tsenelela nakong ye e tlogo. Modiro wa nako ke go re elela mabaka: motsotso, iri, letšatši, beke, kgwedi, ngwaga, bjalobjalo. Ka fao nako e holana gore re kgone go lemoga tatelano ya ditiragalo.”

Marggraff (1994: 64), le Strachan (1988: 5), ba bolela ka mehuta ye mebedi ya nako, e lego nako ya naratholotši le nako ya histori, mola Mojalefa (1993: 66) le Groenewald (1993: 9) ba oketša ka go bolela mohuta wa boraro wa nako, e lego nako ye e itšego. Yona ke nako ya go se be le mathomo le mafelelo, bjalo ka bošego, selemo, bjalobjalo. Ka gona go tla lemogwa gore ge go bolelwa ka nako bjalo ka elemente ya diteng, gona nako yeo e arotšwe ka mehuta ye mararo, e lego nako ye e itšego, nako ya ditiragalo le nako ya histori (e lego nako ya ge go thoma tllhabologo).

(i) Nako ye e itšego

Mojalefa (1997: 26) o fa tlhalošo ya kgopolo ye ka go re:

“Ke nako ya go se be le mathomo le mafelelo. Ke nako ya go swana le bošego, mosegare, marega, selemo,

bjalobjalo.”

Polelo ya Mojalefa e bolela gore mohuta wo wa nako o lebane le nako ya go akanywa. Go tiišetša seo se bolelwago ke Mojalefa go yo hlaolwa mehlala e se kae kanegelong ye.

Mongwadi o ngwala go re:

- (a) “... *swahlana e be e šeiše e tšeatšea* ge Mokgadi le Moelwa ba fihla gae.” (Letl. 8).
- (b) “*Bošego* ngaka yeo ya lala e gopola ka Moelwa fela, gomme boroko bja se ke bja e tlela ka pele.” (Letl. 11).
- (c) “... le *mosegare* wo monana o fo kwa magotlo ge a rakadišana ka ntlong.” (Letl. 29).
- (d) “Mo *selemong*, nakong ya go lema modiro wo mogolo wo a bego a sa o tšwafe e be e le go nyantšha ngwana wa gagwe, Makezi.” (Letl. 28).

Ge go bolelwa ka *swahlana ge e tšeatšea*, go bolelwa ka nako yeo e sa tsebjego gabotse gore e thoma ka nako efe ya felela ka nako efe. Go no swana le *bošego* le *mosegare* le tšona ga go tsebje gore di thoma ka diiri dife tša felela ka tše difeng. *Selemo* le sona go boima go ka fo re se thoma ka kgwedi ye gomme se felela ka kgwedi yela.

Ka boripana go ka thwe nako ye e itšego ke nako ya go se tsebje, ke nako yeo e akanywago fela, ga e na mathomo le mafelelo.

(ii) Nako ya ditiragalo

Mojalefa (1997: 8), Thobakgale (1996: 54), Maila (1997: 32) le Lekganyane (1997: 46) ba hlaloša nako ya ditiragalo ka go e nepiša le nako ya go se akanywe. Ge a kgonthiša seo Mojalefa (1995: 26) o re:

“Ye yona ke nako ya go ba le mathomo le mafelelo, bjalo ka iri, letšatši, beke, kgwedi, ngwaga, bjalobjalo. Re tseba gore iri e thoma ka motsotso ofe ya fihla ka motsotso ofe, bjalobjalo.”

Kgonthe ya seo e tla tiišetšwa ka go fa mehlalanyana e sa tlalego seatla go tšwa go *Moelelwa*.

- (a) “Ka morago ga *dibeke tše tharo* ditaba tša emela Moelelwa ka tsela e šele.” (Letl. 27).
- (b) “Ka kgonthe ge *kgwedi* yeo ya ‘notisi’ e fela Lekgowa la ba nea dipasa ba tsena fase.” (Letl. 22).
- (c) “Moelelwa a phela le Maswatse ao *ngwaga ka moka* go fihlela ge Modimo a mo thuša ka thorwana ya mošemane.” (Letl. 27).

SehloDIMELA o bega nako yeo ya ditiragalo thwii. Lebaka leo la *beke, kgwedi* le *ngwaga* ga le akanywe. Go a tsebega gore beke e na le matšatši a a šupago; Lamorena go fihla ka Mokibelo. Ka gona go a tsebega ge dibeke tše tharo e le nako ya go ba le mathomo le mafelelo ka gobane go lemogwa bogolo bja lebaka leo, ke la matšatši a masomepeditee. (21)

(iii) **Nako ya ge go thoma tllhabologo**

Ke nako yeo go ka thwego go yona go kopana lebaka la ditiragalo tša bogologolo le tša sebjalebjaale, o ka re ke nakong ya sebjalebjaale sa kgale ge Makgowa a thoma go kopana le Basotho. Ke nakong ya ge go thoma tllhabologo magareng a Bathobaso.

Kanegelo ya *Moelelwa* e tšweleditšwe nakong yeo o ka rego ke mollwane magareng ga setšo le sebjalebjaale. Ke nako ya ge tllhabologo e thoma go tsena motseng wa gaboMoelelwa. Tllhabologo e tlišwa ke bašomi ba ditsela ba go tšwa kgole. Mešašana ya bona e thoma go hlongwa mo le mola. SehloDIMELA o re:

- (a) “Ka tšatši le lengwe ge go dutšwe go iketlilwe ka Bopedi ga mmantšhathekgwe, gwa hlaga *badiri ba mo ditseleng*, aowa mešašana ya bona ya nama ya hlongwa kgauswi le motse wa boMoelelwa.”
(Letl. 19).
- (b) “Bontši bja bašomi ba e be e le *Maswatse*, ga gabo e le kwa Swatseng mo go sa tsebjego ke Mosotho.” (Letl. 19).

- (c) “... batho ba re bolelago nabo *ga se batho*, ba reng ba šitwa ke Sesotho? Go phela ke go bona, na re tla reng? Naga ya gešo e tla bona dimakatšo lenyaga.” (Letl. 20).

Mehlala yeo e filwego e gatelela gore ke lebaka leo tlabologo e dirilego gore merafe e thome go tsebana, go tswakatswakana le go amogelana ka gobane mehlang ya kgale merafe e be e sa kopane gabonolo ntle le ntwā.

Bjale go yo lekolwa bogolo bja ditiragalo tša *Moelelwa*.

3.4.1.1   *Kakaretšo ya ditiragalo*

Ge go yo elwa nako yeo go tlo šetšwa nako ya go bolelwa le nako ya go se bolelwe. Go tla latelwa lenaneo le:

(a) Nako ya go bolelwa

Ditiragalo	Nako
(i) Thulano magareng ga boJanaware le mong wa bona e thongwa ke go goroga ga boJanaware kua ditengteng letšatši le šetše le diketše. Ba be ba etetše methepa ya bona kua metsaneng ya Basotho. Mong wa bona o ba botša gore a ka se sa ba dumelela go tšwela ka ntle ka boLamorena. Ge kgwedi e sena go fela, ge ba amogela meputšo ya bona ba nama ba mmotša gore kgwedi yeo ba e swarago ke ya ‘notisi’, morago ga yona ba a tloga. Ka kgonthe gwa ba bjalo.	2 dikgwedi
(ii) Go tšerwe lebaka la beke ka moka e le monyanya wa lethabo la dikoša le go bina ge boJanaware ba sena go goroga kua Swatseng.	1 beke
(iii) Morago ga dibeke tše tharo ba le Swatseng, Moelelwa a laelwa ke ba bogadi gore a apole dikobjana tša Sesotho a apešwe tša Seswatse.	3 dibeke
(iv) Ngwaga o fedile Moelelwa a ituletše le Maswatse, gomme ya re ngwageng wa bobedi a fiwa ngwana wa mošemane.	2 mengwaga

(b) Nako ya go se bolelwe:

Ditiragalo	Nako
(i) Kanegelo e thoma ge Moelelwa e šetše e le kgarebe ya go lošwa ke masogana bjalo ka Nakampe, Jan le ngaka ya Moroka. Erile ge bomakgoladitsela ba šetše ba gorogile motseng wa gaboMoelelwa, a napa a ikgethela Janaware lesogana la go tšwa Swatseng.	1 ngwaga
(ii) Banna bao ba Maswatse ba be ba šetše ba tsebatseba mantšunyana a Sesotho ge ba tloga lefaseng la Transfala.	1 ngwaga
(iii) Morago ga sebakanyana, Moelelwa a šetše a filwe ngwana, Janaware a laelana le mosadi a ya Gauteng.	6 dikgwedi
(iv) Nakong ya go lema, Janaware a romela tšhelete gore mašemo a gagwe ka moka a lengwe. Tšhelete yeo Moelelwa o rekile meruka le dimonamonane, e sego go lema bjalo ka ge a laetšwe. Janaware o di kwele a le Gauteng, go boeng ya ba go bofela mosadi thoto, a mo raka.	1 ngwaga

Go ya ka lenaneo le go ka akanywa gore ditiragalo tša kanegelo ya *Moelelwa*, go tloga mola di thomago go fihla mafelelong di ka be di tšere mengwaga ye e ka bago ye mehlano goba bjalo.

3.4.2 *Felo*

Felo ke elemente ya mafelelo ya diteng. Ge go bolelwa ka felo go šupša felo fao baanegwa ba phelago gona le moo ditiragalo tša sengwalo di diregago gona. Marggraff (1994: 64) o hlaloša kgopolo ya felo ka go re:

“Place is considered to be the physical spot at which events take place and at which characters are positioned.”

Groenewald (1993: 10) o tiišetša kgopolo ye ka go hlaloša felo bjalo ka moo tiragalo e diregago gona go no swana le motse wo o itšego, naga, ka meetseng, bjalobjalo.

Mafelo a laola phetogo ya ditiragalo, gomme ona mafelo ao a laolwa ke sererwa. Se se ra go re sererwa se lebane le tikologo.

Mojalefa (1997: 27) o re felo e ka arolwa ka mehuta ye mebedi, e lego:

- (a) Mafelo a a itšego
- (b) Mafelo a ditiragalo

(i) Mafelo a a itšego

Ge a hlaloša mafelo a mohuta wo Mojalefa (1997: 27) o re:

“Ke mafelo ao mongwadi a sa a nepišago, go swana le ge a bolela ka lefelo le lengwe, leo a sa bolelago leina la lona.”

Go tla tsopola mehlala e se kae go tšwa kanegelong ya SehloDIMELA:

- (a) “MmaMoelelwa le yena a tšwela a tšwa *ditseladikgole*, ka ge le yena mosadi yo a be a na le leoto.” (Letl. 22).
- (b) “Ka nnete ba robala gona fao seteišeneng sa Kobene go fihlela la gosasa ge setimela sa Polokwane se tla ba akgola sa ba iša kua *boratapelo*.” (Letl. 24).

Mafelo a bjalo ka *ditseladikgole* goba *boratapelo* ke mafelo ao mongwadi a a akanyago, ka gobane ga a a nepiše thwii mafelo ao ditiragalo di ka bego di diregile go ona. Mafelo a a laolwa ke sererwa ka ge se laola tikologo, e lego nako le felo.

(iii) Mafelo a ditiragalo

Mojalefa (1997: 23) o hlaloša mafelo a ditiragalo bjalo ka mafelo a histori ao mongwadi a bolelago maina a ona mo sengwalong bjalo ka Polokwane, Gauteng, Tshwane, bjalobjalo.

Mongwadi o re:

- (a) “A phakiša a rutlarutla mahlabaphika ka *lešakeng* la dikgomo. Ge mollo o tuka a topa kgapana a kitimela *nokeng* go yo ga meetse.” (Letl. 8).
- (b) “O rile mo a phafogago ntshe la mo šupa tsela ya *Bopedi*, gore a rwale dinta tša gagwe a ye ga gaboTransfala.” (Letl. 32).

- (c) “A ba le mahlatse monna wa Leswatse, a re a sešo a le bea fase a thwalwa mo ba rego ke *Noroso Maine.*” (Letl. 28).

Mafelo ao a filwego ka godimo ke ao mongwadi a a boletšego mo kanegelong ya gagwe, ga a akanywe, a gona, ka fao motho o kgona go a šupa ka monwana, fao tiragalo ya go ga meetse goba ya go thwalwa ga Janaware e diragetšego gona. Gomme mafelo ao ka moka a a boletšwego a laolwa ke sererwa.

3.5 KAKARETŠO

Kgaolong ye go ahlaahlilwe ditiragalo le magoro ao di arotšwego ka ona, e lego magoro a ditiragalo le ditiragalo. Magoro a ditiragalo a laolwa ke sererwa mola ditiragalo ka botšona di lemogwa ka phetogo ya baanegwa, nako le felo. Tikologo e boletšwe ge e arotšwe ka dikarolwana tše pedi, nako le felo. Mehuta ya nako e tsinketšwe e le, nako ye e itšego, nako ya ditiragalo le nako ya ge go thoma tllhabologo (e lego nako yeo e lebanego le kanegelo ye ya SehloDIMELA). Felo e hlalošitšwe ge e arotšwe ka mehuta ye mebedi, e lego mafelo a go akanywa le mafelo a tlhago.

KGAOLO YA BONE

4.1 THULAGANYO I

Thulaganyo e yo arolwa ka dikarolo tše tharo, e lego:

- Thulaganyo I
- Thulaganyo II
- Thulaganyo III

Thulaganyo I e lebane le kgaolo ya bone mo go tlogo bolelwa ka moko wa ditaba, moakanyetšo, thaetlele le tlhalošo ya baanegwa. Thulaganyo II e lebane le kgaolo ya bohloano, mo go yona go yo ahlaahlwa semelo sa baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Thulaganyo III yona e nepiša kgaolo ya boselela, mo go tlogo sekasekwa tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto.

4.2 MATSENO

Dikgopolo tše di latelago di tla hlalošwa pele ge go lekolwa thulaganyo. Tšona ke tše:

- Moko wa ditaba
- Moakanyetšo
- Thaetlele
- Tlhalošo ya baanegwa

4.3 MOKO WA DITABA (“THEME”)

Ka mo go hlalošitšwego ka gona kgaolong ya pele go gateletšwe gore thulaganyo ke motheo wo o laolago go rulaganywa ga sengwalo. Ke gore mongwadi o na le tebanyo goba thuto yeo a ratago go e ruta babadi mabapi le seo a se lemogilego mo bophelong.

Bjale ge go lekolwa moko wa ditaba wa *Moelelwa*, go yo hlokomelwa ka fao o nepišwago ke taba ye e lego go kgala bobodu, ke gore go ka thwe ke molaetša woo o lebanego le seema se: Mosadi ke tšhwene, o lewa mabogo.

Ge a kgala bobodu, Sehlodimela o re mosadi ke wa go šoma mešomošongwana ka moka yeo e dirwago ke basadi. E ka ba go apea, go swiela, go lema, go hlagola, go dila lapa, bjalobjalo, eupša Moelelwa yena tšeo o be a sa di tsene. Go tiiša seo mongwadi o re:

“... ge bo sele, le dikobo ga di alolwe, o dio hlomoga bjalo ka noga ge e etšwa moleteng, a ikela ka morago ga ngwakwana wabo a ikorela letšatši.” (Letl. 9).

Moelelwa o be a hloile go šoma ka pelo ya gagwe ka moka ebile e le lešaetšana. O tšhabile le Janaware lesogana la Swatseng. Kua Swatseng Moelelwa o hweditše basadi ba gona ba sa fapane le ba Transfala, ba bakišana mešomo e le semphetekegofete. Moelelwa a swara bothata ka ge tša mešomo a sa di tlwaela. Ge a be a re ke apeile, e be eka maušwaušwane a bana ge ba bapala mantlwantlwane; a re o dila lapa le gona yaka go dirile banenyana ba mašaetšana le gona ba sa ithuta. Ka tšhemong gona ga go sa bolelwa. Ge a

fihlile o tla ya kua le kua le tšhemo, a sa lwa le dipelo tša gore a ka e thoma ka kae, go fihlela ge mafelelong a ipoelela ka gae. Ba bogadi ba di bone gomme ba mo hlapa diatla. Janaware o lekile go mo phediša ka seroba, a mo gapeletša go šoma a re kgane o tla fetoga. O rile go bona gore o padile a mo rakela ga gabo Transfala.

Go ka rungwa ka gore Sehlodimela o hlapaola bobodu: Sebody ga se na mohola. O re mosadi wa seroto o kgahla monna wa gagwe, gape le ba bogadi ba kgona go ithoriša ka yena. Mosadi wa go rotha dinala bjalo ka Moelelwa o leša monna wa gagwe dihlong.

4.4 MOAKANYETŠO (“*DESIGN*”)

Ge a hlaloša moakanyetšo Mojalefa (1995: 12) o re:

“Ke lenaneo la dikokwane tša bohlokwa tša go laola thulaganyo ya sengwalo, gore go tle go bonagale moko wa ditaba, ke gore morero woo (wa sengwalo se sengwe le se sengwe) o tšweletšago tebanyo (moko wa ditaba) ya mongwadi.”

Groenewald (1993: 15) o thekga kgopolo yeo ka go hlaloša gore ke morero goba lenaneo goba lenaneotheo goba patrone ya motheo wa kanegelo. Moakanyetšo o na le mešomo ye mebedi, e lego (a) go laola mohuta wa sengwalo, ke gore ge go thwe sengwalo ke padithuto, paditseka, padiboitshwaro, bjalobjalo, ke ka gobane se hlophilwe go ya ka mohuta woo wa moakanyetšo, le (b) go laola semelo sa moanegwathwadi, ke gore o kgona go kgethologanya moanegwa yoo

go ba bangwe gore a tsebje se a lego sona.

Lekganyane (1997: 33) o ruma ka go akaretša phapano gare ga moko wa ditaba le moakanyetšo ka go re:

- Moko wa ditaba ke tebanyo ya mongwadi, gomme e nepiša tlemaganyo ya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane.
- Moakanyetšo ke lenaneo la dikokwane tša thulaganyo. Wona o lebane le motheo woo go ka thwego kanegelo e bopilwe godimo ga wona, gape o laola semelo sa molwantšhwa.

Mojalefa (1995: 10) o re lenaneo leo le na le dikokwane tša thulaganyo ye e itšego, gomme kokwane ye nngwe le ye nngwe e lebane le mahlakore a mabedi ao mo go ona go kgethwago le tee. Mahlakore ao a lebane le molwantšhwa le molwantšhi fao babadi ba ikgweranyago le moanegwa yo a emetšego go loka. Mahlakore a mabedi ao a hlaloša gore molwantšhwa/ molwantšhi ke motho:

(a) Wa maemo goba	(a) Wa ka mehla.
(b) Wa bofokodi goba	(b) Wa go hloka bofokodi.
(c) Wa go kokobetšwa goba	(c) Wa go se kokobetšwe.
(d) Wa go amogelwa goba	(d) Wa go se amogelwe.

Mahlakore a a fapana go ya ka mohuta wa sengwalo. Ge go nepišwa kanegeloboitshwaro lenaneo leo le tlo ba ka tsela ye, molwantšhwa/ molwantšhi:

- (a) Ke motho wa maemo/ wa mehleng

- (b) Wa bofokodi
- (c) Wa go kokobetšwa
- (d) Wa go lebalelwa

Ge go lekolwa lenaneo la moakanyetšo la ka godimo, go tlo lemogwa gore *Moelelwa* e lebane le moakanyetšo wa boitshwaro ka gobane e na le lenaneo la moakanyetšo wa mohuta wo wa boitshwaro, ka gobane Moelelwa (molwantšhwa) ke:

- (a) Motho wa mehleng
- (b) Wa bofokodi
- (c) Wa go kokobetšwa
- (d) Wa go amogelwa

(a) Motho wa mehleng

Moelelwa o tšwa lapeng la go itlhakela. Go thwe o be a itulela ka morago ga ngwakwana wabo a ikorela bothunya. (Letl. 9). Tatagwe o hlokofetše, ka gona taba ye ya ngwakwana ga e makatše kudu ka ge ka setšo ngwako o agwa ke monna.

(b) Wa bofokodi

Moelelwa ke sebedu ebile ke lešaedi. Ge a tsoga o be a sa alole. Mapai a be a fo tlogelwa go fihlela ge go tlo robalwa gape bošegong bjo bo latelago. Go dula le gona e be e no ba go tšhitšhimela ka gare ga matlakala, dibjana di mo dikologile. Ge a re ke apeile le gona magobe e ba dipotsa, dilo ruri, tša go fo

iphušugela fela ka ganong.

(c) Wa go kokobetšwa

Bobodu le bošaedi bja Moelelwa di a mo kokobetša. Ba bogadi ba paletšwe ke go kgotlelela mafokodi a a ngwetši ya bona, ba rera gore a tlogelwe go nyalwe mosadi yo mongwe. Janaware a ngwalelwa lengwalo gore a boe gae a tlo iponela ka a gagwe mahlo. Mohlang woo Moelelwa a setlwa a ba a idibala. Ge a phafoga Janaware a mo šupa tsela.

(d) Wa go amogelwa

Moelelwa o ganne go kwa molao wa batswadi. O paletšwe ke tša bogadi, o boile gae, gomme o a itshola. Mmadi o mo kwela bohloko, gomme a mo amogela.

Ge semelo sa molwantšhwa se yo tsinkelwa go yo šetšwa mahlakore a mabedi ao a mathomo fela, e lego la (a) le la (b) ka ge e le ona a laolago semelo sa moanegwa.

4.5 THAETLELE

Thaetlele ke leina la puku. Ka thaetlele mmadi o kgona go hwetša tshedimošo ka seo se tlogo hwetšwa ka gare ga sengwalo. Stein (1973: 1488) ge a hlaloša kgopolo ye o re ke:

“The distinguishing name of a book.”

Holman (1972: 529) o tšwetša kgopolo ye pele ka go re ke leina leo puku e tsebjago ka lona:

“Title is the distinguishing name attached to any written production, a book, a section of a book, a chapter, a SHORT STORY, a POEM, etc.”

Seo a se gatelelago ke gore thaetlele ga se leina la puku fela ka gore le dingwalo tše dingwe tšeo e sego dipuku di na le thaetlele. Ke ka fao Lotman (1968: 1211) a rego ka thaetlele go kgonwa go kgethologanywa dingwalo le tše e sego dingwalo. Ka go realo o gatelela bohlokwa bja thaetlele. Ditaba tšeo tša bohlokwa bja thaetlele di tiišwa ke Mojalefa (1995: 97) ge a re thaetlele ga e šupe mohuta o tee wa sengwalo. O re e na le mohola kudu ka ge e na le khuetšo godimo ga tlhalošo ya sengwalo.

Bjale go ile go lekolwa mehola ya thaetlele.

4.5.1 Mehola ya thaetlele

Wilsmore (1987: 402) ge a bolela ka ga mehola yeo thaetlele e ka bago nayo o hlaloša ka go re:

“... we can identify a work of art by virtue of its having had a particular history, with an origin which suffices both to identify and individuate it. Although this paper will focus on literary works, it shall be implied that the act of entitling the artwork is generally a normal

constituent part of its identifying history of production.”

Seo se gatelelwago ke gore mongwadi mo tllhamong ya gagwe ya ditaba o fela a di fa leina. Ka go reela sengwalo seo leina, mongwadi o tšweletša mohola wa thaetlele. Dithaetlele ka moka tša sengwalo sefe kapa sefe di bohlokwa ka gore ke seripa sa sengwalo. Tswalano yeo ya thaetlele le sengwalo e gatelelwa ke Wilsmore (1987: 407) ka go re:

“... titles normally assume a dual role: interpretative and naming. In either role titles can be essential to the existence and proper reading of the literary work. We use a title in its role as a name referring to a literary work by its means.”

Mo go gatelelwa mehola ye mebedi ya thaetlele (“**dual role**”) e lego *go hlatholla* (“**interpretative**”) le go *reela leina* (“**naming**”). Grové (1957: 54) o re thaetlele ga e reele sengwalo leina fela, gape o kgonthiša ka go re:

“Maar nou is die benoeming nie die enigste funksie wat `n titel kan hê nie. `n Titel kan ook karakteriserend wees o.a. na die onderwerp, na die tradisionele vorm (sonnet, ballade) na die kerninhoud (kontrak).”

Ka go realo dingwalo tša go swana le sonete, balade le tše dingwe, di na le maina. Ke ka fao di tsebegago ka gona. Ke gore ge sengwalo se se na thaetlele go boima go mmadi go tseba leina la sona, goba gona go se hlatha magareng ga tše dingwe. Wilsmore (1987: 405) ge a tšwetša taba ye pele o swantšha thaetlele

le leinakgwebo ka go re:

“The way in which titles are used artistically is illuminated by comparing them with common law trademark.”

Polelo ye ya Wilsmore e hlaloša gore thaetlele e amana le tshepedišo ye e itšego ya molao. Ke gore ge mongwadi a šomišitše thaetlele ye e rilego sengwalong sa gagwe, ke phošo gore mongwadi yo mongwe le yena a e šomiše. Ke ka fao Mojalefa (1997: 92) a bontšhago tirišo ya leinakgwebo mo go setšweletšwa (“**product**”) le thaetlele sengwalong gore bobedi di bontšha tlhago goba setšo seo se swanetšego go šupša gore se tsebje. Ke ka tsela yeo ka molao leinakgwebo (goba thaetlele) le sego la swanelwa go šomišwa ke mang le mang ge e se beng ba lona fela.

Taba ye ya go swantšhwa thaetlele le leinakgwebo e sa gatelela bohlokwa bja thaetlele sengwalong. Go tiiša taba yeo Simpson le Weiner (1989: 155) ba bolela gore mohola wa thaetlele ke go hlaloša sererwa le diteng tša sengwalo. Lazarus le Smith (1971: 293) ba akaretša ka go fa mehola ye mehlano ya thaetlele:

- Go hlola kgogedi
- Go tšweletša sererwa mo sengwalong
- Go laetša moko wa ditaba
- Go phagamiša maikutlo a mongwadi
- Go tšwelela bjalo ka leina leo le tlogo dula le gopolwa (bonagala).

Go mehola yeo e filwego ka mo godimo, go ka dirišwa o tee goba go feta.

Ka kakaretšo go ka thwe thaetlele ya sengwalo ke ye bohlokwa ka gore mongwadi o kgona go tšweletša maikemišetšo a gagwe ka yona. Ke seripa sa sengwalo gape e na le khuetšo godimo ga tlhalošo ya sengwalo. E na le modiro wa tlhagišo, wa go hlahla, bjalobjalo.

4.5.2 *Mehuta ya dithaetlele*

Mojalefa (1997: 99) le Fowler (1982: 96) ge ba hlaloša mehuta ya dithaetlele ba sekametše kudu tlhalošong ya direto. Mojalefa o bolela ka mehuta ye e latelago:

- (a) **Thaetlele:** Ya go bitšwa thaetlele ya kgoboketšo goba puku, bjalo ka *“Praises of Animals in Northern Sotho,”* ya go ngwalwa ke Lekgothoane (1937)
- (b) **Thaetlelenyana:** Tša go tlaleletša thaetlele, bjalo ka *Ithute Direto* ya Ratlabala le Bopape (1968).
- (c) **Katološothaetlele:** Tša go hlaloša ditaba tše dingwe tšeo di sego tša lebana thwi le sereto seo sereti se yago go se reta. Puku ya *Manose*, ya go ngwalwa ke Matlala (1953).
- (d) **Tlaleletšotlhalošo:** Tšeo di hlalošago karolo ya mathomo ka go anega ka mokgwa wa prosa; *Leduleputswa* ya Mamogobo (1953).

Fowler (1982: 96) bjalo ka Mojalefa, le yena o hlopha dithaetlele go ya ka mehuta ye mene:

- (a) Tša mokgwa wa Victoria tša direto tše kopana, e lego tšeo di šomišwago kua nageng ya Victoria.
- (b) Tša sererwa le moko wa ditaba. Tšona di lebane le sererwa le moko wa ditaba mo sengwalong.

Tša sererwa: *Tladi wa Dikgati* ya go ngwalwa ke Phatudi (1958).

Tša moko wa ditaba: *Letsogo la molao*, ya Mphahlele (1984).

- (c) Tša tšopollo ya ka gare, kudu mothaladi wa mathomo, mothaladi wa tlhabeletšo goba sekafokokgolo.
- (d) Tša sekatšhišinyo (“symbolic suggestion”); *Mmantšhaotlogele* ya Nkadimeng (1985).

Bangwadi ba babedi bao go ka thwe ba nyakile go swana ka tlhalošo, ba fapana fela ka tšhomišo ya mareo, le ge e le gore Fowler o gatelela dithaetlele tše di lebanego le sererwa le moko wa ditaba.

Ge go tsinkelwa thaetlele ya *Moelelwa* go tlo lemogwa gore SehloDIMELA o tlaleletša thaetlele ye ka seema seo se rego: Thutelabogolo e a roba, gomme Mojalefa (1997: 16) o re dithaetlele tša mohuta wo ga di lebane le se sengwe ge e se seo se hlalošago thwi ke thaetlele yeo. Go thekga polelo yeo go yo lekolwa thaetlele ya padi ye ge e lebane le sererwa. Sererwa sa *Moelelwa* ke go godišwa

gampe ga Moelelwa. Ditiragalo ka moka tše mpe di dikologa godimo ga leina la moanegwa yo go ka thwego ke yena moanegwa o tee yo mogolo wa kanegelo ye.

4.6 DIKOKWANE TŠA THULAGANYO

Preminger le ba bangwe (1986: 192) ba hlaloša thulaganyo ka go re:

“... The elements of the plot are:
The exposition, (2) The Initiating Action,
The Rising Action (4) The falling Action
and (5) The Denouement or conclusion.

Ba gatelela gore thulaganyo e na le dikokwane tše nne, e lego:

- Kalotaba (“**Exposition**”)
- Tšwetšopele (“**Development**”)
- Sehloa (“**Climax**”)
- Tlemollo ya lehuto (“**Denouement**”)

Serudu le ba bangwe (1990: 113-115) ba hlaloša dikokwane tša thulaganyo go tšwela pele ka go re:

- (a) Tšweletšo ya taba (“**Exposition**”)
- (b) Phekgogo (“**motoric (inciting) moment**”)
- (c) Kgakgano (“**Rising Action/ Complication**”)
- (d) Magomo a kgakgano/ sehloa (“**Climax**”)

(e) Tlemollo ya lehuto (“**Falling action and conclusion**”)

O ka re ba aroganya tšwetšopele ka dikarolo tše pedi: phekgogo le kgakgano. Ka go realo le bona ba sa gatelela gore thulaganyo e theilwe ka dikokwane tše nne.

Nyakišišo ye e yo hlaloša thulaganyo ka go latela lenaneo la dikokwane tše nne go ya ka fao le hlalošwago ke borateori bao.

4.6.1 Kalotaba (“Exposition”)

Mojalefa (1997: 32) le Maibelo le ba bangwe (1991: 1) ba hlaloša kgopolo ye kalotaba ka go re ke matseno a ditaba tše mongwadi a tlogo di anegela mmadi. Ke gore ke ditaba tšela tša diteng, tše di beakantšwego ke mongwadi ge a thoma go ngwala sengwalo. Ke ka fao Cohen (1973: 69) a rego:

“Exposition, which often comes at the beginning, provides the necessary background material for a reader. It establishes the setting, creates the basic atmosphere, provides information about the pasts of characters, and delineates vital contexts for the events which will soon begin to unfold.”

O gatelela gore ke fao go hlalošwago baanegwa le tše ba di dirago, le tše di tlogo latela ka morago. Brooks le ba bangwe (1975: 7) bona ba re kalotaba e na le dielemente, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Machiu (1994: 74) o tlaleletša ditlhalošo tše di šetšego di filwe ka go lemoša ntlha ye bohlokwa ya

go re ga se ka mehla moo ditaba di bago ka fao boCohen le Maibelo ba hlalošago ka gona. Go na le dikanegelo tše dingwe tšeo kalotaba e tšweletšwago kgaolong ya bobedi goba ya boraro ge e le padi, mola ge e le kanegelokopana mohlomongwe letlakaleng la bobedi goba la boraro, e sego mathomong bjalo ka ge go swanetše.

Mojalefa (1997: 12) o ruma ditlhalošo tše di šetšego di filwe ka gore mo go kalotaba mongwadi o swanetše go utollela mmadi baanegwa, ditiragalo, nako le felo tšeo e lego dielemente tša kalotaba. O tšwela pele letlakaleng la lesometharo ka go hlaloša gore kalotaba ke mo mongwadi a rotošago mathomo a thulano, mathomo a ditiragalo, bjalobjalo. O re kalotaba e thoma mathomong a sengwalo ya felela mo go thomago thulano. Thulano ya mathomo ye e lebanego le molaetša wa mongwadi, ke mafelelo a kalotaba. Thulano ye go bolelwago ka yona ke ntlha ye bohlokwa yeo e swanetšego go elwa šedi.

4.6.1.1 *Thulano (“Conflict”)*

Kgopolo ye thulano e hlalošwa ke Cohen (1973: 18) ka go re ke:

“The collision of opposing forces in prose,
fiction, drama or poetry.”

Seo Cohen a se kgonthišago ke gore thulano ke mokokotlo wa sengwalo. Ka gona e bohlokwa kudu ka gobane e tšwetša moko wa ditaba pele. Conradie (1974: 7) ge a tiišetša taba yeo o re:

“...dit is moelik om werklik gang in die

handeling te kry sonder dat daar een of ander probleem en gevolglik stryd of botsing is.”

Heese le Lawton (1988: 113) bona ge ba hlaloša thulano ba re ke:

“The aspect of human experience with which drama is concerned is conflict. Conflict within an individual, between individuals, between man and circumstance, fate and environment.”

BoHeese ba lebanya thulano le baanegwa le tikologo, ke gore e ba magareng ga baanegwa ka bobona le magareng ga baanegwa le tikologo. Go ya ka Marggraff thulano yeo e lebane le botse le bobe. O šitlela ka go re:

“Conflict is a prerequisite for tention, and originates where good and bad, virtue and vice, strength and weakness are placed opposite one another.”

Ke ka fao Mojalefa (1995: 22) a rego katlego ya sengwalo sefe kapa sefe, e letše magetleng a tirišo ye botse ya go ba le bothata, gomme yona thulano yeo, e bonagala gabotse ge e hlokomelwa gare ga mahlakore a mabedi: la go loka le la go se loka. Serudu (1989: 49) o re mahlakore ao ke la thulanogare (“**internal conflict**”) le la thulanontle (“**external conflict**”). Ge a tšwetša pele tlhalošo yeo ya gagwe o re:

- Thulano ya ka gare e lebane le ge moanegwa a elwa le dikgopolo tša gagwe mabapi le taba ye e itšego.
- Thulano ya ka ntle yona e šupa phapano yeo e lego gare ga baanegwa. E ka ba go gebelana ka matswele, go rogana goba go hlabana ka marumo.

Go ka rungwa ka go re thulano e hlola phišegelo ya mmadi go balela pele, yeo e bitšwago maatlakgogedi. Ka go realo e bohlokwa ka gobane ke motheo wa sengwalo.

4.6.1.2   *Maatlakgogedi*

Groenewald (1991: 33) o re maatlakgogedi a thoma ge mongwadi a beakanya ditaba gore go be le “thulano/ marara/ bothata.” Ka go dira bjalo o tsoša kgahlego ya mmadi ka ge a nyaka go tseba moo thulano yeo e tlogo felela gona. Kgatla (1988: 24) o tiiša seo se bolelwago ke Groenewald ka go hlaloša maatlakgogedi ka go re ke mokgwa wa go tsoša goba go hlola bofeane mogopolong wa mmadi.

Cuddon (1991: 937) yena o hlaloša maatlakgogedi ka go re ke:

“A state of uncertainty, anticipation and curiosity as to the outcome of a story, or any kind of narrative in verse or prose.”

Ke ka fao Gray (1984: 159) a rego babadi ba swanetše go gapeletšwa go duma go tseba seo se tlogo diragala, gomme ba gakgamatšwe ke ditiragalo tše mpsha.

Abrams (1993: 16) ge a thekga borateori ba bangwe bao o re:

“As a plot progresses it arouses expectations in the audience or reader about the future course of events and actions and how characters will respond to them. A lack of certainty, on the part of a concerned reader, about what is going to happen, especially to characters with whom the reader has established a bond of sympathy is known as suspense.”

Seo Abrams a se gatelelago ke gore o bona kgogedi e le setlabelo seo mongwadi a se dirišago go goga šedi ya babadi go seo se hlagelago baanegwa, kudu baanegwa bao ba ikgweranyago le bona.

Groenewald (1993: 16) o ruma ka gore maatlakgogedi a na le mahlakore a mabedi, e lego:

La mathomo le le lebanego le tše mmadi a di tsebage (di lebane le sererwa le diteng), la bobedi le lebane le tše mmadi a sa di tsebage (di lebane le moko wa ditaba le thulaganyo).

Ka kakaretšo go ka thwe maatlakgogedi ke ona a godišago phišegelo ya mmadi gore a gapeletšege go balela pele le pele go fihla pheletšong ya thulano.

4.6.2 *Tlhalošo ya kalotaba ya Moelelwa*

Go šetše go hlalošitšwe gore kalotaba ke matseno a ditaba tšeo mongwadi a thomago ka tšona mo sengwalong sa gagwe.

4.6.2.1 *Kakaretšo ya diteng tša Moelelwa*

Kalotaba ya kanegelo ye e thoma kgaolong ya mathomo letlakaleng la bohloko go fihla kgaolong ya bobedi mo letlakaleng la senyane, ke gore e tšea matlakala a mahlano fela. Ditaba tše di lebanego le kalotaba šedi:

MmaMoelelwa o rata ge nkabe Moelelwa le yena e le ngwana wa go rata go dubadubana le mešomo ya lapa bjalo ka bana ba bangwe, mola Moelelwa a ikgethetše bobodu ebile a bo rata. Ka polelo ya gagwe Moelelwa o be a fela a iphora ka kgopolo ye e rego: “Ke tla thoma go šoma mola ke le mosadi, ke na le lapa la ka.” (Letl. 9). Ka tsela yeo mmagwe a nape a re go yena: “Moelelwa ngwanaka, le ge o re ga o kwe nna mmago, o tla kwa dinonyana.” (Letl. 9). Moelelwa o thulana le mmagwe ba baka la bobodu. Bobodu bjo ke yona thulano ya mathomo ya kanegelo ye ka gobane bo lebane le molaetša wa padi ye e lego go kgala bobodu. Ge go ka lekodišišwa taba ye ya go baka bobodu go tlo lemogwa gore SehloDIMELA o thoma ka go tšweletša thulano magareng ga molwantšhwa, Moelelwa, le mothuši, mmagwe. Ke thulano yeo e se nago le maatla ka ge e sa lebane thwi le molwantšhwa le molwantšhi, ebile gape ke thulano ye e lego magareng ga ngwana le motswadi. Ka go realo thulano ye bjalo ga e na maatla ka gore ga se thulano ye e lego magareng ga baanegwathwadi. Mongwadi o rulaganya ditaba tša gagwe ka go diriša dithekniki tše pedi mo go kalotaba, e lego thekniki ya boipoeletšo le ya

poledišano.

Boipoeletšo

Rimmon-Kenan (1983: 56), Groenewald (1993: 23) le Mojalefa (1994: 174) ba hlaloša kgopolo yeo ka go re ke mokgwa wo mongwadi a o šomišago go gatelela tiragalo ye e itšego, tiragalo yeo e ka tšweletšwa ke batho ba ba fapanego ka dinako tše di fapanego ka nepo ya go gatelela. Shole (1997: 171) o thekga borateori bao ebile o ruma kgopolo ye ka go re:

“... narrative frequency refers to the various forms of repetition in the occurrence of events and in their narration or presentation in the text.”

Boipoeletšo bjo bja ditiragalo, bjoo bo tšweletšago tiragalo ye e itšego fela e sa swanego le ge e tšweletše mo mathomong bo bohlokwa ka ge ka bjona mongwadi a kgona go tliša maatlakgogedi le go ka sedimoša mmadi ka taba ye nngwe yeo e khutilego.

Poledišano

Groenewald (1991: 49) ge a hlaloša lereo le poledišano o re:

“Ka lehlakoreng le lengwe poledišano ke tebelelo (“**viewpoint**”) ye e itšego ya bohlokwa ka gobane e emela mmakgonthe, nnete, ke polelo ye e lego therešo/ nnete. Ga se polelo ya mongwadi goba molaodiši ye a e

šomišago ge a laodiša ditaba tše di lebanego le therešo/
nnete. Poledišano ke therešo ye e sokologilego.”

Le ge poledišano ye e sa tšweletšwe ke mongwadi fela ngangišano yeo e a tšwelela, ba ngangišana ka bobodu, go kwala maikutlo a Moelelwa le mmagwe mo poledišanong yeo. E nepišwa ka gore ditaba tšeo tša poledišano ya bona di tšweletšwa ke SehloDIMELA.

4.6.3 Dielemente tša kalotaba

Go ya ka Lebaka (1999: 82) kalotaba e na le dielemente tše nne, e lego:

- Baanegwa
- Ditiragalo
- Nako
- Felo

Mo go yo hlalošwa elemente ya mathomo, e lego baanegwa fela.

4.6.3.1 Baanegwa

Mojalefa (1995: 23) o hlaloša gore baanegwa ke baraloki. Ge a tšwela pele o re phapano e no ba fela gore baanegwa ba diteng ba lemogwa ka bobona, mola baanegwa ba thulaganyo bona ba fiwa mediro. Mešomo yeo e ka ba ya bolwantšhi, bolwantšhwa le bohlohleletši. Bona ba arotšwe ka dikarolo tše pedi: (a) baanegwathwadi le (b) baanegwathuši

(a) **Baanegwathwadi**

Mojalefa (1996: 14) o nepiša baanegwathwadi bao go re ke (i) *molwantšhwa* le *molwantšhi* le (iii) *mohlohleletši*.

(i) Molwantšhwa (“*protagonist*”)

Kruger (1988: 216) ge a hlaloša kgopolo ye molwantšhwa o re:

“The protagonist is the main person or hero of the text. This person is mostly in the foreground and is part of the scene from the beginning to the end. His feelings and sufferings are important.”

Ka go realo molwantšhwa ke moanegwa yo mogolo yo bohlokwa mo kanegelong. Ke yena ketapele go tloga mathomong a padi, go ba go fihla mafelelong. Ke ka fao Abrams (1988: 139) a rego:

“The protagonist is the chief character in work, on whom our interest centers.”

O hlaloša gore bogolo bja ditiragalo tša sengwalo bo theilwe godimo ga gagwe. Ke gore dikgopolo ka moka di dikologa mo go yena. Ke yena moanegwathwadi wa sengwalo. Ke ka ntlha yeo Winks (1980: 33) a rego ga se a swanela go fetolwa ge go ngwalwa sengwalo, o re:

“... the development of a character should not

bring about drastic changes. He should remain the person we have always known from the beginning to the end.”

Go tšwela pele Mojalefa (1996: 14), o re ditiro tša moanegwa yo, e ka ba e le tša go loka goba tša go se loke, fela ga di a swanelwa go fetošwa goba yena a fetoga.

Ge a ruma kgopolo yeo ya gagwe o bolela gore molwantšhwa ke moanegwa yoo a lwantšhetšwago go loka goba go se loke ga gagwe ke moanegwa yo mongwe, e lego molwantšhi. Ka go realo molwantšhwa wa *Moelwa* ke Moelwa ka nama ka lebaka la gore ditiragalo ka moka tša kanegelo ye di theilwe godimo ga gagwe. Gomme yena mongwadi o mo lebanya le go se loke ka lebaka la bobodu bja gagwe.

(ii) Molwantšhi (“antagonist”)

Molwantšhi ke moanegwa yoo a lwantšhago molwantšhwa. Lazarus le Smith (1983: 17) ba kgonthiša taba ye ka go re:

“Antagonist, the chief negative character in a plot, the one who opposes the protagonist.”

Seo se gatelelwago ke gore moanegwa yo a bitšwago molwantšhi o na le mošomo. Mošomo wa gagwe ke go lwantšha molwantšhwa. Kruger (1988: 217) o tiišetša polelo yeo ya boLazarus ka go re molwantšhi ke yena a nošetšago molwantšhwa ka lefula la mathata le matshwenyego ka nepo ya go mo thibela

go phethagatša tebanyo ya gagwe ka go re:

“The antagonist is the cause of the trouble,
pain and suffering... and confusion.”

Le ge Kruger a hlaloša moanegwa yo go ba motho yo mobe, fela go ya ka Lebaka (1999: 84) ga se ka dinako tšohle molwantšhi a fetogago motho wa go se loke, gantši ke motho wa go loka. O lwantšha mešomo ya molwantšhwa ye mebotse goba ye mebe. Taba yeo e hlaloša gore mediro yeo a tlogo ba a swarane le yona go tloga mathomong a kanegelo go fihla mafelelong.

Go ya ka padi ya SehloDIMELA thulano ye kgolo e lebane le diakanywa (“**abstracts**”) e lego bobodu le boroto. Lebaka ke go re moanegwathwadi yo e lego molwantšhi ga a tšwelele gabotse. Ke moanegwanyane, mola thulano ye kgolo e swanetše go ba magareng ga baanegwathwadi (molwantšhwa le molwantšhi). Ka go realo thulano ye kgolo ga e be magareng ga baanegwa bao ba bagolo eupša e magareng ga bobodu (bja Moelelwa) e lego senaganwa le boroto (bja Rasidi, Mokgadi, Nakampe le basadi ba Swatseng). Ka tsela yeo thulano ye kgolo ya padinyana ye ya SehloDIMELA e lebane le bolwantšhwa le bolwantšhi go feta thulano magareng ga molwantšhwa le molwantšhi.

Bjale go yo hlokomelwa baanegwa bao ba lebanego le bolwantšhwa le bolwantšhi. Baanegwa ba go emela bolwantšhi (boroto) ba ya go hlopšha go ya ka mediro ya bona.

(i) Ba go emela bolwantšhi (boroto)

(a) Rasidi

Ke moanegwa yoo a lwantšhago mediro ye mebe ya Moelelwa. O re go yena: “Nare, wa re ga ke kwe batswadi o tla kwa dinonyana.” Mantšu a a laetša go hloka tsebe ga Moelelwa. Ge nkabe Moelelwa a ile a ela hloko dikeletšo tša yo rakgolo wa gagwe, nkabe mohlomongwe a se a tsena mathateng. O be a duma ge Moelelwa a ka fetoga mekgweng ya gagwe, fela a mo palela.

(b) Nakampe

Ke lesogana la mathomo la go loša Moelelwa. O be a rata Moelelwa le go mo dira mosadi wa lapa. Taba ye e bonagetše ge banenyana ba be ba tlile go rwalela dikgong kua sethokgweng. Nakampe o tlogetše modiro wa gagwe wa go rema dipalelo gomme a thoma go ba remela dikgong. Seo o be a se direla gore a bonwe ke Moelelwa gore ke motho wa go loka, le go re mohlamongwe e tla re ge a thoma go mmotša ka ditaba tša lerato a di amogela. Manyami e bile gore Moelelwa o ile a phaela lerato leo la Nakampe ka thoko, a ba a fetša ka go mo hlapaola.

(c) Mokgadi

Mokgadi ke mogwera yo mogolo wa Moelelwa. Ke seroto, motho wa go se rate go dula ka matsogo. Ke motho wa go rata go dubadubana le mešomo ya lapa bjalo ka go swiela, go dila lapa, go apea, bjalobjalo. O be a šoma mešomo ka moka yeo e lebanego le bosadi, le go fela a tšea malebiši go mmagwe, ga ešita

le go dubela tatagwe mageu, mo nakong ya selemo o be a sa letele go gopotšwa.

Le ge go le bjalo Mokgadi ga se a ka a kgona go fetola kgopolo ya mogwera wa gagwe, Moelelwa, yoo a bego a ipoditše gore o tla thoma go šoma mešomo ya lapa mola a godile e le mosadi, a na le lapa la gagwe. Moelelwa o be a lebala seema sa batala se se rego: Thutelabogolo e a roba.

(d) Basadi ba Swatseng

Basadi ba Swatseng, go no swana le ba Transafala boMokgadi, ke diroto. Ba šoma mešomo ka moka yeo e lebanego le bosadi. Ke bašalagae ge banna ba bona ba ile Makgoweng go yo šomela malapa a bona. Ba lema mašemo, ba a hlagola, ba be ba bune, gape ba hlokometše malapa a bona. Ka fao ba na le maikarabelo a bosadi ka malapeng a bona. Ba tseba gabotse gore mosadi ke tšhwene o lewa mabogo. Taba ye e tiišwa ke MmaJanaware ka go ngwalela morwa wa gagwe (Janaware) lengwalo go mo tsebiša ka ga bobodu bja Moelelwa.

(ii) Baanegwa bao ba emetšego bolwantšhwa (bobodu)

(a) Moelelwa

Moelelwa ke moanegwathwadi o tee fela wa padi ye. O lebane le go se loke, bobodu. Ka go realo bobodu bo lebane le bolwantšhwa. Moelelwa ke sebotu sa go se kgalege. Yo a bego a ka leka gore o mmontšha tsela, o be a tla mo fetola ka mahlapa a go šiiša. O be a fela a ikgothatša ka la gore o tla thoma go šoma mešomo ya lapa mola a godile, a na le lapa la gagwe. A lebala gore

seswana se re: Tlogatloga e tloga kgale, modiši wa kgomo o tšwa nayo šakeng. Sa gagwe e be e le go hlwa a tšhitšhimetše ka-gare ga matlakala a nabile maoto, a follela dipheta. Bobodu le bošaedi bjo bja go fetelela bja Moelelwa di lebane le moko wa ditaba, e lego taba ya go gatelela go kgala bobodu.

(b) MmaMoelelwa

Ke sebedu ebile ke setagwa. Ga a na maikarabelo a lapa la gagwe. O tsogela bjalweng, a boa le šetše le diketše. Ka fao ga a na nako ya go bontšha Moelelwa seo e lego therešo mo bophelong. Go ka swara modiro wa lapa e be e ka ba mohlolo. Seo a bego a se kgonetše ke mosepelo wa go hloka letšatši. Ka fao mediro ya Moelelwa e be e sa makatše ka ge go thwe: Ya lata e a fetišiša.

(c) Janaware

Janaware ke moanegwa wa go se loke. Ke yo bogale ebile o šoro. O be a fela a etšwa le mogwera wa gagwe Sekesepense go ya metsaneng ya Basotho go yo kgopela madila. Tšatšing lela la ge ba gahlana le boMoelelwa la mathomo, Janaware o be a tagilwe. Ke ka fao mmadi a sa itswalanyego le yena ka lebaka la mediro yeo ya gagwe ya go se loke. Taba yeo ya gore mmadi ga a itswalanye le yena, Janaware o e godiša ge a hlakiša Moelelwa, Swatseng a bile a mo rakela ga gabo. Mongwadi o diriša Janaware go godiša maatlakgogedi a padi ye, e sego bjalo ka molwantšhi. Taba ye nngwe ye bohlokwa ya Janaware mo pading ye ya SehloDIMELA ke gore mongwadi o mo lebanya le mafelelo a ditaba, e lego kotlo ya Moelelwa.

(iii) Mohlohleletši

Mohlohleletši ke tweša. Pretorius le Swart (1983: 24) ge ba mo hlaloša ba re:

“The tritagonist is usually the character who stands between the two extremes. He/ she acts as a kind of catalyst between the positive and the negative poles.”

Moanegwa yo mošomo wa gagwe ke go hlola kgohlano gare ga molwantšhwa le molwantšhi. Serudu (1995: 119) le Magapa (1997: 14), ba tšwetša taba ye pele ka go mo hlaloša ka gore ke moanegwa yo a felago a fetola maemo a gagwe. Ge a bona seemo sa ditaba se le ka lehlakoreng leo a le ratago, o thekga wa ka godimo, e ka ba molwantšhwa goba molwantšhi. Mojalefa (1997: 14) o tlaleletša ka gore ka lehlakoreng le lengwe mohlohleletši o lebane le thulano le tlemollo ya lehuto.

Mo kanegelong ye ya *Moelelwa* mohlohleletši o lebane le seakanywa, e lego mošomo, o magareng ga bolwantšhwa (bobodu) le bolwantšhi (boroto). Ke wona o hlohleletšago go se kwane magareng ga bolwantšhwa le bolwantšhi e lego Moelelwa le boroto. Ka go realo mošomo ke seakanywa ka gobane bo šoma mošomo wa go swana le wa moanegwa.

Go ka rungwa ka go re baanegwa ba thulaganyo ge ba lebantšhwa ba tiiša maatlakgogedi.

(c) Baanegwathuši

Mojalefa (1994: 110), o hlaloša baanegwa ba ka go re:

“Baanegwathuši ke baanegwa bao ba nago le tebanyo ya baanegwathwadi, ba thuša go hlaloša le go godiša semelo sa moanegwathwadi, ke gore ba tlaleletša kgolo le mediro ya moanegwa yo a itšego.”

Mo sengwalong baanegwathuši ba arotšwe ka dihlopha tše pedi le ge e ka ba tše tharo. Ke gore go na le bao ba emago le molwantšhwa, le bao ba emago le molwantšhi, le bao mohlomongwe ba ka emago le mohlohleletši. Ka go realo baanegwa ba ba na le mošomo wo bohlokwa wa go thuša baanegwathwadi ba sengwalo. Groenewald (1993: 19-20) o akaretša mešomo yeo ya bona ka tsela ye:

- Go hlaloša semelo sa moanegwathwadi
- Go tiišetša goba go šitlela tlemollo ya lehuto
- Go tswalanya mmadi le moanegwathwadi (molwantšhwa)
- Go godiša maatlakgogedi
- Go hlaloša tlemollo ya lehuto.

4.7 KAKARETŠO

Ka kakaretšo go hlalošitšwe moko wa ditaba, moakanyetšo, le thaetlele, gwa hlalošwa le baanegwa. Go moko wa ditaba go boletšwe gore ke molaetša wa mongwadi go babadi gape ke wona o laolago go rulaganywa ga ditaba tša

sengwalo. Mabapi le moakanyetšo go boletšwe ka mešomo ye mebedi ye bohlokwa, e lego go hlopha mohuta wa sengwalo le go laola semelo sa baanegwa. Go lemogilwe gore padinyana ya *Moelelwa* e lebane le moakanyetšo wa boitshwaro. Seo se ra gore mafelelong Moelelwa o tlo otlwa ka ge e le moanegwa wa go se loke. Go thaetlele go hlalošitšwe gore e fa mmadi tshedimošo mabapi le seo se tlogo hwetšwa ka gare ga sengwalo. Go tloga fao gwa bolelwa le dikokwane tša thulaganyo, e lego kalotaba tšwetšopele, sehloa le tlemollahuto. Kalotaba e hlalošitšwe ka botlalo, le gore ke yona e tšweletšago thulano gare ga baanegwa ka go realo e hlola kgogedi. Dielemente tša kalotaba tše di ahlaahlilwego ke baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Mo go tšona go lekotšwe fela elemente ya mathomo, baanegwa. Baanegwa ba arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego baanegwathwadi le baanegwathuši. Bona ba nepiša mešomo ya bolwantšhwa, bolwantšhi le bohlohleletši.

Kanegelong ya **Moelelwa** go lemogilwe ge e na le moanegwathwadi o tee fela, e lego molwantšhwa, mola molwantšhi le mohlohleletši ba lebane le diakanywa (“**abstracts**”). Mešomo ya baanegwathuši go boletšwe ge e le go hlaloša semelo sa moanegwathwadi, go godiša maatlakgogedi le go hlaloša tlemollo ya lehuto.

KGAOLO YA BOHLANO

5.1 THULAGANYO II

5.2 MATSENO

Mo kgaolong ye go yo ahlaahlwa semelo sa baanegwa, ditiragalo, nako le felo.

5.3 SEMELO SA BAANEGWA

Go šetše go boletšwe gore modiro wa bobedi wa moakanyetšo ke go laola semelo sa moanegwa. Go ya ka Magapa (1997: 75) le Mampho (1999: 52) ge go lekolwa semelo sa molwantšhwa go tlo latelwa patrone ya mohuta woo; gape ge go hlalošwa semelo sa moanegwa go tlo hlokomelwa diphapantšho tša mehuta ye mebedi, e lego:

- (a) Diphapantšhotshwanelo
- (b) Diphapantšhotlaleletšo

Pele go tla hlalošwa dikgopolo tše pedi tšeo.

5.4 DIPHAPANTŠHOTSHWANELO

Go ya ka Lekganyane (1997: 64) le Mampho (1999: 59) diphapantšhotshwanelo ke diphapantšho tšeo ka tshwanelo di swanetšego go ba gona mo sengwalong, ke gore tšeo e lego dikokwane tša go amana le tlhalošo ya semelo sa moanegwa. Go ka thwe diphapantšhotshwanelo di hlaloša semelo sa moanegwa thwi ka go

nepiša dikokwane tšē pedi tša mathomo tša moakanyetšo.

5.5 DIPHAPANTŠHOTLALELETŠO

Diphapantšhotlaleletšo ke tšeo di tlaleletšago diphapantšhotshwanelo. Mohola wa tšona ke go hlaloša semelo sa moanegwa ka go široga ka ge di sa nepiše dikokwane tša moakanyetšo. Tšona di lebane le go itswalanya goba go se itswalanye ga mmadi le molwantšhwa.

Tlhalošo yeo ya molwantšhwa goba molwantšhi e yo lekolwa ka go latela lenaneo le:

- (a) Tlhalošo ya mongwadi.
- (b) Polelo le ditiro tša molwantšhwa/ molwantšhi.
- (c) Tšeo baanegwa ba bangwe ba di bolelago ka yena.

Go yo hlalošwa semelo sa molwantšhwa wa kanegelo ye, e lego Moelelwa.

5.5.1 *Molwantšhwa*

Moelelwa ke padi ya boitshwaro. Go ya ka moakanyetšo wa kanegelo ya mohuta wo molwantšhwa ke motho:

- Wa mehleng
- Wa bofokodi
- Wa go kokobetšwa
- Wa go amogelwa

Mo mohuteng wo, ge go hlalošwa semelo sa molwantšhwa go yo hlalošwa fela dikokwane tše pedi tša mathomo, e lego gore Moelelwa ke motho:

- Wa mehleng
- Wa bofokodi

Bjale go yo hlalošwa dikokwane tše pedi tšeo.

- **Ke motho wa mehleng**

(a) Tlhalošo ya mongwadi

(i) Diphapantšhotshwanelo

Diphapantšho tše di tšweletšwago ke mongwadi go hlaloša semelo sa Moelelwa ge e le motho wa maemo a fase ke tše:

- Bohloki
- Lehu (la tatagwe)

- **Bohloki**

Mongwadi o bontšha maemo a fase a Moelelwa bjalo ka mohloki ka go re:

“... a ikela ka morago ga **ngwakwa** wabo a ikorela letšatši.” (Letl. 9).
(Go ntshofaditše mosekaseki).

le

“A kganyela le motse a ba a hwetša ba go mo
thuša, o rile ge a boa go kgopela **mautswana**
ao a hwetša pitša e sera ntši.” (Letl. 29).
(Go ntshofaditše mosekaseki)

Ngwakwana e bontšha bonnyane, ke gore ngwako wo monnyane. Se se laetša gore ngwako wona o gona, eupša ga se wa selo, ke ngwakwana, ka go realo ngwakwana e gatelela maemo a fase a Moelelwa. Gape Moelelwa ke mokgopedi. Motho yo a phelago ka go kgopela ke mohloki, ka gobane mongwadi o mo hlaloša e le motho wa go dula a kgopela. Go tšwela pele o re ga a kgopele bupi, eupša butswana. Butswana e gatelela bonnyane, bupi bjo bonnyane fela o tlo kgona go phela ka ge a bo hloka. Ka gona mongwadi o diriša thekniki ye e itšego go nepiša bohloki bja gagwe ka go diriša nyenyefatšo ya bupi le ngwako.

5.5.2 *Thekniki*

Go ya ka Kerkhoff (1962: 16), thekniki ke sedirišwa sa mongwadi go tšweletša seo se bolelwago. Mojalefa (1995: 128) o tiišetša tlhalošo ya kgopolo ye ka go re:

“Ke seo mongwadi a se bolelago ka go ngwala, le ka wona mokgwa woo a se boletšego ka gona ka go se ngwala (“the medium is the message.”)

Groenewald (1993: 17) o akaretša ditlhalošo tša borateori bao ka go re ke mokgwa wo mongwadi a tšweletšago moko wa ditaba pele ka wona. O tlaleletša ka go fa mehola ye mebedi ya thekniki, e lego:

- Go gatelela, go godiša, go tiiša kgopolo ye e itšego,
- Go lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba.

Ka fao go ka thwe SehloDIMELA o šomišitše nyenyefatšo go nepiša maemo a fase a bohloki a Moelelwa.

- **Lehu**

Moelelwa o bega lehu la tatagwe yoo e šetšego e le mogologolo ka go re:

“Ke tla re ke fologa setimeleng se, ka se fologa ke šetše ke le maleng a naga ye nngwe, naga ye e sa tsebjego, mohlomongwe le tate **yo a hwilego** ga se nka a e bona.”
(Letl. 25). (Go ntshofaditše mosekaseki).

Mongwadi o nepiša lehu ka morwediagwe Moelelwa. Ke gore ditaba tše ga di begwe ke mongwadi ka boyena, o dira gore di begwe ka molomo wa moanegwa. Ka go realo o šomiša thekniki ya phetogonepišo, ka lebaka la gore o lemoga gore ditaba tše tša lehu di tsebjega ke Moelelwa go mo feta. Ke gore go ka thwe mongwadi o a nepiša ge a hlaloša taba goba tiragalo ka boyena, fela ge mongwadi a ka široga, gwa dirišwa yo mongwe wa baanegwa, gona thekniki yeo e tlo bitšwa phetogonepišo. Ge a hlaloša lereo leo Groenewald (1993: 23) o re

phetogonepišo ke ge ponego ya mongwadi e sa bonagale, eupša go tšwelela poledišano kudu ka baanegwa. Go tšwela pele o re ke thekniki ya polelotramatiki, yeo e fetolago nepišo, gore Moelelwa e be yena a lemošago mmadi gore ke kgale ba hlaka; le gore go lemogwe gore go ba wa maemo a fase ga gagwe go ka be go okeditšwe le ke go hlokofala ga tatagwe.

(b) Polelo le ditiro tša Moelelwa

Go boletšwe gore Moelelwa ke mohloki. Ka bjona bohloki bjoo, o re go bula lengwalo la go tšwa go monna wa gagwe Janaware, leo le bego le swerwe ponto tše pedi tša go lema, o re:

“Aga, lehono ke wa mahlatse, ke tla nama ka
yo rekela Makezi dijo kua ga Matšhiphisane.”

(Letl. 28).

Ka polelo ye, go a itaetša gore ga se ka mehla ebile e ka no ba e le la mathomo ge a amogela tšhelete ya go tšwa go mogatšagwe. Ke ka fao a rego lehono ke wa mahlatse, ke gore o swana le batho ba bangwe lehono, o na le sa gagwe. Ka kgonthe tšhelete yeo ya go lema ya feletšwa ga Matšhiphisane ge go rekwa dijo tše di bego di hlokega ka lapeng. Seo se gatelela bohloki le go ba wa maemo a fase ga Moelelwa. Mongwadi o sa boeletša phetogonepišo ge a hlaloša maemo a fase a Moelelwa.

(c) Baanegwa ba bangwe ba reng ka yena

Baanegwa ba bangwe ba tseba bohloki bja Moelelwa, le gore ke mokgopedi wa

ka mehla. Ka gona le ge ba mo tšhelela bupi ba no mo fa ka sefagwana, ke gore bjo bonnyane fela bjoo bo ka se loišego le pitša. SehloDIMELA o tiiša seo ka go re:

“Ke ge a kitimela ka lapeng le lengwe gore ba mo loišetše, **bona ka go mo tseba** ba dio mo thwapela ka sefagwana, ge a re ke bo faga ka pitšeng ya nama ya dio ba lepherema, bja gana le go kgakgatha.” (Letl. 29). (Go ntshofaditše mosekaseki)

Ge go ka šetšwa gabotse go tla lemogwa gore mongwadi o šomišitše dithekniki tše pedi, e lego ya nepišo le ya nyenyefatšo ge a tšweletša bohloki bja Moelelwa.

Bjale go tla hlalošwa dithekniki tše.

Nepišo (“Focus”)

Nepišo ke ge ta̱ba (moanegwa goba tiragalo) e hlalošwa ke mongwadi ka boyena (thwi). Groenewald (1993: 23) o hlaloša nepišo ka go re ke ge mongwadi a lebanya moanegwa goba selo go hlaloša moanegwa goba selo seo. Gantši mongwadi o šomiša moanegwa yo mongwe wa kanegelo ya gagwe go nepiša se bohlokwa. Ge a dira bjalo go ka thwe o nepiša ka go fetola tebelelo. Go tlaleletša tlhalošo ya kgopolo yeo ya Groenewald, Strachan (1988: 42), o re:

“Wanneer gebeurtenisse aangebied word, geskied dit altyd vanuit `n bepaalde visie of gesigspunt. Die relasie tussen

die visie en dit wat gesien word, word aangedui met die term fokalisering.”

Seo se gatelelwago, ke mokgwa woo mongwadi a tšweletšago tebelelo ya gagwe ka wona mabapi le seo a se bonago se le bohlokwa. Ka gona nepišo ke tebelelo ya mongwadi.

Ditaba tše tša bohloki bja Moelelwa di tšweletšwa ka thekniki ya nepišo ka go begwa ke mongwadi ka nama, e sego Moelelwa. Ka polelo yeo ya mongwadi go lemogwa gore o lapišitše batho ka go ba mokgopedi, le go mo thuša e šetše e dio ba go ithola morwalo. Ba mo tšhelela butswana ka **sefagwana**, e lego bjoo bo lekanego go faga pitša fela. Mo Sehlodimela o tšweletša bohloki gape ka thekniki ya nyenyefatšo; yeo go ya ka Makopo le ba bangwe (1989: 260), ba e hlalošago ka go re:

“Nyenyefatšo ke mohuta wo o itšego wa leina leo le hlagišago bonana (go se gole go felelela), kganyogo/lerato, lenyatšo le bonnyane ka ga dilo tše di phelago le dilo tše di sa phelego. Nyenyefatšo e tsebega ka meselana ye mebedi ya go fapana, e lego -ana le -nyana.”

Go thekga tlhalošo yeo ya boMakopo, Moto le ba bangwe (1990: 57) ba re:

“Meselana ya (-ana) e laetša bonnyane bja ka mehla bjo re bo tsebago re bo tlwaetšego mola ya bobedi (-nyana) e laetša bonnyane bjo bo feleletšego/ šiišago.”

Batho bao a phelago le bona ba mo tšhelela ka sefagwana; se bontšha bonnyane. Go re pitša yeo e tle e loišwe, Moelelwa o tla swanelwa ke go kganyela gape le motse, ka gobane a se na sa gagwe, e le motho wa maemo a fase. Taba ye e bontšha bohloki.

- **Moelelwa o na le bofokodi**

Moelelwa o na le bofokodi

(a) Tlhalošo ya mongwadi

(i) **Diphapantšhotshwanelo**

Bofokodi bja Moelelwa bo ya go lekolwa go ya ka dintlha tše:

- Ke sebody
- Ke lešaedi

- **Bobodu**

Mongwadi o nepiša bobodu bja Moelelwa ka go re:

“... ba bogadi bja Moelelwa ba be ba sa hloya ngwetši ya bona ka lebaka la ge e le Mosotho, aowa, molato e be e le ge Moelelwa a hloka matsogo, e le **sebotswana** sa makgonthe, **sebotswana** seo se sa kgalegego.” (Letl. 33).
(Go ntshofaditše mosekaseki)

Mo SehloDIMELA o šomišitše dithekniki tše pedi, e lego ya nepišo le ya nyenyefatšo go hlaloša bobodu bja Moelelwa ka go re e be e le “sebotšwana sa mmakgonthe, sebotšwana seo se sa kgalegego”. Ditaba tše tša bobodu bja Moelelwa di bolelwa ke mongwadi ka boyena (thwi), ka gore ke yena a di tsebago, ka fao o a di nepiša. Thekniki ya nyenyefatšo ge e dirišwa mo polelong e ka šupa dilo tše nne tše: bonnyane bja selo, botshadi ka mmala, lerato le lenyatšo. Mongwadi o dirišitše nyenyefatšo ya mohuta wa lenyatšo ge a re e le “sebotšwana sa makgonthe”. O nyatša mediro ya Moelelwa, ke gore ge a mmona o a selekega ka lebaka la ditiro tša gagwe. Ka go realo o tšweletša bobodu, e lego molaetša wa puku ye. Mongwadi o tšwela pele ka go re:

“Tšeo ka moka tša bošaedi bja gagwe Moelelwa o be a sa itiriše ka ge e be e le sefala sa **bobodu**. Sa go makatša ke gore go **bineng** bobodu bo be bo nyamalalela sa ruri.”
(Letl. 6). (Go ntshafaditše mosekaseki).

SehloDIMELA o šomišitše thekniki ya phapantšho go hlaloša go kgona go bina le go tšwafa ga Moelelwa. Ge a hlaloša kgopolo ye phapantšho, Cohen le ba bangwe (1973: 182) ba re:

“Contrast is the juxtaposition of opposites details,
concepts or people.”

Ka thekniki ye go gatelelwa go bontšhwa ga dilo tše pedi tša go fapana. Ke ka fao Serudu (1989: 39), a thekgago le go tlaleletša kgopolo ye ka go re:

“Phapantšho ke mokgwa wa go bapetša diswantšho goba

dikgopolo tše pedi tše di sa swanego ka nepo ya go hlaloša taba goba tiragalo ka tsela ya maatlakgogedi.”

Moelelwa ke sekgwari go bineng, mola ka mošomong e le sebody. Go realo ke gore o bonwa ka mahlakore a mabedi a go fapana, e lego go bina le go tšwafa. Dilo tše pedi tše ga di kwane. Go be go tla ba kaone ge nkabe a ka be a hlalošwa ge a kgona go bina gape e le sethakga gore dilo tše pedi tše di tle di kwane. Ka go fapantšha dikgopolo tše pedi tše, go tšwafa le go bina ka nako e tee mongwadi o sa gatelela taba ye mpe yeo ya bobodu bja Moelelwa.

- **Bošaedi**

Bošaedi bja Moelelwa mongwadi o bo hlaloša ka tsela ye:

“**Bošaedi** bjaka bjo ga re tsebe gore re ka bo swantšha le eng sa go šišimiša.” (Letl. 5).

Go tšwela pele o re:

“Le ge re re ba ya ka ntlong ke ntlo mang? E sa le la maloba **ga e tsebe leswielo**, ge go robalwa go dio fatwa tše nkego ke lešaka la dinamane.” (Letl. 9).
(Go ntshofaditše mosekaseki).

A fetša ka go re:

“Ge a ba bona a gopola leswielo, ntlo ya
hlakana ka lerole gwa dio re moo o, le yo a
swielago a se sa bonala.” (Letl. 20).

Go ya ka mehlala yeo e filwego ka godimo, go ka thwe mongwadi o šomišitše dithekniki tše tharo, e lego ya potšišoretoriki (“rhetorical question”), seka le pheteletšo.

Potšišoretoriki

Ge a hlaloša potšišoretoriki Abrams (1981: 161) o re:

“A rhetorical question is a question asked, not to evoke an actual reply, but to achieve an emphasis than direct statement, by inviting the auditor himself to supply an answer which the speaker presumes to be obvious one. The figure is most used in persuasive discourse, and tends to import an oratorical tone to a speech.”

Serudu (1989: 44), o nwešana a mokgako le boAbrams ebile o tlaleletša kgopolo yeo ka go re ke potšišo yeo e botšišwago eupša e sa tsomego karabo. Nepo ke go gatelela taba go feta ge e bolelwa thwii. O re ke mokgwa woo mongwadi a hlohlogo mmadi ka wona gore a mo fe tsebe.

SehloDIMELA o re ke ntlo mang? Potšišo ye e botšišwago e na le karabo. Ke gore go a tsebega gore ke ntlo ya mohuta mang. Ke ntlo ye e lebanego le bošaedi, yona ntlo yeo ka go yona go dulago Moelelwa. Ka go realo mongwadi o a makala, ga a botšiše go nyaka karabo, o botšiša go tiiša bošaedi bja Moelelwa.

Seka (“Idiom”)

Serudu (1989: 42) o hlaloša kgopolo ye seka ka go re ke:

“Sehlophantšu goba sekafoko sa polelo ye e itšego seo tlhalošo ya sona e sa amanego le polelo ya sona.”

Go tiišetša tlhalošo ya boSerudu, Cuddon (1977: 321) o bolela ka tsela ye:

“A form of expression, construction or phrase, peculiar to a language and often possessing a meaning other than its grammatical or logical one.”

Polelo ya mongwadi e re ge go robalwa go dio fatwa tše nkego ke lešaka la dinamane. Ke gore ntlo yeo e swantšhwa le lešaka. Ga e sa le ntlo ye e tsebegago yeo e dulwago ke batho eupša e fetogile lešaka leo le dulago mamane. Ka go realo ngwako wo wa Moelelwa ga se ngwako wo o dulago batho ke lefelo leo go lona go robalago diphoofolo.

Pheteletšo (“Hyperbole”)

Borateori ba bjalo ka Warren le ba bangwe (1975: 885) ba hlaloša kgopolo ye phetheletšo ka go re ke:

“An exaggeration or extravagant assertion
used for rhetorical effect.”

Serudu (1989: 39) o re ke mokgwa woo mongwadi a o šomišago go phagamiša boemo bja selo go feta ka moo bo tsebegago.

SehloDIMELA o re ntlo ya hlakana ka lerole gwa dio re moo! le yo a swielago a se sa bonala. Seo se laetša gore ponagalo ya lerole leo e phagamišitšwe mo nkego ke sesasedi, seo se rego ge se tsogile kua lepatlelong la mobu moo go bapalelwago gona, wa hwetša le babapadi ba se sa bonala. Ntlo yeo e dulago batho e a batwa ya ba ya ritelwa, le ge e ka tšea matšatši e sa swielwe fela lerole leo le ka se name la swana le la kua lepatlelong. Ke ka fao Abrams (1984: 77) a rego pheteletšo ke polelo yeo e feteleditšwego ka kudu, gomme polelo yeo e ka gatelela ge ditaba e le tše mpe goba tša go kgahliša. Mongwadi o feteletša ditaba tše ka go di godiša gore go lemogwe bošaedi bja motho yo.

(b) Polelo le ditiro tša Moelelwa

Wa mehleng

Malebana le maemo a fase a a lebanego le ditiro tša Moelelwa ga go na mo

mongwadi goba Moelelwa ka boyena a hlalošago taba yeo ka tshwanelo. Ka go realo maemo a fase a Moelelwa a ka se sekasekwe.

Wa bofokodi

Ka polelo ya gagwe Moelelwa o be a fela a iphora ka kgopolo ye e rego:

“Ke tla thoma go šoma mola ke le mosadi, ke
na le lapa la ka.” (Letl. 9).

SehloDIMELA o šomišitše thekniki ya phetogonepišo ka ge polelo ye e sa tšweletšwe ke mongwadi eupša e tšweletšwa ke moanegwa, e lego Moelelwa. Ka polelo yeo ya gagwe go lemogwa gore ke motho wa mohuta mang, ke se bodu, ka gobane go ithuta dilo mola o šetše o godile go boima. Ngwana o swanetše go itlwaetša le go ithuta mošomo a sa gola gore e se tlo mo palela ge a šetše a godile. Seema sa batala se re: Tlogatloga e tloga kgale, modiši wa kgomo o tšwa nayo šakeng. Moelelwa o leka go itšhireletša gore a se lemogwe go tšwafa moo ga gagwe. O rata ge batho ba ka amogela seo a se bolelago gomme ba tshepe gore o sa gola, e tla re mohla a godile e le mosadi a ntšha mokgwa wa gagwe ka moka, ke gore ya ba seroto. Moelelwa o be a se na phišegelo ya selo ka ga mošomo ge a be a sa gola. Ke ka fao le lehono go sa makatšego ge a palelwa ke mešomo ka moka ya sesadi. Tabakgolo ke go lemala ga mola e sa le ngwana, a re o tla thoma go šoma ge e le mosadi. Bjale bosadi bo fihlile mešomo ka moka e a pala. Ke yona thutelabogolo e a roba. Bohlokwa bja thekniki ye ke go tšweletša bošaedi bja Moelelwa gore bo bonale gabotse.

(c) Ge a bolelwa ke baanegwa ba bangwe

Nakong ya kgale bontši bja dingaka tša setšo bo be bo no itshepelela le mafase ba tšama ba thuša batho. Ka letšatši le lengwe gwa goroga ngaka ya Moroka ka lapeng la boMoelelwa. Bongaka bja Baroka bo be bo tsebega ka go tuma ka bohumi. Ngaka yeo e rile ge e bona Moelelwa, kgarebe ya Mmanare, ya mo kganyoga. Ka pejana ya loga maano, ya re ka ge e le ramatwetwe ka dihlare le ditaola tša yona, e tla re mola e laola mosadimogolo e mo tšhošetše gore Moelelwa a tle a nyalwe ke yona. E rile ge e laola mosadimogolo ngaka ya re:

“Ke kgakgapa! Mo ke tšwago ga gešo bollanoto
Ke tlogetše methepa bo ...
Vumane mokome!
Siavuma!
... na ke reng ka bona tlala ka mo lapeng!
Siavuma! (Letl. 12)

Go tšwela pele go thwe:

“A ba a hlagiša le le rego ge Moelelwa a rata go dula ledulong, a je makhura ka lepola, a be yo mongwe wa basadi ba mahlatse lefaseng, a ka mo tšea, a mo nyale, a mo iše gae, dikgomo di gona šakeng.” (Letl. 13)

Sa go tla sa duba MmaMoelelwa pelo ke ge ngaka yeo e bile e bolela gore ba tlo welwa ke madimabe a magolo a go feta ao ba šetšego ba a bone, gomme ona a

tlo tla ka kgadi ya lapa ka ge go na le seo a se belaelago. Ngaka ya ba laela gore ba tsoge maseme, ba se tlo re nkabe, ka ge nkabe e le lentšu la morago.

SehloDIMELA o dirišitše dithekniki tše nne, e lego ya phetogonepišo, ya nepišo, ya sereto le ya tekolapejana. Ka go šomiša phetogonepišo o tšweletša bodiidi bja lapa leo ka ngaka. Ke gore ditaba tšeo tša go nepiša bohloki bja boMoelelwa ga di sa hlalošwa ke mongwadi, di nepišwa ke moanegwa ge a re ke reng ka bona tlala ka lapeng. Ngaka ka boyona e tšweletša lapa la go hlaka. Go tšwela pele mongwadi o tšweletša maemo a fase a lapa la boMoelelwa ka nepišo, ka go hlaloša ka gore ge Moelelwa a rata go ba mohumi, a nyalwe ke yena. Ka polelo ye mongwadi o nepiša maemo a fase a lapa leo. Taba ye e bolela gore ka gobane Moelelwa o tšwa lapeng la bodiidi, le yena ke mohloki. Thekniki ye nngwe gape yeo SehloDIMELA a e šomišago go tšweletša maemo a fase a Moelelwa ke ya ge ngaka e reta ditaola. Polelo yeo ya ngaka ya go reta ditaola e sa tiiša bohloki bja boMoelelwa. Thekniki ya mafelelo yeo e šomišitšwego ke ya tekolapejana. Ge a hlaloša lereo le tekolapejana Cohen le ba bangwe (1973:185) ba re:

“Foreshadowing is a technique whereby an author uses details which suggest the ultimate outcome of a plot which meaningfully predict the appearance of other details in a literary work.”

Brooks (1975: 884), le Serudu (1989: 45) ba gata ka mošito o tee. Brooks o tšwetša pele taba ye ka go re:

“Foreshadowing is the process of giving the reader an imitation of some event that is to follow.”

Seo se gatelelwago ke go ukangwa ga ditiragalo tšeo di tlogo direga ka moragonyana mo kanegelong. Cuddon (1998: 326), yena o ema borateori bao nokeng le go tlaleletša kgopolo yeo ka go gatelela kwano magareng ga ditiragalo tša mathomo le tša mafelelo. O gatelela ka go re:

“A well-constructed novel, for instance will suggest at the very beginning what the outcome may be, the end is contained in the beginning and this gives structural and thematic unity.”

Tabakgolo ke kwano magareng ga ditiragalo. Mongwadi o dirišitše thekniki ya tekolapejana ge ngaka e šomiša ditaola go bolela le badimo ka seo se tlogo hlagela Moelelwa ka moso. O re lapa la boMoelelwa le tlo welwa ke madimabe a magolo a go feta ao ba šetšego ba a bone. O re ba tsoge maseme ba se tlo re ba lemoga ya ba pitša e šetše e pšhatlegile. Ka kgonthe Moelelwa o boile Swatseng, a etšwa go rakwa bogadi ka lebaka la bobodu, e lego seo se boletšwego ke ditaola. Dithekniki tše ka bone di sa gatelela bodiidi bja lapa la boMoelelwa.

Baanegwa ba bangwe ba makatšwa ke ditiro tša Moelelwa tša bofokodi, mongwe wa bona a ba a re:

“Go sepela ke go bona, sogana ge le sa ete le tšea kgaetšedi.” (Letl. 29).

Ba gaboJanaware ge ba ngwalela morwa wa bona lengwalo go mmošša ka ga ditiro tša Moelelwa ba re:

“... o ka se bone a re ke a hlagola bjalo ka basadi ba bangwe. Ge e le rena mono gae o bile o re tenne, le go re ješa dihlong. Ga re tsebe le gore re ka mo kgala ra reng, ka ge e le mothwana wa bogatšana.” (Letl. 29).

Ka lengwalong leo la go ngwalwa ke ba bogadi, mongwadi o hlaloša mafokodi a gagwe ka dithekniki tše tharo, e lego ya phetogonepišo, ya seema le thekniki ya nyenyefatšo. Ka go diriša thekniki ya phetogonepišo mongwadi o nepiša ditiro tša Moelelwa ka baanegwa ba bangwe. Go tšwela pele SehloDIMELA o diriša baanegwa ba bangwe go kgotsa mafokodi ao a bošaedi bja Moelelwa ka thekniki ya seema ka go re go sepela ke go bona, sogana ge le sa ete le tšea kgaetšedi. Ka go realo baanegwa ba bangwe ga ba amogele mediro yeo ya go tšwafa ya Moelelwa. Ba thulana le go tla ga Moelelwa ga gabobona ka lebaka la mafokodi ao. Janaware o ba tlišeditše sebedu seo se ka se ba holego ka selo. Thekniki ya boraro ya go hlaloša mafokodi a Moelelwa ke ya nyenyefatšo. Ka yona go bonala baanegwa ba bangwe ba šetše ba tlapetšwe ke mediro ya Moelelwa; o ka re ba šetše ba omana le yena ka lebaka la mediro yeo ya bobodu ya gagwe. Ka go realo ba nyatša mediro yeo. Ba re o ba nyatšiša ka batho ka go ba ješa dihlong. Ke ka fao ba mo hlalošago bjalo ka mothwana yo bogajana. Go realo go hlaloša gore o itšhireletša medirong ye mebe ya gagwe. Go ka thwe ke serokolwana se sennyane seo se ikoketšago ka monkgo wo mobe. Thekniki ye e sa gatelela molaetša wa mongwadi, e lego gore sebedu ga se na mohola.

(ii) Diphapantšhotlaleletšo

Ge go lekolwa diphapantšhotlaleletšo tšeo di lebanego le semelo sa Moelelwa go tla šetšwa dintlha tše:

- **Moelelwa ga a rate go kgalwa, gape o na le mahlapa.**

Pelo ya Moelelwa e be e thatafile bjalo ka leswika. Ka fao o be a sa amogele keletšo ya motho ofe kapa ofe yoo a bego a re o leka go mo eletša. SehloDIMELA o tiiša taba yeo ka go re:

“Seo se bego se nyamiša go fetiša ke gore Moelelwa o be a sa rate go kgalwa, gomme yo a ka bago le mahlale a re ke mo šupa tsela o be a tla mo omanyana a ba a ya nokeng go yo hlapa. O be a tseba go rogana ka mokgwa wo o makatšago.” (Letl. 19).

SehloDIMELA o dirišitše dithekniki tše pedi, e lego ya nepišo le ya pheteletšo. Mongwadi o nepiša Moelelwa ka ditiro tšeo tša gagwe tša go se rate go kgalwa. Ka go realo o mo hlaola gare ga baanegwa ba bangwe. Ka seo a se dirago re kgona go mo tseba gore ke motho wa mohuta mang. Mediro ya Moelelwa e tšweletša boyena bja gagwe. Thekniki ye nngwe yeo mongwadi a e šomišitšego ke ya pheteletšo. Yona e šetše e hlalošitšwe ge go hlalošwa mafokodi a molwantšhwa. SehloDIMELA o re o be a kgona go hlapaola ka mokgwa wo o makatšago. Ka gona go ka thwe ke sekgoni sa mahlapa. O ka re o phala ba bangwe ka bobbe.

Go bontšha eka ke thwadi ya mahlapa moo motseng wa gabo ka moka. O ka re mongwadi o nyakišišitše taba ye ya mahlapa a hwetša gore yo a ba phalago ka moka šo. O tšwela pele o re o hlapaola ka mokgwa wo o makatšago, ga a re o rogana kudu, eupša o re ka mokgwa wo o makatšago. Ka fao o phagamiša taba go feta ka moo e tsebjago ka gona. Tlhalošo ya mohuta wo ke ya go tlopela ditaba. Ka go realo thekniki ye ya pheteletšo e dirišitšwe go godiša mediro ye mebe ya Moelelwa.

- **O a itaola**

Boitaolo bja Moelelwa, mongwadi o bo tšweletša ka tsela ye:

“Ge mosetsana le lesogana ba tlema tša lerato gore di tie,
di se šišinyege gwa kwanwa gore bokaone ke go mela
diphego, go tšhabje, go iwe moo go sa tsebego motho.”
(Letl. 24).

SehloDIMELA o nepiša boitshwaro bjo bobele bja Moelelwa. Ga a iše felo ka melao ya tshepedišo ya magadi ya setšo. O ka re o nyatša tshepedišo ya melao ya setšo ya gore mosadi o a rerwa, pele a eya bogadi. O no tšhaba le lesogana batswadi ba sa tsebe. Taba ye e laetša go hloka tlhompho batswading ba gagwe, le go melao ya setšo. Mongwadi mo o sa gatelela mediro ye mebe ye. SehloDIMELA o diriša thekniki ya nepišo gore molaetša wa gagwe o bonagale gabotše kgopolong ya mmadi.

Diphapantšho tše ga se tša gore mmadi a itswalanye naye.

- **Semelo sa molwantšhi [bolwantšhi: bothakga]**

Go šetše go hlalošitšwe gore padinyana ye ya SehloDIMELA ke kanegelo ye, mo go yona thulano ye kgolo e lego magareng ga diakanywa, e lego bobodu le boroto (bothakga), e sego magareng ga baanegwathwadi. Molwantšhwa, Moelelwa, o lebane le bobodu mola bolwantšhi e le bothakga (seakanywa). Ka fao semelo sa molwantšhi se ka se ke sa ahlaahlwa kanegelong ye.

5.6 KAKARETŠO

Go hlalošitšwe semelo sa molwantšhwa, Moelelwa. Sona ge se ahlaahlwa go dirišitšwe diphapantšho tša mehuta ye mebedi, e lego diphapantšhotshwanelo le diphapantšhotlaleletšo. Mabapi le moakanyetšo wa padiboitshwaro go šeditšwe dikokwane tše pedi tša mathomo fela. Ka ge padinyana ye e na le moanegwathwadi o tee fela, e lego molwantšhwa, semelo sa molwantšhi ga se sa lekolwa nyakišišong ye. Go šomišitšwe dithekniki tše bjalo ka nepišo, phetogonepišo, tekolapejana, phapantšho, potšišoretoriki, pheteletšo nyenyefatšo, seka le sereto go hlaloša semelo sa molwantšhwa.

5.7 DITIRAGALO

Bjalo ka baanegwa ba thulaganyo, ditiragalo le tšona di yo fiwa mešomo ge di lebane le thulaganyo. Mojalefa (1995: 15), o hlaloša taba yeo ka go re:

“Ditiragalo ge di lebane le letlalo la thulaganyo ya sengwalo, di šomišwa bjalo ka diswantšho tšeo di swantšhago bophelo ka botlalo.”

Seo se gatelelwago ke gore ditiragalo di swantšha mahlakore a mabedi a bophelo, bjalo ka lehlakore la:

- (a) Go loka
- (b) Go se loke

Groenewald (1993: 20) o re mahlakore ao a lebane le ditiragalo tša go thulanya molwantšhwa le molwantšhi gore thulano e be sehloa sa kalotaba. O sa tšwela pele mo letlakaleng la masometharopedi ka go re ditiragalo di na le mehola ye mebedi e lego go hlola thulano le go gapeletša tšwetšopele ya ditaba. Thulano ye ke yona tiragalo ye bohlokwa ka ge e le fao maatlakgogedi a hlolegago gona gore tebanyo ya mongwadi e tšwelele.

5.8 TIKOLOGO

Tikologo e arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego nako le felo.

5.8.1 NAKO

Kgopolo ye nako; e šetše e hlalošitšwe ge e lebane le diteng; phapano e no ba fela gore nako ge e lebane le thulaganyo e fiwa mošomo. Groenewald (1993: 20) ge a hlaloša modiro woo o re nako ye ke ya histori bjalo ka mosegare, marega, iri ya bobedi, bjalobjalo. Le yona e fiwa modiro: e swantšha atmosfere; e emela bošoro; kotsi (ge e le bošego), bjalobjalo. Mojalefa (1997: 16) ge a hlaloša mošomo woo o fiwago nako o re o bopa moya le atmosfere gore e be seswantšho. Ke gore e lebantšhwa le moko wa ditaba gore e fetoge seswantšho; gantši bošego bo fetoga poifo, go se loke. Mojalefa (1997: 16) le Maila (1997:

102) ba re nako ye ya thulaganyo e arolwa ka dikarolo tše tharo e lego:

- Nako ya tshwanelo
- Nako ya atmosfere
- Nako ya seka/ seswantšho

Tlhalošo ya dikgopolo tše e tlo latela:

(i) Nako ya tshwanelo

Mojalefa 1997: 16) o hlaloša nako ye ka go re ke nako yeo e lego ya tlhago. Ka fao ke tshwanelo gore e be gona sengwalong ka gobane e laetša baanegwa le ditiro tša bona. Mo kanegelong ya *Moelwa*, SehloDIMELA o tšweletša dinako tše o tša tshwanelo ka tsela ye:

“Letšatši le rile ge le nyaka gore **dithaba dumela**,
ya ba gona Mmamakezi a boa gae, a bile a gapa
dipudi, a boile ka melala” (letl. 32)
(Go ntshofaditše mosekaseki)

Tiragalo ye e sepelelana le go boa ga Moelwa ka gae a tagilwe. Nako ye ya tshwanelo; ge letšatši le dikela e lebane le maitshwaro a Moelwa, e lego botagwa. Ka go realo nako ye e tšweletša maitshwaro a Moelwa. Mongwadi o dirišitše nako ye ya tshwanelo bjalo ka thekniki yeo e utollago maitshwaro a Moelwa.

(ii) **Nako ya atmosfere**

Groenewald (1991: 32) o re tikologo ge e lebane le seswantšho e ntšha atmosfere yeo Cohen (1993: 175) a e hlalošago gore ke:

“The mood or moods of a literary work created by the description of settings, by the actions and words of characters, by the tone of an author or the voice through which he speaks.”

Mo go gatelelwa khuduego moyeng yeo e ka hlolwago ke dipolelo goba ditiro tša moanegwa. Mojalefa (1997: 16) yena o hlaloša nako ye gore ke yeo e tšweletšago khuduego/ maikutlo moyeng wa mmadi. O tšwela pele gona letlakaleng leo ka go hlaloša gore ke mohuta wa nako ye e tšhošago: nako ya poifo le letšhogo. Serudu (1989: 24) yena o ruma kgopolo ye ka go re:

“Ke moya wa maikutlo ao a tanyago dikwi tša mmadi ge a bala modiro wa bokgabo. E ka ba moya wa lethabo, manyami bonaba goba segwera.”

Mongwadi o re:

“**Mohlang woo** Leswatse la itšhupa mokgwa wa lona. La dio topa kota, la mmetha la mo rothotha, la mo kgitla, la mo ragakanya ka dieta tša go šoma ka mokoting, a ba a šitwa le ke go rapela. La mo setla a ba a idibala.”

(Letl. 32).

Mohlang woo Moelelwa a bethwago, ke yona nako ya atmosfere. Mongwadi o šomišitše atmosfere bjalo ka thekniki go hlaloša maemo a ditaba ao Moelelwa a lego go ona ao a dirago gore mmadi a be kgakanegong ya go kwela Moelelwa bohloko goba go se mo kwele bohloko.

(iii) Nako ya seka/ seswantšho

Lekganyane (1997: 85) ge a hlaloša kgopolo ye o dio re ke tikologo yeo mongwadi a e šomišago go emela selo se se itšego, bjalo ka mongwadi wa paditseka ge a šomiša sethokgwa goba bošego bjalo ka dika tša kotsi. Mojalefa (1997: 16) o tšwetša pele taba yeo ka go re ke nako yeo e swantšhago mahlakore a mabedi, e lego botse le bobe. O tlaleletša ka gore gantši bošego bo emela bobe mola mosegare o emela botse.

SehloDIMELA o re:

“... ba iphihlile ka morago ga dihlašana, ka ge go se mo ba ka yago gona ka ge e be e šetše e le bošegogare, nako ya go sepela baloi.” (Letl. 24).

BoMoelelwa ba be ba swanetše go kgopela tumelelo pele go mmagobona. MmaMoelelwa bjalo ka motswadi, o be a ka se ba dumelele go ya fao, ka gona ga ba sa kgopela, ba a tšhaba. Ba tšhaba e le bošego ba tšhabela mmagobona. Tiragalo ye ya go tšhaba e amanywa le go se loke. Ke ka fao go thwego bošegogare bo emela go se loke. Mongwadi o šomiša kemedi ka gore bošego bo emetše go se loke mola mosegare o emetše go loka.

5.8.2 Felo

Lefelo le lona bjalo ka nako le fiwa mediro ge le lebane le thulaganyo. Ke gore le fetoga seswantšho sa go swantšha mahlakore a mabedi a bophelo, e lego go loka le go se loke. Groenewald (1993: 20), o šitlela taba yeo ka go re felo e ka šomišetšwa atmosfere le moya, e ka ba seswantšho ge e lebane le thulaganyo. Mojalefa (1997: 16) o re felo le yona e arotšwe ka dikgoro tše tharo:

- Lefelo la tshwanelo
- Lefelo la atmosfere
- Lefelo la seka/ seswantšho

(i) Lefelo la tshwanelo

Ke lefelo leo ditiragalo tša sengwalo di diregago le go diragalela baanegwa go lona. Lekganyana (1997: 85) o kgonthiša taba yeo ka go re felo e lebane le tiragalo ye e hlalošwago. Ge go bolelwa ka go apea re thoma go nagana ka lefelo la boapeelo go swana le sebešo. Mojalefa (1997: 16) o tiišetša tlhalošo yeo ka go fo re mafelo ao a swanetše go ba gona sengwalong ka gobane a bonagatša baanegwa le ditiro tša bona, le yona nako yeo ba bonagalago ka yona.

Mongwadi o re:

“... ge motho a be a ka leka a re ke bula **ngwako** wo a bego a robetše ka go wona o be a tla re go mo roga a ba a mo šupa tsela.” (Letl. 27) (Go tshofaditše mosekaseki)

le

“Nako ya go lema ge e fihla Moelelwa le yena ka molao a fiwa **tšhemo** mo a tlogo lemela bana ba gagwe gona.” (Letl. 27) (Go ntshofaditše mosekaseki)

Ge go boletlwa ka ngwako go boletlwa ka lefelo leo go dulago batho. Ke lefelo la tlhago, fao ditiragalo di diregago gona. Tšhemo le yona ke lefelo la tshwanelo. Ke fao Moelelwa a tlogo lemela bana ba gagwe gona gore ba se bolawe ke tlala.

(ii) Lefelo la atmosfere

Lefelo le go ka thwe ke lefelo leo le hlolago maikutlo. Go ya ka Mojalefa (1997: 17), ke mafelo ao a ka bago a go tšhoša, a lethabo, a manyami, a mašoro, bjalobjalo, ao a lebanego le khuduego ya mmadi. Mo kanegelong ya Moelelwa mafelo ao ga a gona ka ge mongwadi a sa tšweletša mafelo a atmosfere ao ditiragalo di diragalago go ona thwii.

(iii) Lefelo la seka/ seswantšho

Thobakgale (1996: 80) le Maila (1997: 105), ba hlaloša mafelo a mohuta wo ka go re ke diswantšho tša ditiragalo tšeo di diregago fao. Ge ditiragalo tšeo di diregago moo e le tše botse, gona lefelo leo le emela go loka; ge e le tše mpe le emela go se loke. Ka fao go ka thwe mafelo a mangwe a emela ditiragalo tše di itšego ge a tšwelela mo sengwalong. Mongwadi o re:

“... a ba a botša Nakampe gore gosasa ba tla ba gona
lesoding leo a bego a rema go lona go rwalela dikgong.”
(Letl. 15).

Mongwadi o šomišitše ‘lesodi’ bjalo ka lefelo leo le emelago go loka, ka gobane ditiragalo tšeo di diregago moo, e lego go rema dipalelo ga Nakampe tša go tlo aga ngwako, le go rwalela dikgong tša go apea ga banenyana, go bontšha go thulana le bobodu ka gore tšona di lebane le boroto le mafolofolo.

5.9 KAKARETŠO

Go tsinketšwe ditiragalo tšeo di lebanego le kalotaba ya kanegelo ya *Moelwa*. Ditiragalo tšeo ke tša go thulanya molwantšhwa le molwantšhi, fela go ya ka padinyana ye ditiragalo tšeo ke tša go thulanya bolwantšhwa (bobodu) le bolwantšhi (boroto). Ditiragalo tše di bohlokwa ka ge di gapeletša tšwetšopele ya ditaba le go hlola maatlakgogedi gore mmadi a rate go balela pele le pele gore tebanyo ya mongwadi e tle e bonagale gabotse.

Nako e arotšwe ka diripa tše tharo, e lego nako ya tshwanelo, ya atmosfere le nako ya seka. Felo le yona e arotšwe ka dikarolo tše tharo, e lego mafelo a tshwanelo, mafelo a atmosfere le mafelo a seka. Fao le gona gwa lemogwa gore mafelo a atmosfere mongwadi ga se a a tšweletša ka tshwanelo.

KGAOLO YA BOSELELA

6.1 THULAGANYO III

Kgaolong ye go yo sekasekwa tšwetšopele, sehloa le tlemollahuto.

6.1.1 TŠWETŠOPELE

Go ya ka Serudu (1989: 52), tšwetšopele e šupa go tšwela pele ga ditiragalo. Mojalefa (1996: 17), o tšwetša tlhalošo yeo pele ka go re:

“Tšwetšopele e bolela go direga le go rarana ga ditaba. Ke moo ditaba tšela tša go tšweletšwa mo go kalotaba bjale di tšwetšwago pele. Tšwetšopele e thoma mola kalotaba ya go felela gona, gomme e felela ka thulano ya mafelelo.”

Tšona dithulano tšeo di bolelwago ke Mojalefa, ge di tšwela pele bjale, Groenewald (1991: 34) o re go tšona go kgethwa ditiragalo tše di itšego tša go bopa dithulano tšeo e lego ditaba tše bohlokwa mo bophelong. Ke ka fao Yelland le ba bangwe (1983: 137), ba rego:

“The interest is quickened and suspense created by the creation of difficulties, which seem to stand in the way of a satisfactory conclusion.”

Seo se gatelelwago ke kgolo ya mathata ao a šitišago tharollo ye e kgotsofatšago ya ditaba. Mathata a a dira gore phišego ya mmadi e oketšege gore a rate go bala sengwalo seo go fihla mafelelong. Ke gore ka go realo mongwadi o tla ba a bopa maatlakgogedi sengwalong seo sa gagwe. Taba yeo e hlaloša gore mmadi o balela go bona mo mathata a felelago gona. Ke ka fao Meij le Snyman (1986: 36), ba hlalošago ka go re:

“Die intrige dwing die verloop van die verhaal na `n punt toe. Hierdie klimaks of slot kan die oplossing wees, of die oplossing kan daarna volg.”

Ka go realo tšwetšopele e lemogwa ka tšona dikgogakgogano tšeo, e lego tšona tše di felegetšago ditaba seremong. Sona sehloa seo sa ditaba se lebane le thulano ya mafelelo. Mojalefa (1995: 23), ge a ruma dikgopolo tša basekaseki bao o re bontši bja ditiragalo tša tšwetšopele bo lebane le dithekniki tšeo, e lego yona kokwanekgolo ya tšwetšopele. Ke ka tsela yeo Groenewald (1993: 21) a rego tšwetšopele e na le mošomo wo bohlokwa wa go godiša maatlakgogedi gomme ka go realo moko wa ditaba o tšwela pele.

6.1.2 Tšwetšopele ya Moelelwa

Dithekniki tšeo di tlogo hlalošwa ge go sekasekwa tšwetšopele ke tše di latelago:

- Moriti
- Phapantšho
- Seka
- Nepišo

- Tekolanthago

Tšwetšopele e thoma mo go felelago kalotaba, e lego thulano ya mathomo yeo e amanago le molaetša wa kanegelo ye. Ke gore tšwetšopele e thoma letlakaleng la senyane kgaolong ya bobedi, ge Moelelwa a thulana le mmagwe; ba baka bobodu bja Moelelwa.

Moelelwa o ile a ratana le Janaware, a ba a tšhabela le yena ga gabo kua Swatseng ka ntle le go laela batswadi. Moelelwa o phetše le Maswatse lebaka la dibeke tše tharo go se na molato. Mo bekeng ya bone ditaba tša emela Moelelwa ka tsela e šele. Ba bogadi ba mo laela gore a apole dikobjana tša gagwe tša Sesotho a apare tša Seswatse. Le moriri a laelwa gore a o tlogele e šale e le mantlokololo. Ba thoma le go nyatša polelo ya gagwe ya Sesotho. A laelwa le gore a ithute go bolela Seswatse ka pela. Taba ye ya kweša Moelelwa bohloko. Erile ka morago ga sebakanyana Janaware a laelana le Moelelwa a ya Gauteng, a šoma mo ba rego ke Noroso Maine. Nako ya go lema ge e fihla Janaware a romela mašeleng a gore go lengwe mašemo a gagwe ka moka.

Tšhelete yeo Moelelwa a e šomišetša merero ye mengwe ya gagwe, e sego go lema bjalo ka ge go laetšwe. Mašemo a Janaware a ile a lala; lapa la fetoga marope ka go hloka mohlokomedi; Moelelwa a inwela bjalo. Ba bogadi ba lekile go mo kgala, fela Moelelwa a ba palela. Morago ga fao ba ngwalela morwa wa bona lengwalo go mo tsebiša ditaba ka moka mabapi le mosadi wa gagwe, Moelelwa, le gore o ba tenne ebile o ba ješa dihlong. Janaware ge a di kwa a ngwalela Moelelwa lengwalo go mo tsebiša gore ka kgwedi ye e tlogo o tlo boa gae. Ka kgonthe Janaware a goroga, a hwetša motse wa gagwe eke ke mantlwantlwane a banenyana ba mašaetšana, e le motse dumela, go se motho.

Letšatši le rile ge le sobela, Moelelwa ya ba gona a goroga ka gae. Ge a tsena ka kgoro a hwetša monna a dutše lebotwaneng, a inamišitše sefahlego a le bohlokong. Janaware ge a bona Moelelwa, a ema a ikela ka ga mmagwe go yo kgopela dijo. Moelelwa a šala a kokometše a nnoši gona fao, a re kgane a ka tšea leswielo a thoma go kgora lapa le ngwako, fela gwa pala ka ge a be a tagilwe, a šitwa le ke go ema, ngwana a lekeleditše hlogwana ka mohlana, a šaletšwe fela ke go itšhikinya a wele fase.

Janaware ge a boa ke ge pelo e tletše. Mohlang woo Leswatse la itšhupa mokgwa wa lona, ga se la hlwa le re le a mmolediša, la dio topa kota la mo rothotha a ba a idibala.

Bjale go tlo lemogwa gore ditiragalo tše bohlokwa tšeo di bopilego tšwetšopele ke tše:

- Kopano ya boJanaware le MmaMoelelwa.
- Moelelwa o tšhabela Swatseng.
- Moelelwa o lwa le ba bogadi.
- Go goroga ga Janaware go tšwa Makgoweng.
- Go goroga ga Moelelwa a go tšwa bjaweng.

- **Kopano ya boJanaware le MmaMoelelwa**

MmaMoelelwa ge a boa bjaweng a hwetša masogana a Maswatse a kokometše ka lapeng la gagwe le merwalo. O ile a fetela ka ngwakwaneng wa mollo ntle le dumelang ya lešidi. Masogana a ile a lemoga ka pele gore mosadimogolo ga se a ba thabela. Ge a boa a ya go bona a ba botšiša gore ke bona bomang gape

ba tšwa kae, ba ya kae. Ba ile go mmošša gore ba sobeletšwe, a ba botša gore batho ge ba sobeletšwe ba ya ka ga tona ya motse, ka go realo a ba raka. Thulano ye ya Janaware le MmaMoelelwa ga e na maatla ka lebaka la gore e lebane le baanegwanyane, fela e bohlokwa ka gore e fa mmadi phišego ya gore a balele pele le go rata go tseba gore Janaware o tlo nama a tlogela Moelelwa, goba o tla kgona go kgotlelela go phela ka fase ga mabaka a mabjalo, gammogo le mekgwa yeo ya MmaMoelelwa ya maroga. Thekniki ye e tšwelelago mo ke ya moriti.

Moriti o ka hlalošwa bjalo ka kemedi. Ge a tšwetša pele taba ye Lekganyane (1997: 83) o re moanegwa a ka emela yo mongwe ka baka la ditiro/ mediro yeo e swanago. Groenewald (1993: 22) o kgonthiša ka gore mongwadi o e diriša bjalo ka ya tekolapejana, ke gore o diriša moriti go gatelela seo se tlogo direga. Ka thekniki ye mongwadi o lemoša mmadi gore se sengwe se bohlokwa se yo direga kua pele: go rakwa ga boJanaware ke mmagoMoelelwa ka lapeng la gagwe go lemoša mmadi se sengwe se bohlokwa, e lego go rakwa ga Moelelwa ka gaboJanaware. Go rakwa mo ga boJanaware ka mo ga boMoelelwa ga se tiragalo ye kgolo ye go ka thwego e na le maatla ka gobane Janaware ga se a nyala. O ka re go lokile ge mmagoMoelelwa a ba raka ka gore o thekgwa ke melao ya segologolo ya gore lesogana le ka se etele kgarebe le se le ntšhe dipute. Bjale go rakwa ga Moelelwa ka go baJanaware kua Swatseng ke tiragalo ye bohlokwa ka gobane go rakwa motho yo a nyetšwego. Ka go realo thekniki ye e tšweletša tiragalo ye o ka rego ga e bohlokwa go utolla tiragalo ye bohlokwa kua pele.

- **Moelelwa o tšhabela Swatseng**

Mokgwa wo mosadimogolo a swerego boJanaware ka wona, wa kweša Moelelwa bohloko, ka ge o ka dira gore lerato leo Janaware a bego a mo rata ka lona le fele. Go realo ke gore Moelelwa o na le thulanogare. Ga a tsebe gore a dule le mmagwe goba a tloge le Janaware. Bjale ka kgarebe, gore a dule le mmagwe bokaone a nyalwe a be le lapa go no swana le mmagwe. Ka fao o ile ge ba etšwa ka kgoro, a ba swara direthe. Bobedi ba kwana gore bokaone go tšhabje; ka kgonthe gwa tšhabja.

SehloDIMELA o šomišitše thekniki ya phapantšho. O tšweletša ka fao Moelelwa a fapantšhago mmagwe le Janaware. Ka go realo Moelelwa o swanetšwe ke kgetho ya mmagwe goba Janaware. O a ba fapantšha go tšweletša yo bohlokwa magareng ga bona, gomme pelo ya gagwe e fetša e kgethile Janaware go phala mmagwe, e lego motho yo a tlogo phela le yena bophelo bja gagwe ka moka go phala mmagwe ka ge o ka re ga a sa na mohola ka gore nako ya gagwe ya go phela ga e sa le ye telele, ebile ka gore ke mosadi a ka se mo nyale ka gobane mosadi a ka se nyale mosadi; o kgetha lesogana leo le tlogo mo nyala.

- **Moelelwa o lwa le ba bogadi**

Ge go sekasekwa ntwā ya Moelelwa le ba bogadi go yo hlokomelwa dintlha tše di latelago:

- Moaparo
- Polelo
- Moriri

- **Bobodu**

Dithekniki tseo di šomišitšwego go tšweletša thulano ya Moelelwa le ba bogadi ke tše: nepišo le phapantšho.

- **Moaparo**

Moelelwa o phetše le Maswatse lebaka la dibeke tše tharo go se molato. Ka morago ga dibeke tseo ditaba tša emela Moelelwa ka tsela e šele. Ba bogadi ba mo laela go ‘tšola’ diaparo tša gagwe tša Sesotho a apare tša Seswatse.

- **Polelo**

Moelelwa o be a sa hlathe polelo ya Seswatse gabotse, fela gantši Janaware e be e le mothuši wa gagwe go mo hlalošetša mo a sa kwešišego. Maswatse ba thoma go nyatša polelo ya gagwe, ba mo laela gore a ithute Seswatse ka pela.

- **Moriri**

Ba bogadi ba mo laela le gore a tlogele meriri e šale e le ‘mantlokololo’ gore e swane le ya bona, Maswatse. Tšeo ka moka, e lego moaparo, polelo le meriri di hlalošwa ke thekniki ya phapantšho ka gore ditaba tše ka moka di ama bophelo bja Moelelwa Swatseng. O be a tlwaetše bophelo bja segagabo bjale ge a fihla Swatseng o swanetše gore a fetole bophelo bja segagabo a phele bophelo bja Maswatse. Mo mongwadi o šomišitše thekniki ya phapantšho go fapantšha bophelo bja Bapedi le bja Maswatse. Ke ka fao Moelelwa a gapeletšwago go phela bophelo bja Seswatse ka gona, ka ge bophelo bjoo bja

Bapedi e se selo mahlong a Maswatse. Ke gore bophelo bja gabo bo a nyenyefatšwa. Go nyenyefatšwa mo ga bophelo bja gabo o ka re bo hlolwa ke mekgwa ye mebe yeo ya Moelelwa. Mekgwa yeo ya go se loke ya Moelelwa o ka re e namile e emela bophelo bja Bapedi ka kakaretšo. Ke ka fao o ka rego Maswatse ge a bapetša segagabobona le Sepedi ba nyatša segagaboMoelelwa.

- **Bobodu**

Moelelwa ke sebotu ebile ke lešaedi. Ba bogadi bja gagwe ba lemogile taba yeo gomme ba thoma go mo nyatša. Ba ngwalela Janaware lengwalo go mo tsebiša ditaba ka moka tšeo di dirwago ke mosadi wa gagwe. Ba mmotša le gore mašemo a letše, ga a na molemi, lapa le fetogile marope, ga a babalele selo sa ka lapeng, ruri o ka re ke mofeti. Sa gagwe ke go hlokomela moaparo, go apara diaparo tše botse gore a bonwe, le go beakanya meriri gore e be ye mebotse, a tle a kgone go bonwa ke masogana ka ge e tla be e le motho yo mobotse.

Motho yo mobotse a ka se kgone go dira mediro ya ditšhila (go šoma) ka gore bobotse ga bo sepelelane le ditšhila. O ka re Maswatse a re bobodu bja Moelelwa bo hlolwa ke bobotse bja gagwe. Thulano ye ga e na maatla ka gore e magareng ga molwantšhwa, Moelelwa le mothuši, fela e na le maatlakgogedi ka lebaka la gore mmadi o rata go tseba gore Moelelwa o tlo kgona go ithuta polelo ya Seswatse ka letšatši le tee naa; meriri yona o tla kgona go e lesa gore e swane le ya Maswatse, moaparo wa Maswatse wona o tla o kgona. Ge a ka palelwa gona go tla dirwa eng? Ba tla mo raka goba aowa? O tla tlogela bobodu goba o tla latela ditaelo tša bona goba aowa?

Go tšwela pele mongwadi o šomiša thekniki ya seka. Lengwalo ke semamathane le fetogile motho; le tšea ditaba ka mo le di iša ka mo, go swana le motho yo o ka rego modiro wa gagwe ke go bega ditaba. Le tšea ditaba mo Swatseng le di iša Makgoweng. Bjale lengwalo le le fetoga molwantšhi wa Moelelwa ka gore le a mmege, le bega mediro ya gagwe ya bobodu. Le ge Janaware a le kua Makgoweng, ka lona o tseba se se diregago kua gae.

- **Go goroga ga Janaware go tšwa Makgoweng**

Janaware ge a goroga a etšwa Makgoweng, o hwetša go se motho. Ditaba tšela ba go mmošša tšona di a phethega. O iponela ka a gagwe mahlo. O na le thulanogare. Mathomong ge ba mmošša ditaba tša Moelelwa, thulano yeo e bile gona, gomme bjale tšeo a di boditšwego di a phethega. Thulano e a mo ja. Yeo ke thulano ye e se nago maatla ka lebaka la gore e magareng ga Janaware le maikutlo a gagwe, fela thulano ye e bohlokwa ka gore e na le maatlakgogedi ka gobane mmadi o rato tseba gore bjale ka gore o bone tše di dirwago ke Moelelwa, (e lego tšela a go di botšwa) o yo dirang ka yena. Mongwadi o nepiša go goroga ga Janaware go tlo bona se se diregago mo gae. Ka go realo go dirišitšwe thekniki ya nepišo go nepiša maikutlo a Janaware.

- **Go goroga ga Moelelwa a etšwa bjälweng**

Ge letšatši le sobela Moelelwa a tsena ka kgoro a etšwa bjälweng, a tagilwe. O hwetša Janaware e le kgale a gorogile go tšwa Makgoweng. Ke gore yo mongwe o goroga a etšwa Makgoweng mola yo mongwe a etšwa bjälweng. Thulano ye ya go goroga ga Janaware le mogatšagwe go tšwa mafelong a a fapanego e na le maatla ka lebaka la gore ke thulano ye e lego magareng ga

monna le mosadi; e lego Moelelwa le Janaware. Ka mantšu a mangwe o ka re ke thulano ya mathomo ye kgolo ka gore bjale ba lebane thwi. Janaware o iponela ka boyena seo Moelelwa a se dirago. Ga a sa kwa ka tsebe, o di bona ka mahlo a gagwe. Thulano ye e na le maatlakgogedi ka gobane mmadi o rata go tseba gore bjale ka gore Janaware o kwele mararankodi ao ka ditsebe, mararankodi ao bjale o a bona ka mahlo, bjale ka gore ditaba tše o a di bona o yo reng ka gore di paletše batswadi ba gagwe. Ke seo mmadi a se balelago gore o tlo raka Moelelwa goba a mo fa ‘diromane’ goba o yo mo fenyha ka dipolelo goba bjang.

Thulano ye ya Janaware le Moelelwa ge ba baka botagwa e gopotša mmadi thulano yela ya mmagoMoelelwa le boJanaware mohlantšho mmagoMoelelwa a be a raka boJanaware a be a tagilwe. Mongwadi fa o gopotša mmadi se se diregilego kua morago. Ka go realo o diriša thekniki ya tekolanthago, e lego botagwa bja Moelelwa bjo bo tsošago kgopolo ya botagwa bja mmagwe le go goroga ga Moelelwa bošego a etšwa bjaleweng, fa go gopotša mmadi go goroga ga mmagwe ge a etšwa bjaleweng bošego. Ka gare ga thekniki yeo ya tekolanthago go tšwelela thekniki ya moriti, ka gore Moelelwa o fetogile mmagoMoelelwa, ka gobane ditiro tše mpe tše di dirwago ke mmagoMoelelwa di dirwa ke Moelelwa. O ka re Moelelwa ga e sa le Moelelwa, ke mmagoMoelelwa. Bjale Moelelwa o fetogile mmagwe.

Se sengwe gape se se gokago mmadi ke gore mmadi o rata go bona gore morago ga ge Moelelwa a sena go fiwa ‘diromane’ o tlo fetoga ya ba motho yo mofsa naa. Ke sona se se kgahlago mmadi gore a balele pele le pele.

Go ka akaretšwa ka gore tšwetšopele e nepiša go tšwela pele ga ditiragalo, moo bontši bja ditiragalo bo lebanego le dithekniki. Thekniki ke yona kokwanekgolo ya tšwetšopele. Mošomo wo bohlokwa wa tšwetšopele ke go godiša maatlakgogedi gore mmadi a balele pele le pele go bona mo mathata ao a felelago gona. Go šomišitšwe dithekniki tše bjalo ka nepišo, phapantšho, tekolanthago, seka le moriti go tšwetša pele ditiragalo tša tšwetšopele ya kanegelo ya *Moelelwa*.

6.2 SEHLOA

Sehloa ke kokwane ya boraro ya thulaganyo. Serudu (1989: 41), o hlaloša kgopolo ye sehloa ka go re:

“Ke karolo ya kanegelo goba papadi le ge e le kanegelokopana moo kgakgano e fihlago magomong. Re ka re ke makgaolakgang ka ge ka morago ga yona go sa hlwe go na le thulano goba phapano. Mathata a rarolotšwe.”

Seo se gatelelwago tlhalošong ye ke gore sehloa ke mafelelo a diphapano. Ke fao dithulano di rungwago gona. Groenewald (1993: 22) o tlaleletša polelo yeo ya Serudu mabapi le kgopolo ye ka go re:

“Sehloa ke moo maatlakgogedi a felelago gona ka lebaka leo go ka thwe sehloa ke magomo goba mafelelo a thulano, ke maemo ao khuduego le maikutlo ao a molwantšhwa le molwantšhi di tšeago sephetho go ona.”

Maemo ao a khuduego a go tšea sephetho ao a amago molwantšhwa le molwantšhi, a lebane le sehloa. Sona sehloa se go ya ka Lawson (1965: 269), ge a tsopola Barret, ke mafelelo a phišegelo ya mmadi. Ka go realo sehloa se lebane le mafelelo a phišegelo ya mmadi ka gobane ga go sa na dithulano tša go tšwela pele tšeo mmadi a bego a balela go kwa thumo ya tšona.

Go tloga gona fao mmadi o napile o tseba gore ditaba ga di sa tšwela pele, sa tšona ke go tšea lehlakore la go lebana le mafelelo a tšona. Ke ka fao Mojalefa (1997: 18) a rumago ka go swantšha sehloa le molato woo o sohlilwego ke banna kgorong, gomme bjale ba letile selepe sa ka difokeng go rema. Ka go realo go ka thwe bjale mmadi o tseba maemo a ditaba tšeo a bego a di bala. O letetše fela go kwa gore di ya go fela bjang. Ge e le kgorong go ka thwe go letetšwe kahlolo ya molato woo.

6.2.1 *Kakaretšo ya ditiragalo tša sehloa sa Moelelwa*

Sehloa sa ditiragalo tša kanegelo ye se thoma mo letlakaleng la masometharopedi kgaolong ya seswai, e lego kgaolo ya mafelelo, ge Janaware a raka Moelelwa.

Moelelwa o ile go tsoga kidibalong yeo ya go bethwa ke Janaware, Janaware a mo laela gore a bofe thoto a tloge. Polelo yeo ya Janaware, Moelelwa o e tšere bjalo ka metlae, a re mohlomongwe Janaware o tla retolla pelo, fela Leswatse la ema lentšung la lona, la re: “BOFA O SEPELE!” Moelelwa ge a bona gore Janaware o tiišitše, a nama a topatopa malaulau a gagwe a tšwa ka kgoro. O be a sa tsebe le gore a lebe nnga efe ka ge le tsela yela a tlilego ka yona mohlang wola a goroga Swatseng, a se sa e tseba. Fela go be go se seo a ka se dirago ge

e se go tseña fase lerole le tupe.

Mongwadi o šomišitše thekniki ya poeletšo. Poeletšo ke taba goba tiragalo yeo mongwadi a e phegelelago mo sengwalong sa gagwe gore e tsenelele kgopolong ya mmadi. Ge a hlaloša kgopolo ye poeletšo Kruger (1988: 132) o re:

“This occurs when a word or word group
is related in exactly the same place in its
preceding line.”

O hlaloša go re poeletšo e bolela go boeletšwa ga lentšu goba sekafoko. Groenewald (1993: 22) o tšwetša taba ye pele ka go re poeletšo e lebane le go boeletšwa ga polelo goba tlhalošo. Bjale taba ye e bolela gore mongwadi o boeletša tiragalo makga a mmalwa. A ka dira seo ge a rata go gatelela maikutlo a gagwe mabapi le moko wa ditaba.

SehloDIMELA o šomišitše thekniki ya poeletšo go gatelela go rakwa ga Moelelwa.

La mathomo Moelelwa o ile mo a phafogago gona, Janaware a mo šupa tsela ya Bopedi, gore a rwale dinta tša gagwe a ye ga gabo Transfala. Moelelwa ga a ka a ela polelo yeo ya Janaware hloko; o tšere gore Janaware o itirela fela metlae. (Letl. 32).

La bobedi Janaware a boa gape a gatelela go rakwa ga Moelelwa: “BOFA O SEPELE!” (Letl. 33). Ya ba gona Moelelwa a bonago gore Janaware o tiišitše, a nama a topatopa malaulau a gagwe a tšwa ka difate. Ka go boeletša tiragalo ye ya go rakwa ga Moelelwa, mongwadi o bontšha gore ba bogadi bja Moelelwa

ba mo khoše; ga ba sa mo duma. Ka gona e ka se sa hlwa a eba ngwetši ya bona; go fedile. Mekgwa ya Moelelwa ya bobodu le bophelo bjoo a bego a bo phela bja botagwa le go hloka molao, di dirile gore ba nwe a mokgako ba kgolwe. Ditaba bjale di fedile.

SehloDIMELA o dirišitše thekniki ya poeletšo go tšweletša sehloa sa padi ye e lego seo se lebanego le go rakwa ga Moelelwa Swatseng. Ka thekniki ye mongwadi o gatelela gore bjale Moelelwa a ka se tsoge a le beile gape Swatseng. Ka bobodu bjoo bja gagwe o arogana le ba bogadi bja gagwe.

Se se šaletšego mmadi ke go balela go tseba gore Moelelwa bjale o ile go feletša kae, le ge a tseba gore o šaletšwe ke mohlako fela. Ke gore mmadi o letetše go bona gore ge a fihla ga gabo go yo direga eng ka yena. Se se šaletšego mmadi ke gore Moelelwa o ile go itshola go tšohle tšeo a di dirilego?

Thekniki ye nngwe gape yeo mongwadi a e dirišitšego mo sehloeng sa padi ye ke thekniki ya leeto. Leeto la Moelelwa go tloga ga gabo go ya Swatseng, le go tloga Swatseng go boela gae, le lebane le go fetoga ga Moelelwa. Moelelwa ge a tloga ga gabo Botlokwa ke ge e sa le yo mofsa. Ge a šetše a fihlile Swatseng ke motho yo mogolo ka gore ke mosadi o belege ngwana. Ke gore o tseba madiba-maso-matala-malala-dikwena. O na le lesea leo le nyakago tlhokomelo. Ke gore lesea le emela boikarabelo. Moelelwa ke mosadi wa go hloka maikarabelo. Taba ye ya go hloka maikarabelo e hlola gore mmadi a mo hloye ka ge a letetše gore o be a swanetše go ba a na le maikarabelo.

Ge go ka lebeledišišwa gabotse bobodu bjo, bo na le kotlo e šoro yeo go ka thwego e tla gabedi:

- (1) Batho ba Swatseng ba a mo raka.
- (2) Kotlo e šoro ke ya ge a boela gae mo go lego batho ba gabo. Le bona ga ba mo amogele.

Rasidi, e lego yena rakgolo wa Moelelwa, o sa mmotša mantšu ona ale a bego a ehlwa a leka go mo kgala ka ona, eupša Moelelwa a sa mo theeletše. O re go mo gopotša ona, a fulara.

Ditiragalo tše di ipopa thekniki ya leboo ka gore tiragalo ya mafelelo ke ye šoro (e lebane le sehloa). Le ge go le bjale babadi ba mo kwela bohloko ka lebaka la lesea leo le peputšwego. Go mmadi o a amogelwa. Batho bao a phelago nabo ga ba mo amogele, kudu rakgoloagwe. Taba ye e hlola phathose. Serudu (1989: 38) o hlaloša kgopolo ye pathose ka go re:

“Ke boleng bja modiro wa bokgabo bjoo bo tsošago maikutlo a boletšana, kwelobohloko goba manyami/masetlapelo.”

Go realo ke gore bobedi kanegelo ya masetlapelo le ya pathose bo lebane le kwelobohloko, yeo e sepedišanago le go hlokofala ga moanegwa yo mmadi a itswalanyago le yena. Mohlala wo mobotse wa kanegelo ya masetlapelo mo Sepedi ke *Lukas Motšheletšhele* (Rammala, 1963) moo Lukas a fetšago a ikgwageditše, mola wa kanegelo ya pathose e le *Tladi wa Dikgati*. (Phatudi, 1958). Bogwahla bja Monanye bo dira gore Tladi a fetše a tšhabetše komeng gaMasemola moo a hlokofaletšego gona. Mmadi o kwela Monanye bohloko ge e le segwahla. Manyami a magolo a tlišwa ke go tšewa ke phiri ga Tladi.

Dipadinyana tše ka bobedi, *Lukas Motšheletšhele* le *Tladi wa Dikgati* di lebane le manyami fela manyami ao a a fapana. Ke manyami a magolo le manyami a magolo kudukudu, ka fao le kwelobohloko yeo ga e swane, e fapana ka maatla. Mmadi o kwa bohloko ge Lukas a ipolaya le ge Lukas a na le diphošo, fela o kwa bohloko kudukudu ge Tladi a hwela komeng ka ge a be a se na diphošo. Ke ka lebaka le go thwego *Tladi wa Dikgati* e lebane le pathose e sego masetlapelo.

Bjale ge go ka lekodišišwa kwelobohloko ya *Moelelwa* go tlo lemogwa gore e batametše ye ya *Tladi wa Dikgati* ka baka la lesea la gagwe. Ke gore le ge a na le diphošo go no swana le *Lukas Motšheletšhele* maatla a diphošo tšeo tša gagwe a fokotšwa ke kwelobohloko ya mmadi go lesea la gagwe. Kwelobohloko yeo e fetoga ye maatla gomme ke ka fao go thwego *Moelelwa* ke padi ya pathose e sego masetlapelo ka ge e sekametše kudu mohuteng wo wa sengwalo.

6.3 KAKARETŠO

Go ruma kgopolo ye go ka thwe sehloa ke fao dikgakgano di felelago gona. Ke makgaolakgang ka ge ka morago ga sona go sa hlwe go na le thulano. Ke fao maatlakgogedi a felelago gona, ke gore ke mo molwantšhwa le molwantšhi ba tšeago sephetho. Ka go realo sehloa se lebane le mafelelo a phišegelo ya mmadi ka gobane ga go sa na dithulano tša go tšwela pele tšeo mmadi a bego a balela go kwa thumo ya tšona. Go rakwa ga Moelelwa kua Swatseng ke tiragalo yeo e lebanego le mafelelo a maatlakgogedi a kanegelo ye. Dithekniki tšeo di lebanego le sehloa ke thekniki ya poeletšo le ya leeto.

6.4 TLEMOLLO YA LEHUTO

Tlemollo ya lehuto ke kokwane ya mafelelo ya thulaganyo. Ke fao ditaba di rarologago gona. Ge ba hlaloša kgopolo ye tlemollahuto, Brooks le ba bangwe (1975: 883) ba re ke:

“The untiting of the plot: the final resolution of the complications of the plot. It sometimes, but not always, coincides with the climax.”

Seo se hlalošwago mo tsopolong ye ke go re mabakeng a mangwe tlemollahuto e ka kgokaganywa le sehloa sa kanegelo, ke gore e nape e eba tharollo ya ditaba. Ke ka fao Cuddon (1976: 81) le Shipley (1979: 77) ba oketšago taba yeo ka go re e aroganywe le sehloa ka ge e le ditiragalo tšeo di latelago ka morago ga sehloa. Ba hlaloša ka tsela ye:

“It may be the event or events following the major climax of a plot on unravelling of a plot’s complications at the end of a story.”

Polelo yeo e gatelela gore tlemollahuto e lebane le ditiragalo tša mafelelo tša kanegelo. Lebaka (1999: 152) o re ke tiragalo ya mafelelo fao ditaba di rarologago gona, go rungwa diphapano le mathaitshai, tšeo di bego di diragalela molwantšhwa. Baldick (1990: 55) o gatelela gore ke mafelelo a ditaba tša thulaganyo.

Pele go nyakišišwa karolwana ye ya mafelelo ya thulaganyo, go tlo akaretšwa ditiragalo tša yona (tlemollahuto).

6.4.1 Kakaretšo ya ditaba tša tlemollahuto

Moelelwa o ile go tšwa ka kgoro ya boJanaware a napa a tsena tseleng. A kgatha a peputše ngwana ka mohlana, a ba a fihla mo go emelwago difatanaga tše di thothago batho ba ba tšwago Swatseng, di ba iša moo go emelwago ditimela tša go ya Transfala. Tšhelete o filwe fela ya tsela, ge e le ya dijo ya ba “Ndoda ya zibonela” (Letl. 33). O filo tšama a kgopela magobe le dijonyana go batho bao ba lego ka setimeleng.

Masa ge a fihla ke ge setimela se goroga seteišeneng sa gabo se bitšwago Kobene. Fao a išwa gae ke Mokgalabje Kumane ka karikana ya ditonki. Rakgolo wa Moelelwa, e lego Rasidi, ge a ekwa gore Moelelwa o tšwa go boa, a dira matsapa gore a yo mmona. Ge a sena go dumedišana le Moelelwa, a bolela lentšu le tee fela a re go yena: “Nare! Wa re ga ke kwe batswadi o tla kwa dinonyana.” A realo a itshepelela. Moelelwa yena a šala a akanya mantšu ao pelong ya gagwe.

Go rakwa ga Moelelwa Swatseng go yo hlalošwa ge go lebane le:

- Kgakanego ya Moelelwa
- Mokgalabje Kumane o iša Moelelwa gae ka karikana
- Moelelwa o etelwa ke Rakgolwagwe Rasidi
- Moelelwa o a itshola

- **Kgakanego ya Moelelwa**

Moelelwa o tšwele ka kgoro a bofetšwe thoto ke Janaware. A phapharega le dinaga tša batho ba šele, a sa tsebe le mo a yago gona. Le gore tsela ya difatanaga goba setimela e ka nnga efe ga a tsebe. SehloDIMELA o kgonthiša seo ka go re:

“Moelelwa ke yola, o šetše a kgatha dinaga
tše a sa di tsebego ...” (Letl. 33)

Mongwadi o šomiša seka bjalo ka thekniki go hlaloša kgakanego ya Moelelwa. O re o šetše a kgatha dinaga. Ge nkabe a tšweletše ditaba ka polelo ya mehleng ditaba tše di be di ka se be le maatla go swana le ge di hlalošwa ka mokgwa wa seka. Ka go realo SehloDIMELA o godiša kgakanego ka go diriša polelo ya mohuta wo. Le ge go le bjalo mafelelong Moelelwa o ile a fihla mo go emago difatanaga tše di išago batho seteišeneng. Ka ge tšhelete ya tsela a be a e filwe, o kgonne go lefela leeto, fela gwa hlokega ya go reka dijo. Gape taba ye ya go hloka tšhelete e sa godiša kgakanego ya Moelelwa. Mo tseleng Moelelwa a tšama a bona dinaga le metsana yeo a e bonego mola a sa ya Swatseng, bjale o di bona gape ge a boela ga gabo.

Mo SehloDIMELA o šomišitše thekniki ya poeletšo ya tiragalo ya go bona mafelo a a rilego.

La mathomo Moelelwa o bona mafelo ao ge a sa ya Swatseng. O a bona a thabile, a thabetše go ya bogadi. Mohlomongwe ga se a a bona gabotse ka ge mahlong a gagwe go be go tletše lethabo.

La bobedi o a bona a le manyaming, ke gore o tlošwa bogadi ka go rakwa. Mahlong a gagwe go tletše manyami. O ka re o nyaka thušo go mafelo ao; go nyaka thušo go dira gore a lemoge mafelo a. O thoma go hlokomela, ke ka fao a lemogago mafelo ao a bego a a bona. Ka go realo poeletšo ya go bogela mafelo ao e godiša kgakanego ya Moelelwa. Ge go tšwelwa pele go ka thwe mmadi o fapantšha tša go loka le tša go se loke. Lethabo leo o ka rego ke tša go loka ke ge a etla bogadi. Tša go se loke ke ge a rakwa bogadi.

Ka go realo mongwadi o šomišitše thekniki ye nngwe gape ya seka. Mafelo ao a Swatseng go akaretšwa le la bogadi bja gagwe ga a sa emela lethabo lela la ge a be a fihla. A emela bobedi mahlong a Moelelwa. Ka gobane ke gona mo a rakwago gona. Ge a fihla Swatseng mafelo a a be a emela go loka (go tla bogadi ga Moelelwa e lego lenyalo). Ge Moelelwa a rakwa bogadi mafelo ao a a fetoga, ga a sa lokile a emela bobedi (go rakwa ga Moelelwa, e lego go hlalwa ke Janaware). Thekniki ye ya seka le yona e sa godiša tlalelo ya go rakwa ga Moelelwa ka gobane mafelo ao a Swatseng, a a bego a dula go ona, go ipontšha o ka re ga a a tsebe gabotse, ka gobane naga yeo ya Swatseng e a mo golela ge a le tlalelong. Go tlo hlokomelwa gore ka thekniki ye ya seka, mongwadi o lemoša mmadi ditaba tše pedi tše di fapanego e lego:

- (a) Go loka ga Swatseng
- (b) Go se loke ga Swatseng

Ka go realo o lemoša mmadi tirišo ya thekniki ya phapantšho. Ka gobane bjale mmadi o bona Swatseng ka mahlo a mabedi, e lego leihlo la go loka le la go se loke. Thekniki ye e tšweletša kwelobohloko ya mongwadi ka gobane mmadi o

thoma go kwela Moelelwa bohloko ge a rakwa ka ntle ga lešoko, le ge a rakelwa taba ye mmadi le yena a sa e ratego. Kwelobohloko yeo e godišwa ke lesea leo Moelelwa a le peputšego ka magetleng. Mmadi o kwela lesea le bohloko ka ge le se na molato. Ke ka fao a ikhwetšago a šetše a kwela le Moelelwa bohloko le ge a na le diphošo. Ka go realo o ka re lesea le le emela moriti wa Moelelwa.

- **Mokgalabje Kumane o iša Moelelwa gae ka karikana**

Moelelwa ge a fologa setimeleng, o napile a išwa gae ke Kumane ka karikana ya gagwe ya ditonki; e sego sefatanaga go swana le ge a tloga Swatseng a eya setimeleng. Le ge karikana e ka bonwa bjalo ka senamelwa sa mehleng yeo, fela mo kanegelong ye go ka thwe karikana e emetše seka. Ke seka sa bohloki. Seka ke kemedi (“object”) goba tiragalo (“event”), seo go ya ka Lebaka (1999: 99) mongwadi a ipopelago sona gore mmadi a tle a kgone go kwešiša ge a bala sengwalo seo ka ge a tlo ba a se bona ka leihlo la moya. Ka fao seka ke thekniki ye Sehlodimela a e šomišitšego mo go tlemollo ya lehuto go bontšha mmadi seo bjale se šaletšego Moelelwa, e lego mohlako.

SehloDIMELA o fapantšha Swatseng le ga boMoelelwa. O re kua Swatseng go na le difatanaga le ditimela mola ga boMoelelwa gona go na le karikana ya ditonki. Ka gobane Moelelwa o tlogile Swatseng ka difatanaga le ditimela, mo ga gabo o sepela ka karikana ya ditonki. O ka re mongwadi o gatelela tllhabologo Swatseng le go hlokega ga tllhabologo ga boMoelelwa. Thekniki ye ya phapantšho e sa gatelela mohlako ga boMoelelwa.

Moelelwa o tšwele lapeng la makhura la monna yoo a šomago, o boela lapeng la mmagwe; lapeng la bohloki, la bodiidi le botagwa, lapeng la go hloka molao.

O tšwa go lokeng, lapeng la boJanaware la molao, o ya lapeng la mmagwe la go hloka molao.

- **Moelelwa o etelwa ke Rakgolwagwe Rasidi**

Rakgolo wa Moelelwa ge a ekwa gore Moelelwa o tšwa go boa, a rata gore a mmone. Ba ile go dumedišana a re go yena: “Wa re ga ke kwe batswadi o tla kwa dinonyana.” O ka re Rasidi o lemogile gore Moelelwa ga se a tla go etela, o tletše sa ruri. Tša mo a tšwago di tšwa go mo palela. O tsebile gore mekgwa yeo a bego a ehlwa a leka go mo kgalela yona, eupša a sa rate go mo kwa, ke yona e tlogo mmuša bogadi. Ka go mo gopotša fao, go itaetša o ka re Rasidi ga a amogele taba ye ya go boa ga Moelelwa. O ka re o re ke seo Moelelwa a se nyakilego.

Ka seema se go ka thwe mongwadi o dirišitše thekniki ya tekolanthago. Ke thekniki yeo e bolelago gore ditiragalo tšeo di šetšego di diragetše di na le kamano le ditiragalo tša bjale. Abrams (1988: 41) o hlaloša tekolanthago go re ke:

“... interpolated narrative or scenes often justified as a memory, a reverie or a confession by one of the characters which represents event that happened before the time at which the work opened.”

Seo se gatelelwago ke go utologa ga ditaba tšeo di ukamilwego kua morago (go se kwe batswadi ga Moelelwa ge a sa gola) gomme bjale moanegwa, Moelelwa o a di elela. Dithekniki tše, poeletšo, seka, phapantšho le tekolanthago di

gatelela go fetoga ga Moelelwa. Ke gore bjale mmadi o tseba moo Moelelwa a yago go felela gona, ke gore o ya go itshola go tšohle ka moka tše mpe tšeo a di dirilego. Ka go realo di gatelela boitsholo bja Moelelwa.

- **Moelelwa o a itshola**

Mokgalabje Rasidi o ile go sepela, Moelelwa a šala a itshola. SehloDIMELA o re:

“Moelelwa a šala a gopola ditaba tšeo pelong
ya gagwe.” (Letl. 34).

Ke gore o mmoditše ditaba tšela a go mmošša tšona pele, di fetile fela o sa di gopola ka ge di amana le seemo sa tlalelo seo Moelelwa a ikhwetšago a le go sona lehono.

Ka fao o a di elela gomme o thoma go itshola. Ke polelo ya rakgolwagwe ye e dirago gore a di elele. Mongwadi o šomišitše thekniki ya leina go gatelela ditiro tša Moelelwa goba yona phetogo ya Moelelwa. O eleletša tšohle tše mpe tšeo a di dirilego gomme a itshola, ka gore bjale o ithutile thuto ye bohlokwa bophelong bja gagwe. O lomilwe ke seloseswana, o tla dula a tšhaba le mogokolodi, ge a elela bobodu bja gagwe. Go elela fao go sepelelana le leina la gagwe. Ke yona thekniki ya leina yeo SehloDIMELA a e šomišitšego ge a tlemolla lehuto la Moelelwa go tšweletša boitsholo, e lego thuto ye mongwadi a ratago go e ruta mmadi.

Leina le Moelelwa le tšwa lediring le go “elela”. Ke gore Moelelwa o elela tše mpe tše a di dirilego tšeo di mo senyeditšego nyalo. O re go di elela a itshola.

}

Morago ga go di elela o fetoga motho yo mofsa ka gobane o ipona diphošo.

Lesea

Moelelwa o rakilwe Swatseng a belege lesea ka magetleng. Lesea le ke lona le hlolago kwelobohloko go mmadi. Ka go kwela leseanyana le bohloko mmadi o ikhwetša a šetše a kwela le Moelelwa bohloko. Lesea le ga le na molato, fela bjale le ya go thoma go hlaka ka ge le se na tatagolona; molato e le go hloka maikarabelo ga Moelelwa. Ga go a swanela go otlwa lesea ka lebaka la motswadi. Mongwadi o godiša taba ye ya lesea go godiša kwelobohloko ya mmadi go Moelelwa. Ka go realo SehloDIMELA o diriša lesea bjalo ka thekniki ya go godiša kwelobohloko.

Go ka rungwa ka gore tlemollahuto e lebane le ditiragalo tša thulaganyo. Ke fao ditaba di rarologago gona. Go tšwa ka kgoro ga Moelelwa go bontšha gore bothata bjola bo rarollotšwe.

6.5 KAKARETŠO

Kgaolong ye go lekotšwe tšwetšopele, sehloa le tlemollahuto. Go akareditšwe ditiragalo tše di lebanego le ye nngwe le ye nngwe ya dikgopolo tšeo. (tšwetšopele, sehloa le tlemollahuto.) Tšwetšopele e lebane le dithulano magareng ga go loka le go se loka. Sehloa sa *Moelelwa* sona se lebane le go rakwa ga Moelelwa Swatseng, mola tlemollahuto e gatelela boitsholo bja Moelelwa. Go hlokometšwe gape le dithekniki tšeo di šomišitšwego gotee le mehola ya tšona.

KGAOLO YA BOŠUPA

7.1 THUMO

7.2 MATSENO

Mo kgaolong ya bošupa, go tlo akaretšwa dikgaolo ka moka tšeo di lebanego le phatišišo ye, gomme mafelelong gwa rungwa ka papetšo ya *Moelelwa le Tladi wa Dikgati*.

7.3 KGAOLO YA PELE

Kgaolong ye go ahlaahlilwe kanegelo ya *Moelelwa* bjalo ka padi ya mathomothomo ya Sepedi. Ka go realo kanegelo ye ke ye bohlokwa. Bohlokwa bja yona bo gatelelwa ke Groenewald (1990) ka go re ke yona pulamadibogo ge go lekodišišwa tlhabologo ya dikanegelo tša Sepedi (1940).

Mo go maikemišetšo go lebeletšwe ge e ba padinyana ye e šetše e sekasekilwe, gomme gwa hwetšwa gore go šetše go na le basekaseki ba bararo, e lego Groenewald (1990), Breed (1956) le Dona (1994). Groenewald o bolela fela go re thulaganyo ya dikanegelo tše tša mathomo ga se yeo e raranego, gomme maemo a ditaba a lebane le tikologo ye e itšego. Breed (1956), yena o nepišo melaetša ya dipadi tšeo tša mathomo gore e lebane le seema se: Thutelabogolo e a roba; mola Dona (1994) a bolela ka ntlha ya diteng, ntle le go e hlaloša ka botlalo. Kgonthe ke gore basekaseki ba ga se ba tsenelela ka dinyakišišo tša bona mabapi le kanegelo ye. Ka fao maikemišetšo ke go fatišiša sebopego sa sengwalo, ge se bopilwe ka matlalo a mararo e lego diteng, thulaganyo le

mongwalelo. Matlalo a mabedi, diteng le thulaganyo a hlalošitšwe ka botlalo mola mongwalelo o hlalošitšwe ka boripana. Mokgwa wa nyakišišo ke wa go hlaloša le go hlatholla sebopego sa sengwalo. Mareo ao le ona a hlalošitšwe.

Taetšonyakišišo e lebane le naratholotši, e lego yeo e bolelago gore sengwalo se na le matlalo a mararo: Letlalo la diteng, thulaganyo le mongwalelo. Dikgopolo tšeo le tšona di hlalošitšwe. Diteng go boletšwe gore ke ditaba tšeo mongwadi a bolelago ka tšona sengwalong sa gagwe. Ditaba tšeo mongwadi o di beakanya ka go latelana tša kgokaganywa ke sererwa gore e be taba e tee ya go kgwahla. Sererwa se hlalošitšwe ge e le se bohlokwa ka ge se laola dielemente ka moka tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo.

Thulaganyo e bolela go rulaganywa ga ditaba gore e be sengwalo gore maikemišetšo goba tebanyo ya mongwadi e tle e bonagale; tebanyo yeo e bitšwa moko wa ditaba, woo bohlokwa bja wona e lego go tlemaganya dithekniki gore di lebane.

Ge go hlalošwa dikgopolo go šeditšwe pikareski, thuto le boitshwaro, gomme gwa lemogwa gore **Moelelwa** ke padi ya boitshwaro ka ge e lebane le moakanyetšo wa mohuta woo wa boitshwaro.

Mabapi le tshepedišo ya ditaba, go bontšhitšwe tše di yogo bolelwa mo dikgaolong tšeo di tlogo latela.

7.4 KGAOLO YA BOBEDI

Kgaolo ye e lebane le diteng I. Mo go yona go thomilwe ka go akaretšwa diteng tša padinyana ya *Moelwa*. Sererwa sa kanegelo ye le sona se boletšwe, e lego: Kgodišompe e tsenya motho mathateng mo go sa boelwego. Diteng di boletšwe ge di theilwe godimo ga dielemente tše nne, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Baanegwa ba arotšwe ka magoro a mabedi, e lego baanegwagolo le baanegwanyane. Baanegwagolo bao ke mongangišwa le mongangiši. Mongangiši ke moanegwa wa go se loke yoo a ganetšanago le ditiro tša mongangišwa go tšwetšwa pele; mola mongangišwa e le moanegwa yoo a dirago go loka, eupša a thibelwa ke mongangiši go tšwetša pele maikemišetšo ao a gagwe. Go boletšwe ka fao baanegwagolo bao ba amanago le baanegwanyane ka gona, gomme kamano yeo e ahlaahlilwe ka go diriša lenaneo le latelago: tebanyo, bokgontšhi, bothuši, boganetši le bothušegi. Baanegwagolo bao go lemogilwe phapano mo mathomong a tebanyo ya bona ge ba lebantšhwa mola ba laetša tswalano mo go bothušegi.

7.5 KGAOLO YA BORARO

Kgaolo ye e lebane le diteng II. Go yona go ahlaahlilwe ditiragalo le tikologo. Ditiragalo di arotšwe ka mehuta ye mebedi, e lego magoro le magorwana a ditiragalo. Magoro a ditiragalo ke ona a magolo ao a bopago kanegelo, mola magorwana a ditiragalo e le ona a bopago magoro a magolo ao. Magoro a ditiragalo a laolwa le go hlaolwa ke sererwa. Sererwa sa *Moelwa*, e lego: kgodišompe e tsenya motho mathateng mo go sa boelwego, se hlaola mehuta ye meraro ya magoro:

Legoro la mathomo: Go se godišwe gabotse ga Moelelwa

Legoro la bobedi: O tsena mathateng

Legoro la boraro: Moelelwa o a itshola

Tikologo le yona e tsinketšwe; gwa boletwa ge e bopilwe ka dikarolo tše pedi, e lego nako le felo. Nako le yona e arotšwe ka mehuta ye meraro, e lego (i) nako ye e itšego, e lego nako yeo e akanywago fela (ii) nako ya ditiragalo, e lego ya go ba le mathomo le mafelelo le (iii) nako ya ge go thoma tllhabologo. Gwa rungwa ka felo, yeo e nepišago mehuta ye mebedi ya mafelo, e lego mafelo a a itšego, ona ke mafelo ao mongwadi a sego a a bolela ka maina, le mafelo a ditiragalo, e lego ao mongwadi a boletšego maina a ona. Ditiragalo, nako le felo le tšona di laolwa ke sererwa ka gobane sererwa se laola dielemente ka moka tša diteng.

7.6 KGAOLO YA BONE

Mo kgoalong ye go ahlaahlilwe thulaganyo I. Dikgopolo tše bjalo ka moko wa ditaba, moakanyetšo, thaetlele le tlhalošo ya baanegwa di lekotšwe. Moko wa ditaba wa *Moelelwa* o lebane le go kgala bobodu. Moakanyetšo wona go boletšwe ge e le morero goba lenaneo la dikokwane tša thulaganyo. O na le mehola ye mebedi ye megolo, yeo e hlalošitšwego. Thaetlele ke leina leo puku e tsebjago ka lona. Mohola wa thaetlele ke go sedimoša mmadi ka seo se tlogo hwetšwa ka gare ga sengwalo.

Thaetlele ye *Moelelwa*, go boletšwe ge e lebane le ditiragalo tšeo di dikologago godimo ga leina leo. Dikokwane tša thulaganyo, e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollahuto di filwe.

Kalotaba e hlalošitšwe gore ke matseno a a ditaba gomme moo e felelago gona ke mathomo a thulano. Kgopolo ye thulano e ahlaahlilwe gomme bohlokwa bja yona ke gore e hlola maatlakgogedi. Kgogedi ye ke sona setlabelo seo mongwadi a se šomišago go goga šedi ya babadi. Kalotaba ya kanegelo ye e filwe ka boripana, gwa bolelwa le dithekniki tšeo mongwadi a di šomišitšego, e lego thekniki ya boipoeletšo le ya poledišano. Go tloga fao go boletšwe dielemente tše nne tša kalotaba, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo.

Baanegwa ba arotšwe ka mehuta ye mebedi, e lego baanegwathwadi le baanegwathuši. Bona ke molwantšhwa, molwantšhi le mohlohleletši. Mo kanegelong ya SehloDIMELA go lemogilwe gore go na le moanegwathwadi o tee fela e lego molwantšhwa; yena o thulana le bolwantšhi, (e sego molwantšhi.) Mošomo wa baanegwathuši ke go thuša go hlaloša semelo sa moanegwathwadi, go godiša maatlakgogedi le go šitlela tlemollo ya lehuto.

7.7 KGAOLO YA BOHLANO

Kgaolo ye e lebane le thulaganyo II. Go yona go hlalošitšwe semelo sa molwantšhwa ka go šomiša diphapantšhotshwanelo le diphapantšhotlaleletšo. Diphapantšhotshwanelo ke tšeo di hlalošago semelo sa moanegwa ka go nepiša dikokwane tše pedi tša mathomo tša moakanyetšo; mola diphapantšhotlaleletšo di hlaloša semelo sa molwantšhwa/ molwantšhi ka go široga. Tšona ke tša go itswalanya ga mmadi le molwantšhwa goba molwantšhi. Go ya ka moakanyetšo wa kanegelo ya boitshwaro molwantšhwa (Moelelwa) ke motho wa mehleng, wa go ba le bofokodi bjoo bo mo kokobetšago, gape o a amogelwa. Ge go hlalošwa semelo sa molwantšhwa (Moelelwa) go šomišitšwe diphapantšhotshwanelo le diphapantšhotlaleletšo. Tša tshwanelo di hlaloša maemo a fase a Moelelwa e

lego mohloki. Go ba mohloki ga gagwe go ka be go hlotšwe ke go hlokošana ga tatagwe. Bofokodi bja molwantšhwa ke bobodu le bošadedi. Diphapanšhotlaleletšo le ge di boletšwe, ga se tšeo mmadi a kago itswalanya le molwantšhwa ka tšona. Dithekniki tšeo mongwadi a di šomišitšego go hlaloša semelo sa molwantšhwa ke tše di latelago: nepišo, phetogonepišo, tekolapejana, phapantšho, potšišoretoriki, pheteletšo, nyenyefatšo, seka le sereto.

Semelo sa molwantšhi ga se sa fatišišwa mo lengwalonyakišišong le, ka ge molwantšhi a sa tšwelele gabotse kanegelong ye.

Go ditiragalo go boletšwe gore ke tša go thulantšha molwantšhwa le molwantšhi. Ke gore di swantšha mahlakore a mabedi a bophelo bjalo ka lehlakore la go loka le la go se loke. Mo kanegelong ye go lemogilwe gore thulano ga e gare ga baanegwa eupša ke thulano ye e lego magareng ga bobodu (bja Moelelwa) le bothakga (seakanywa). Thulano ye ke tiragalo ye bohlokwa mo go thulaganyo ka ge e hlola maatlakgogedi le gore tebanyo ya mongwadi e tšwelele.

Tikologo e arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego nako le felo. Nako e arotšwe ka diripa tše tharo, e lego nako ya tshwanelo, ya atmosfere le ya seka. Le ge go le bjalo kanegelo ya *Moelelwa* ga e bontšhe dinako tšeo tša tshwanelo. Nako ya atmosfere yona ke nako yeo e tšweletšago khuduego moyeng wa mmadi. Nako ya seka go boletšwe ge e le nako yeo e emelago mahlakore a mabedi, e lego botse le bobe.

Felo le yona go boletšwe ge e arotšwe ka dikarolo tše tharo, e lego lefelo la tshwanelo, la atmosfere le la seka. Mafelo a tshwanelo a lebane le tiragalo yeo

e hlalošwago, mola a atmosfere e le mafelo ao a lebanego le khuduego ya mmadi. Mafelo a seka ona ke mafelo ao a emetšego ditiragalo tšeo di itšego.

7.8 KGAOLO YA BOSELELA

Ye ke kgaolo yeo e lebanego le thulaganyo III. Go yona go sekasekilwe tšwetšopele, sehloa le tlemollahuto. Tšwetšopele ke fao ditaba tšela tša kalotaba di tšwetšwago pele gona. Dithulano di golela pele le pele gomme seo se godiša maatlakgogedi go tšwetša pele moko wa ditaba. Tšwetšopele ya kanegelo ye e thoma ge MmaMoelelwa a raka boJanaware ka lapeng la gagwe. Thulano ye nngwe gape ke ge Moelelwa a thulano le ba bogadi, go sa bakwa bobodu bja Moelelwa. Dikgogakgogano tšeo di befela pele le pele go fihlela ge Janaware a bitšwa. Sehloa o šomišitše dithekniki tše di latelago ge a tšwetša ditaba pele; tekolapejana, phapantšho, nepišo, phetogonepišo, seka le tekolanthago. Sehloa ke makgaolakganyeng, ke fao dithulano di rungwago gona. Ke mafelelo a maatlakgogedi ka ge mmadi bjale a tseba maemo a ditaba. Sehloa sa *Moelelwa* ke ge Moelelwa a rakwa. Go šomišitšwe thekniki ya poeletšo le leeto go tšweletša sehloa sa padinyana ye. Tlemollahuto ke fao ditaba di rarologago gona. Go rungwa diphapano. Lehuto la kanegelo ye le tlemolloga ge Moelelwa a etšwa ka kgoro a lebile Bopedi. O šaletšwe ke boitsholo fela, eupša ga go sa thuša selo, go fedile. Dithekniki tšeo di dirišitšwego ge go tlemollwa lehuto ke poeletšo, tekolanthago, seka, seema, phapantšho, lesea le leina.

7.9 PAPETŠO YA KANEGELO YA *MOELELWA* LE *TLADI WA DIKGATI*

Dikanegelo tše bobedi di lebane le phatose e sego masetlapelo bjalo ka ge go šetše go hlalošitšwe ge go sekasekwa sehloa sa padi ye ya Sehloa, e lego

Moelwa. Groenewald (1993: 59), o hlaloša padi ya phatose ka go e bapetša le ya masetlapelo; ka go re mehuta ye mebedi ye ya dikanegelo e lebane le kwelobohloko, yeo e sepedišanago le go hlokofala ga moanegwa yo mmadi a itswalanyago le yena. O tšwela pele ka gore phapano gare ga masetlapelo le phatose ke gore kanegelo ya masetlapelo e bolela ka ga moanegwa wa maemo, wa go ba le bofokodi, mola ya phatose gantši e na le moanegwa yo e lego motho wa ka mehla, yo a se nago le bofokodi. Ge dikanegelo tše pedi tšeo di ka hlokomedišišwa, go tla lemogwa gore ya masetlapelo e laetša bofokodi bja motho, ya pathose e nepiša bophelo, go tlabega le go gakanega. Ka go realo *Tladi wa Dikgati* ke sengwalo sa phatose e sego masetlapelo ka gobane Tladi ke moanegwa wa mehlang ebile ga a na le bofokodi. Ke ka fao ge a wela mathateng mmadi a mo kwelago bohloko kudu ka gobane a itswalanya le yena.

Tladi o šitišwa go ya komeng ka lebaka la bokoka bja Monanye, mogolo wa gagwe. Molato wa tiragalo ye o bewa godimo ga tlhago ka gobane ga go motho yo a ka pharwago molato. Ka go realo e fetoga padi ya masetlapelo a go feteletšwa. Tladi o hlompha Monanye. Ga a mo nyatše le ge e le sekoka. Mmadi o rata taba tše Tladi a di dirago, o hlompha mogolo wa gagwe Monanye. O tšhabela komeng ya dilete, e sego ya motse wa gabo. Mmadi o kwela Tladi bohloko ge a hlokofalela komeng go feta gore a mo nyatše ge a tšhabetše komeng. Kua komeng mmadi o kwa bohloko kudu ge Tladi a tšewa ke phiri ka gobane taba ye a e dirilego ga se phošo ka gobane e be e le thaka ya koma. Ka go realo ga a na molato. Mmadi o bona tiragalo yeo ye mpe bjalo ka kotsi yeo e hlagetšego motho wa go loka. Lerato le mongwadi a le hlotšego go mmadi go Tladi ka lebaka la mediro ya gagwe ye mebotse (tlhompho), le hlola kwelobohloko ye kgolo yeo e lebanego le phatose e sego masetlapelo. Ka go realo lehu le la Tladi ga se la masetlapelo ka gobane go ya ka Groenewald

(1993: 60) moakanyetšo wa masetlapelo molwantšhwa ke motho:

- Wa maemo
- O na le bofokodi
- O ya fase

Bjale moakanyetšo wa phatose wona o hlaloša gore molwantšhwa ke motho:

- Wa ka mehla
- Ga a na bofokodi
- O ya fase

Ge go ka lekodišišwa phapano gare ga moakanyetšo wa masetlapelo le pathose go tlo lemogwa gore e lebane le bofokodi, ke gore molwantšhwa wa masetlapelo o na le bofokodi mola wa pathose a hloka bofokodi.

Moakanyetšo wa *Moelelwa* ge o ka elwa šedi, go tla lemogwa gore molwantšhwa ke motho wa bofokodi. Ka go realo go ka thwe e sekamela mohuteng wa sengwalo sa masetlapelo. Ge go ka hlokomelwa gabotse go tlo lemogwa gore mafokodi a a Moelelwa a na le kwelobohloko ka lebaka la lesea le le yago go hlaka ka baka la mafokodi a mmagolona. Mohlako wa lesea le o hlola gore babadi ba kwele Moelelwa bohloko gomme mafelelong ba mo swarele. Bjale ge baanegwa bao ba phelago le Moelelwa ba sa mo swarele diphošong tšeo ka baka la lesea leo, mmadi ga a rate. Ka go realo mmadi o fetša yena a mo kwela bohloko. Go ka thwe SehloDIMELA o gapeletša kwelobohloko ya Moelelwa ka go diriša thekniki ya lesea. Ke ka fao padinyana ye e sa lebanego le masetlapelo eupša pathose.

Ka kakaretšo go ka thwe le ge padi ya *Moelelwa* le *Tladi wa Dikgati* di hlaloša phatose, bobedi di a fapana.

Bjale go yo lekolwa phapano ye:

- Baanegwathwadi ba dipadi tše bobedi ke ba mehleng eupša Moelelwa o na le bofokodi mola Tladi a hloka bofokodi.
- Mafokodi a a Moelelwa a pipetšwa ke lesea la gagwe gomme ka go realo a fetoga motho wa go loka. Ke ka fao mmadi a mo kwelago bohloko.

BIBLIOKRAFI

A. SENGWALO SA MATHOMO

1. Sehlodimela, M.M. 1958. *Moelelwa*. Bloemfontein Nasionale: Pers.

B. DINGWALO TŠA TLALELETŠO

1. Abrams, M.H. 1981. *A Glossary of Literary Terms*. New York : Cornell University.
2. Abrams, M.H. 1984. *A Glossary of Literary Terms*. New York : Cornell University.
3. Abrams, M.H. 1985. *A Glossary of Literary Terms*. New York : Rinehart and Winston.
4. Abrams, M.H. 1988. *A Glossary of Literary Terms. 5th edition*. London : Host, Rinehart and Winston, Inc.
5. Abrams, M.H. 1993. *A Glossary of Literary Terms*. Forthworth College : Harcourt Brace Javanovich.

6. Bal, M. 1980. *Narratology : Introduction to the theory of Narrative.* Toronto : London.
7. Baldick, C. 1990. *The concise Oxford Dictionary of Literary Terms.* Oxford University Press : Oxford.
8. Barret, H.C. (in Lawson, J.H.) 1965. *Theory and Technique of playwriting.* New York : Hill and Wang.
9. Beckson, S. le Ganz, A 1961. *A readers Guide to Literary Terms.* London: Thames and Hudson..
10. Breed, J. 1956. *'n Oorsig oor die Moderne Noord-Sotho letterkunde tot 1954.* Thesese ya M.A. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
11. Brooks, C. le ba bangwe. 1975. *An Approach to Literature.* Englewood Cliffs : Prentice Hall Inc.
12. Chatman, S. 1978. *Story and Discourse.* Itacha and London : Cornell University Press.

13. Cloete, T.T. 1992. *Literêre Terme en Teorieë*. Pretoria : Literêr - HAUM.
14. Cohen, B.B. 1973. *Writing about Literature* : Clenview. Illinois : Scott, Foresman and Company.
15. Conradie, P.J. 1974. *Hoe om 'n drama te ontleed*. Kaapstad : Academica Blokboeke.
16. Cuddon, J.A. 1976. *A Dictionary of Literary Terms*. Great Britain : Andre Deutsch Ltd.
17. Cuddon, J.A. 1979. *A Dictionary of Literary Terms*. Reviewed and edited. London : Penguin Books.
18. Cuddon, J.A. 1991. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory* : Brazil : Blackwell Publishers.
19. Cuddon, J.A. 1998. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory* (4th Edition). Oxford : Blackwell Publishers.
20. Culler, J. 1972. *Structuralist Poetics*. Ithaca, New York : Cornell University Press.

21. Dona, M.O. 1994. *Bosadi Dingwalong tša Sesotho sa Leboa*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
22. Fowler, A. 1982. *Kinds of Literature*. Oxford : Claredon Press.
23. Genette, G. 1980. *A Dictionary of Literary Terms*. Hongkong: York Press.
24. Gray, S. 1984. *A Dictionary of Literary Terms*. Hongkong: York Press.
25. Grobler, G.M.M. 1986. *Mahube a Sesotho sa Leboa*. Mphato wa 5. et. al. Book stadio, Hout Bay.
26. Grobler, G.M.M. 1987. *Mahuba*. Cape Town : Galvin & Sales.
27. Groenewald, P.S. 1976. Die Moraalstorie. *Studies in Bantoetale*. 3 (13 - 39).
28. Groenewald, P.S. 1990. *Verhaalkategorieë in Noord-Sotho*. *S. Afr. Tydskrif vir Afrikatale*, 10(3) (93 - 97).
29. Groenewald, P.S. 1991. *Dingwalo : B.A. (Honase)*. *Sesotho sa Leboa*. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.

30. Groenewald, P.S. 1992. *Thutadingwalo. B.A. (Honase) Sesotho sa Leboa.* Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
31. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 1.* Pretoria : Via Afrika.
32. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2.* Pretoria : Via Afrika.
33. Grové, A.P. 1957. *Beskouings oor Poësie.* Pretoria : J.L. van Schaik.
34. Hawthorn, J. 1985. *Studying the Novel.* London : Edward Arnold.
35. Heese, M. le 1988. *The New Owl Critics : An introduction to Lawton, R. Literary Criticism.* Cape Town : Nasou.
36. Heese, M. le 1993. *The New Owl Critics : An introduction to Lawton, R. Literary Criticism.* Cape Town : Nasou.
37. Holman, C.H. 1972. *A Handbook to Literature.* United States of America : The Bobbs - Merrill Company.
38. Kekana, M.A. 1984. *Nonyane ya Tokologo.* Johannesburg : Educum.

39. Kerkhoff, E.L. 1962. *Kleine Deutsche Stilistik* : München : Francke Verlag.
40. Kgatla, P.M. 1988. *E.K.K. Matlala. Mongwadi wa Tšhukudu*. M.A. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
41. Kgobe, D.M. le Serudu M.S. 1985. *Northern Sotho - Study Guide 1 for NSE 203-Y*. Pretoria : UNISA.
42. Kruger, L. 1988. *Sebilwane by M.Matome Fela. A critical analysis* Potchefstroom.
43. Lazarus, A. le Smith, H.W. 1971. *A Glossary of Literature and Composition*. Illinois. Urbana University Press.
44. Lazarus, A. le Smith, H.W. 1983. *A Glossary of Literature and Composition*. Illinois : Urbana University Press.
45. Lebaka, K.J. 1999. *Megokgo ya lethabo : Kanegelo ya Sepedi*. Thesese ya M.A. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
46. Lekganyane, E.M. 1997. *Noto-ya-Masogana : Padi ya Boitshwaro*. Thesese ya M.A. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.

47. Lekgothoane, S.K. 1937. Praises of Animals in Northern Sotho. *Bantu Studies*, 12 (3) 189-213.
48. Lentricchia, F. le 1990. *Critical Terms for Literary Study*. Chicago: McLaughlin, J. University of Chicago.
49. Lawson, J.H. 1965. *Theory and Technique of Playwriting*. New York: Hill and Wang.
50. Lotman, L.M. et al. 1968. *Leksii po strukuralnoi Poetike*. Providence Rhode, Island : Brown University Press.
51. Lucas, F.L. 1974. *Style*. London : Casell and Company.
52. Machiu, J.Z.O. 1994. "Nnete fela" - Northern Sotho Detective Story. *A critical Evaluation*. M.A. Dissertation : Pretoria : Vista University.
53. Madden, D. 1980. *A Premier of the Novel : for readers and writers*. New Jersey and London : The Scarecrow Press.
54. Madiba, M.J. 1942. *Tsiri*. Pretoria : J.L. van Schaik.
55. Madiba, M.J. 1955. *Nkotsana*. Pretoria : J.L. van Schaik.

56. Magapa, N.J. 1997. *Papetšo ya dikanegelotseka tša Lebopa*. Thesese ya M.A. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
57. Maibelo, J.R. le ba bangwe. 1991. *Direti tše nne*. (Books) Cape Town: Vivlia.
58. Maila, R.A. 1997. *Tshekatsheko ya A mo swina Ngwanana' thakana*. Thesese ya M.A. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
59. Makopo, S.A. et. al. 1989. *Mahuba a Sesotho sa Leboa. Mphato wa 10*. Johannesburg. Yunibesithi ya Rau.
60. Mamagobo, P. 1953. *Leduleputswa*. Johannesburg. Afrikaanse Pers.
61. Mampho, E.E. 1999. *Mamagobo. Mongwadi wa Padisetšo*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
62. Marggraff, M.M. 1994. *The Moral Story in Zulu (1930 - 1955)*. Thesese ya M.A. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.

63. Marggraff, M.M. 1996. *A study of style: D.B.Z Ntuli's Ucingo*. Thesese ya Bongaka, Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
64. Matlala, E.K.K. 1953. *Manose*. Johannesburg : Afrikaanse Pers.
65. Meij, K le Snyman, N. 1986. *Verhaal en Student*. Pretoria : HAUM -Literêr.
66. Mohlala, M.J. 1994. *Tshekatsheko ya Di sa re šaletše menaganong*. Thesese ya M.A. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
67. Mojalefa, D.D. 1994. *Tshekatsheko ya Hlwayang Tsebe*. Thesese ya M.A. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
68. Mojalefa, M.J. 1994. *Tshekatsheko ya Sebilwane bjalo ka thetokanegelo*. Thesese ya M.A. Pretoria. Yunibesithi ya Pretoria.
69. Mojalefa, M.J. 1995. *Pego ye e beakantšwego ya nyakišišo ya Makxotlho (Lekgothoane)*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

70. Mojalefa, M.J. 1995. *Ntlhahle ya Bobedi (B.A.) Sepedi 202*. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
71. Mojalefa, M.J. 1996. *Ntlhahle ya Boraro (B.A.) Sepedi 303*. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
72. Mojalefa, M.J. 1997. *Ntlhahle ya Boraro (B.A.) Sepedi 302*. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
73. Moto, S.G. et. al. 1990. *Popopolelo dikholetšheng.* (PTD & STD) Juta & Co., Ltd. Kenwyn.
74. Mphahlele, M.C. 1984. *Letsogo la Molao*. Pretoria: De Jager. HAUM.
75. Muir, E. 1957. *The Structure of the Novel*. London: The Hogarth Press.
76. Murray, F.M. 1996. *The Problem of Style*. London: Oxford University Press.
77. Nkadimeng, S.N. 1985. *Mmantšhaotlogele*. Johannesburg: Educum.

78. Phalane, A. 1943. *Motangtang*. Pretoria: J.L. Van Schaik.
79. Phatudi, C.N. 1958. *Tladi wa Dikgati*. Pretoria: J.L. Van Schaik.
80. Potter, J.L. 1967. *Elements of Literature*. New York: Odyssey Press Inc.
81. Preminger, A. 1986. *The Princeton Handbook of Poetic Terms*. New York: Princeton University Press.
le ba bangwe
82. Pretorius, W.J. le 1983. *Teaching African Literature: A
Swart, J.H.A. Theoretical and Methodological Introduction*. Pretoria: UNISA.
83. Ramaila, E.M. 1955. *Seriti sa Thabantsho*. Johannesburg: Afrikaanse Press.
84. Rammala, M.M. 1963. *Lukas Motšheletšhele*. Pretoria: J.L. van Schaik.
85. Ratlabala, S. le 1968. *Ithute direto*. Pretoria: J.L. Van Schaik.
Bopape M.

86. Rimmon-Kenan, S. 1983. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*: London and New York: Methuen.
87. Senyatsi, C.P. 1947. *Maroba*. Bloemfontein: Via Afrika.
88. Serete, J.L. 1945. *Molato*. Bloemfontin: Via Afrika.
89. Serudu, S.M. 1988. *Sesotho sa Leboa sa Mahlahla*.
le ba bangwe. *Mphato wa 10*: Pretoria: De Jager - HAUM.
90. Serudu, S.M. 1989. *Koketšatsebo*. Pretoria: De Jager - HAUM.
91. Serudu, S.M. et. al. 1990. *Northern Sotho Only Study Guide for NSE203-Y*. Pretoria: Unisa.
92. Serudu, S.M. 1993. *Joo! Ke morwa'ka*. Randburg: Vivlia Publishers & Bookseller (Pty) Limited.
93. Serudu, S.M. et al. 1995 *Northern Sotho Only Study Guide for NSE203-Y*. Pretoria: Unisa.
94. Shipley, J.T. 1979. *Dictionary of World Literary Terms*. Boston: The Writer Inc.

95. Shole, J.S.S. 1997. *Time Relations in Selected Novels of Monyaise, Mmileng and Marope: A structural analysis.* Thesese ya Bongaka. Pretoria: UNISA.
96. Simpson, J.A. le Weiner, E.S.C. 1989. *The Oxford English Dictionary, Vol. XVIII.* Oxford: Clarendon Press.
97. Stein, J. 1973. *The Random House Dictionary of the English Language.* New York: Random House.
98. Strachan, A. 1988. *“Uthingo Lwenkosazana” van D.B.Z. Ntuli: ‘n Narratologiese Ondersoek.* Thesese ya Bongaka. Pretoria. Yunibesithi ya Pretoria.
99. Thobakgale, R.M. 1996. *Tshekatsheko ya dikanegelokopana tša S.N. Nkadimeng.* Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
100. Thokoane, M.D. 1994. *The short story and essay in African languages.* Unpublished paper in African Languages Workshop. Pretoria: CESA.

101. Tsebe, D.G.P. 1954. *Noto-ya-Masogana*. Thandapers: King Williams Town.
102. Warren, P.W. et. al. 1975. *An approach of literature*. New Jersey: Princtice Hall Inc.
103. Wilsmore, S.J. 1987. The role of Titles in Identifying Literary works. *Journal of Aesthetics and Art Criticism, Vol. 45*.
104. Winks, R. 1980. *Detective Fiction*. [A collection of critical essays] New Jersey: Prentice Hall Inc.
105. Yelland, H.L. 1983. *A handbook of literary terms*. London: Angus and Robertson Publishers.
le ba bangwe.

SUMMARY

Moelwa is one of the first narratives to have appeared in Sepedi and was written by M.M. SehloDIMELA. This dissertation examines the arrangement of the novelette. Special attention is paid to the content level and the structure level. The author's style does not feature in the discussion.

Discussion and interpretation make up the method adopted in the dissertation.

With regard to the content level, the topic of the narratives is discussed first. The different elements making up the content are then discussed. These elements are characters and their mutual relationships, events, time and place.

The theme of the work is discussed prior to an investigation of the structure level. The function of the different elements is then investigated. This leads to a detailed discussion of the concept 'technique'. 'Technique' refers to relationships between different entities. The author uses techniques to convey the theme of his work and this brings about unity in the narrative. SehloDIMELA primarily made use of the following three techniques: hyperbole, contrast and comparison. Hyperbole has been used mainly in the exposition in connection with the characterisation of the character *Moelwa*, while contrast has been used in the development of the plot and in the climax.

Finally, *Moelwa* was discussed as a tragic work. The most important characteristics of the tragedy are juxtaposed with the most important characteristics of the pathetic narrative in this regard. There is a great deal of pathos in this narrative and the novelette could just as well have been classified as a pathetic narrative.

Key terms

1. moral
2. didactic
3. journey
4. content
5. topic
6. theme
7. technique
8. scheme of narrative
9. structure
10. suspense

OPSOMMING

Moelelwa is een van die eerste Sepediverhale en is deur M.M. SehloDIMELA geskryf. In hierdie verhandeling word die samestelling van hierdie novelle ondersoek. Die aandag word insonder op die inhoudslaag en die struktuurlaag toegespits. Die outeur se styl word nie in die bespreking in aanmerking geneem nie. Die metodes wat gevolg word, is dié van beskrywing en interpretasie.

Ten opsigte van die inhoudslaag word die onderwerp eers beskryf waaroor die verhaal handel. Hierna word die verskillende elemente ondersoek waaruit die inhoud bestaan, naamlik, die karakters en hulle onderlinge verhouding, die gebeure, tyd en plek.

Wanneer die struktuurlaag nagegaan word, word die tema van die werk vooraf bespreek. Daarna word die elemente na hulle funksie ondersoek. Dit bring die bespreking terug op die tegniek-begrip wat 'n verhoudingsbegrip is, en volledig nagegaan word. Hierdeur bring die outeur die tema na vore wat die eenheid van die verhaal bewerkstellig. SehloDIMELA het hom veral van die volgende tegnieke bedien, naamlik, oordrywing, kontras en vergelyking. Oordrywing is hoofsaaklik aangewend in die uitbeelding van die Moelelwa-karakter (in die eksposisie), terwyl kontras in die ontwikkelingsgedeelte en die hoogtepunt gebruik is.

By wyse van samevatting is *Moelelwa* as tragiese werk beskryf. In dié verband word die vernaamste kenmerke van die tragedie teen dié van die patetiese verhaal opgeweeg. Die patos in dié verhaal weeg besonder sterk, en die novelle sou ewe goed as sondanig geklassifiseer kon word.